

IRODALOMTÖRTÉNETI
KÖZLEMÉNYEK

SZERKESZTI

SZILÁDY ÁRON

A BIZOTTSÁG ELŐADÓJA

*

ÖTÖDIK ÉVFOLYAM.

MÁSODIK FÜZET.

BUDAPEST

A MAGYAR TUDOMÁNYOS AKADÉMIA KIADÁSA

1895.

TARTALOM.

	Lap
Michael de Ungaria XIII. beszéde. <i>Horváth Cyrill</i>	129
Faludi eredetiségének kérdése. <i>Beljak B. Pál</i>	153
Faludi F. Udvari emberének eredetije és fordításai. <i>Faragó Henrik</i>	167
Berzsenyi mint drámaíró. <i>Dr. Boross Gábor</i>	172
A megtámadott Kazinczy. <i>Dr. Gyalui Farkas</i>	187

Adattár :

Két adat Balassa Bálint életrajzához. <i>Dr. Illéssy János</i>	191
Listi László és Wesselényi Ferencz nádor. <i>Dr. Komáromy András</i>	195
Zrínyi Miklós (a költő) haláláról. <i>Thallóczy Lajos</i>	203
Kultsár István levele Guzmieshoz. <i>Récsey Viktor</i>	205
A »Tudománytár« ante actái. (Befejező közl.) <i>Bárczay Oscgr</i>	206
Kisfaludy Károly és Hunkár Antal. <i>Pajor István</i>	214
Simai Kristóf életéhez. <i>Ifj. Kemény Lajos</i>	216
Budenz József folyamodványa. s.—m.	218
Jászay Pál naplója. (Hatodik közl.) <i>Czékus László</i>	219

Ismertetések, bírálatok :

Tóth Béla, Szájrucl szájra. <i>zz.</i>	251
Baráth Ferencz, Irodalmi dolgozatok. <i>K. I.</i>	252
M. Irod.-történeti Értekezések. (Első közl.) <i>B. F.</i>	253

Irodalomtörténeti Repertorium. <i>Hellebrani Árpádtól</i>	255
---	-----

—

Az Irodalomtörténeti Közlemények a Magyar Tud. Akadémia irodalomtörténeti bizottságának megbízásából és kiadásában jelenik ugyan meg, de tartalmáért egyedül a szerkesztő felelős.

Szerkesztő lakása : *Halas.*

MICHAEL DE UNGARIA XIII BESZÉDE.

Ismét egy név, középkorunk fényes századaiból. Sokat emlegettük, néha magasztaltuk. Firtattuk viselőjének ki- és mivoltát; csak munkáit nem olvasta senki. A körülötte feltorlódtott kérdések ott állnak most is, mozdulatlan, hol a halálnak álmát rég aluvó *Horányi* hagyta őket.

Kutatásaim eredménye sokkal hiányosabb még, semhogy a fölöttébb ingadozó és kuszált nézeteknek alapos tisztázására vállalkozhatnám. Azonban egyelőre tán nem lesz fölösleges csak azt az öreg könyvet is kihúzni a feledés vastag porából, mely egykor a Pelbárté mellett szintén becsületet hozott nevünkre: Magyar Mihály mesternek XIII beszédét.

Toldy a gyűjtemény legkorábbi, előtte ismeretes kiadásául az 1490-iki strassburgi editiót jelölte meg, mint a melyet aztán Strassburgban, Deventerben, Párisban és Kölnben 1611-ig összesen tizenkét kiadás követett;¹ előttem egy 1490-iki² és egy, az egri érseki könyvtár birtokához tartozó 1487-ik esztendei példány van kinyitva, melynek amaz szinte változatlan mása.

A könyv kolofonját a következő czím ékesíti: *Sermones Michaelis de ungaria predicabiles per totum annum licet breues*; — végére a nyomtató e sorokat illesztette: »Et sic est finis sit laus et gloria trinis. *Impressum Argentine Anno domini M. cccc. lxxxvij. Finitum in vigilia Annunciationis gloriose virginis Marie*, vagyis hogy a munka nyomtatása 1487-ben, Gyümölcsoltó Boldogasszony előestéjén, márczius havának 24-ik napján érte végét.

A kiadásból nem hiányzik a szokásos betűrendes tárgymutató; s erre a »*Sermones tredecim universales Magistri Michaelis de*

¹ M. Nenz. Irod. Tört. Pest, 1851. II. k. 41 l.

² *Impressum Argentine Anno Domini M.cccc.xe. Finitum in profesto Michaelis (szept. 28.).*

vngaria incipiunt feliciter« — »Magyar Mihály *mesternek* tizenhárom közönséges beszéde Isten segítségével megkezdődik.«

Mindenek előtt — tizenhárom szóból fűzött két hexameterben — a gyűjtemény alaprajza tárul az olvasó elé:

Sequitur, humiliat, dominus, filius, voca, seruit,
Stans, moritur, diligit, venit, ambula, surge, resurge.

A verset, melyhez hasonlót a középkor nagy számmal termett, rövid bevezetés magyarázza. Jelesül, hogy Magyar Mihálynak, a jelen könyv szerzőjének, a mondott igékkel következő szándéka legyen. Nevezet szerint: eltökéllette, hogy a könyvekben szükkölködő prédikátorok számára néminemű útbaigazításképpen bizonyos materiát szedeget össze, mely is az epistolákban és evangéliumokban gyakortább megvagy. Mivelhogy pedig az esztendő folyásában nincsen vasárnap avagy ünnep, hogy evangéliumában és epistolájában a felül mondott igéknek egyike-másika elő nem lordúlna: annak okáért is eme tizenhárom szót, mintegy a könyvnek témáját avagy fundamentomát előre bocsátotta, olyképen t. i., hogy az első íge az első beszédnek, a második a másodiknak velejét mutatná.¹

I.

Az első prédikáció (Sequitur) tehát a Krisztus után való járásról, Krisztusnak követéséről szól. »Kedveseim, Lyrai Miklós doktornak mondása szerént a zsidók ötféle okból járnak vala Krisztus után. Némelyek követték őtet, hogy nyavalyáiktól megszabaduljanak. Annak okáért írja Sz. Máté, hogy eléje vivének mindennemű betegeket és nyavalyásokat, és meggyógyítá őket. Némelyek követik vala őt, kíváncsiak lévén, hogy a jeleket és csodákat látnák, melyeket cselekedett. Szent János szerént is: követi vala őt nagy sok nép, látván a jeleket, melyeket tőn. —

¹ Intentio magistri Michaelis de vngaria autoris huius operis in his duobus est ista. Proposuit enim pro informatione communi predicatorum libros non habentium in copia. certas materias compilare qui (!) possent frequentius in epistolis et euangelis reperiri. Et quia non est dominica vel festiuitas in anno quin in euangelio vel epistola aliqua dictionum in versibus predictis contentarum reperiatur. ideo has tredecim dictiones premisit tanquam themata vel fundamenta operis subsequens. vt prima scilicet dictio primi sermonis thema sit. secunda secundi . . . etc.

Ismét némelyek követik vala őtet, hogy megkönnyebbüljenek és jól lakjanak; mások, hogy szaván fogják és megkáromolják. Azért mondja Máté, hogy: Eltávozván a farizeusok, tanácsot tartának, hogy Jézust megfognák. — Végre némelyek követik vala őtet áhítatosságból, hogy tőle üdvösséges tanulságot vennének.

Hasonló okokból követi a sokaság az Isten igéjének prédikátorát is. Némelyek ajtatosságból, hogy lelköknek nyavalyájától az Úr igéje által megvigasztalják. Némelyek kíváncsiságból . . . . Némelyek gonosz indulatból . . . . Némelyek igaz hitből, melylyel az Isten igéje iránt vagynak, hogy lelkökben megkönnyebbüljenek és jócselekedeteket tanuljanak.

Annak okáért is, hogy mindenek ily nemes szívvel-hajlandósággal legyenek, elesztébb imádkoznunk kell, mondván: Pater noster. Ave Maria.«¹

Maga a beszéd három pontra oszlik, a mint hogy Krisztust is háromféle módon kell követni: bűnbánat és szigorzkodás, engedelmesség és alázat, szegénység és a világ megutálása által.

A második prédikáczióknak, melynek jeligéje *Humiliat*, az alázatosság a tárgya.

Az alázatosság pedig kétféle, ugymond; színlett azaz ficta, és igaz, azaz vera. Amaz gonosz és hasonlatos a rókáéhoz, emez jó és olyan, minő a galambé, s ezért minden követésre méltó. Erre buzdít már testünknek mivolta is, mely most még kedves ugyan, de egykoron a romlásnak undokságát fogja viselni. »Mert valamiképen a gyertyák, míg égnek, világosságot adnak és bátor-

¹ Charissimi. dicit doctor Nicolaus de lyra super VIII. c. Matthei quod quinque de causis iudei sequebantur christum. A. Nam aliqui sequebantur eum vt curarentur ab infirmitatibus suis. Matthei enim iij. habetur quod iudei offerebant ei male habentes variis languoribus et curavit eos. Aliqui ex curiositate vt viderent signa et mirabilia que faciebat. Jo. VI. Sequebatur eum multitudo magna quia videbant signa que faciebat. Aliqui ut ab eo sanarentur et corporaliter pascerentur vt patet ibidem. Aliqui ex malicia vt caperent eum in sermone et blasphemarent eum Matth. XXII. Abcuntes pharisei inierunt consilium vt caperent iesum in sermone. Et aliqui ex deuotione vt ab eo doctrinam exciperent salutarem. Unde versus. Morbus. signa. cibus. blasphemia. dogma fuere Cause. cur dominum turba secuta fuit. Modo consimili multi sequuntur predicatorem verbi dei. Aliqui ex deuotione vt ab infirmitate spirituali anime verbo dei curarentur. Aliqui ex curiositate. . . Aliqui ex malicia . . . Et aliqui ex fide quam habent in dei verbo vt spiritualiter recreentur et in bono informantur. Ut autem omnes sint istius conditionis primitus orandum est Pater noster et Ave Maria. — *Sequitur*, kezd.

ságosakká teszik a körülvalókat; mikor pediglen eloltatnak, dohos-ságot gerjesztenek: úgy vagyon a dolog a testtel is, mely míg él, sokakat bátorságossá téssen; mikor pediglen meghal, minden barátai előtt dohos és utálatos léssen. Miért a poétának mondása szerént is:

Vilior est humana caro, quam pellis ovina,
Cum moritur ovis aliquid valet ista ruina.

A vers-szerző mesterek egy, szűzhöz hasonlatos, szentséges alakot írnak vala, ki az ő kezében kulcsot tart, lába alatt pedig lajtorja áll, melynek fölül négy küllője vagyon. Az elsőn olvastatik: *Meditare*. A másodikon: *Contristare*. A harmadikon: *Revelare*. A negyediken: *Perseverare*.¹ — Igazi alázatosságra törekedvén, tehát elesztébb is elmélkedned kell, s megvizsgálnod, mi jót tettél, s mi rosszat; és hogy mi vagy: tudniillik halandó és nyomorult állat, ama ritmus szerént;

Cum fex, cum limus, cum res vilissima simus,
Unde superbimus, ad terram terra redimus.²

Aztán szomorkodnod illik a bűnök miatt, melyeket elkövettél, s a gyönyörűségekért, melyeket elvesztettél. Harmad renden meg kell vallanod a te gonosz mivelkedeteidet, alázatos gyónásban. Végül nagy állhatatossággal meg kell maradnod a jóban, nem esvén vissza nyavalyádba bűneid megújításával.³

Az alázatosságnak ama képe továbbá kulcsot tartott kezében, jegyezvén, hogy az ég ajtaját ő nyitja meg és a pokol

¹ E kép megértésére v. ö. *Anselmus* Sermo XXIII. De Assumptione: »Humilitas Mariae facta fuit scala coelestis, per quam filius dei descendit in terram . . . coelum aperuit,« etc.

² Unde sicut candele dum ardent lumen ministrant et confortant circumstantes, et quando extinguuntur fetent, sic est de corpore humano, quia dum vixerit multos confortabit, post mortem vero omnibus amicis suis fetidum et abominabile erit poeta sic dicente. Vilior est humana caro quam pellis ovina. Cum moritur ovis aliquid valet ista ruina . . . Isto modo Poete pingebant imaginem pulcrum similem virgini habentem in manu clauem et sub pedibus ejus scalam quattuor baculos habentem in altitudine. In primo scribebatur, meditare. In secundo contristare. In tertio reuelare. Et in quarto perseuerare. Primo ergo meditare si veram humilitatem cupis habere considerando quid fecisti siue bonum siue malum, quid es videlicet bestia mortalis et miserabilis, iuxta illud metricum. Cum fex, etc. — *Humiliat*, B.

³ U. o

kapuit ő zárja el. Annak okáért is, a ki az égbe akar repülni, cselekedjék a madárhoz hasonlatosan, mely fölrepülés előtt testét a földre nyomja: alázza meg magát.¹

Alázatosságra buzdít bennünket továbbá Krisztus példája. Aztán látjuk, hogy a fa is minél jobban bővelkedik a termésben, annál jobban lefelé hajtja ágait. Hasonlóképen minél jobban bővelkedik valaki az erényekben, annál jobban meg kell alázkodnia.²

Az igazi alázatosságnak természetét pedig Sz. Bernát magyarázza meg, mondván, hogy a valódi alázatos jobb szereti, ha féregnek gondolják, mintha alázatosnak prédikálják; sőt azon örvendez, ha megvetik őtet. Ime Dávid, midőn a frigyláda előtt tánczolt és Michol, Saul leánya gúnyolta e miatt, azt felelte, hogy: Játszani fogok és kevesebbre fognak becsülni; és én alázatos leszek az én szívemben.³ *Gregorius* is beszéli, hogy valamikor egy Constantinus nevű nagy szent embert néminemű férfiú, hallván az ő szentségét, fölöttébb, óhajta látni. És mikor látta volna, semmibe sem vevé őtet kicsiny termete miatt. Kinek is Constantinus monda: Te valóban ismersz engem, és nagy hálát ada néki. Mivelhogy valamint a dölyfös ember a hízelgésnek örvendez, az igazi alázatos annak örül, ha megvetik.⁴

Igyekezni kell tehát, hogy az igaz alázatosságot holmi hívság meg ne rontsa. Mert Jeremias IX. szerint: »Ne dicsekedjék a bölcs az ő bölcsességében és a gazdag az ő gazdagságában és az erős az ő erejében.« Az ilyen dicsekvő alázatoskodás: kevélység; mivelhogy az ember, midőn jó mívelkedeteivel kérkedik, azt gondolja, hogy azok tőle vannak — és ekképen megveti az Istent.⁵

Alázatosságra sarkal bennünket az isteni hatalomnak és igazságosságnak félelme is. Ime Nabukodonozor elbizakodott és mivé lőn; Antiochus nyomorúltúl vezett el; — viszonyellen Esztert alázatosságáért királynévá emelte Assuerus, és Mardocheust az ő

¹ U. o. C.

² U. o. D.

³ U. o. E.

⁴ Et narrat *Gregorius* in primo dialogorum quod erat vir quidam Constantinus nomine valde sanctus, quem alius vir audita eius sanctitate desideravit videre. Quem cum vidisset pro nihilo estimabat eum habere, quia erat in statura pusillus. Cui dixit Constantinus. Tu vere habes oculos apertos in me, et ideo magnas gratias sibi egit. Sciendum est enim quod sicut superbus gaudet in adulationibus sic verus humilis in despectibus.

⁵ U. o. E.

alázatossága tisztességre juttatta. Annak okáért mondja Lukács is, hogy: »A ki magát fölmagasztalja, megaláztatik, és a ki megalázza magát, fölmagasztaltatik,« — s aztán, hogy: »A hatalmas-kodókat levetette székökből és az alázatosakat fölmagasztalta.¹

Való, az emberek alázatosak is szoktak lenni, a míg szegény sorsban vagynak; de ha egyszer méltóságra kapnak, többnyire úgy járnak, mint Saul, ki, míg királylyá nem kenték, alázatos volt, de aztán egyszerre gőgössé vált. Ezek az emberek hasonlatosak ama párákhoz, melyeket — Aristoteles mondása szerint — a nap ereje a magasba emel, hol a nap tüzesége meggyopontván őket, úgy sajognak-fénylenek, mint a csillagok. De mivelhogy súlyosak, nem bírnak fönn maradni: éjjel a földre esnek, s akkor a nép azt mondja, hogy csillaghullás vagyon, noha Isten igazában semmiféle csillag nem hullik. — Az ilyen embereket is méltóságra segíti a világi szerencse, s akkor aztán ragyognak-fényeskednek. De mivelhogy az ember halandó, végre is le kell szállniok a méltóságból és meghalnak és a földbe kerülnek. Azért mondja a zsoltár, hogy: Láttam a gonoszt fölmagasztalva és fölemelkedve, mint a Libanon czédru-sait. És elpusztúlt, és íme nem volt. Kerestem őt, és nem találtattott helye (az élet könyvében).²

Végre — a beszédnek harmadik része — alázatosságra kellene indítania bennünket a jövő élet boldogságának. A gőgös angyalok leestek az égből, az üdvösség szerzője, Krisztus pedig alázatos vala. Annak okáért írja Ágoston, hogy — úgymond — ha a mennybéli dicsőségre törekedtek, legyetek alázatosak e világon; s ugyanő két példát is vett magyarázat okáért, mondván: Tekintsd a fát; először a föld mélyébe gyökeret bocsát és aztán növekedik és ereszti ágát az égnek. Továbbá pedig az erősségről példálózik, hogy a ki maradandó várat avagy tornyot kíván építeni, először fundamentomot rak neki és csak aztán emeli magasra. Hasonlóképen tegyen az is, a ki az égbe vágyódik, mindenek előtt az alázatosságra fundálván magát, s akkor osztán magasabbra szökhet.³

Ellenben a kevélység elvakítja az embert, hogy az Úr jótéteményeit ne lássa és önmagát meg ne ismerhesse. A kevély

¹ U. o. G.

² U. o. I.

³ U. o. L.

ember fölöttébb magasra tör és végre leesik a kárhozatba. Azért mondja Jeremiás, szólván, hogy a gőgös leesik és összeroskad, és nem lesz, a ki föltámaszsa őtet. Tehát, kedveseim, óvakodjunk a dagályosság bűneitől, mely az erényeket és jócselekedeteket megöli, hasonló lévén ahhoz, a mit Aristoteles a földindulásról ír, mely is a föld ereibe zárt széltől származik, s ha fölkél, a tornyok és nagy épületek leomlanak. A kevélység a gonosz léleknek az emberi szívbe zárkózott szele, s mikor kitör, az alázatosságot szeretetet és a többi erényeket elpusztítja.¹

A harmadik beszéd (*Dominus*) a Királyok Könyvéből² merített amaz észrevétellel indul, hogy a zsidók, midőn egyszer a filiszteusok körülfozták őket, Sámuelhez kiáltottak, hogy az ő népének szabadulásáért imádkozzék: s íme az Úr megszabadította őket. »Hasonlókép nekünk is, ellenségektől véve körül az életben és a magunk emberségéből nem tudván megbirkózni velök, az isteni hatalomhoz kell könyörgenünk, kinek semmi ellen nem állhat. Annak okáért mondja az írás, hogy: nagy vagy uram; mivelhogy ostorozol és boldogítasz, és nincs a ki a te kezedet kikerülje.«

A prédikáció maga az *uralkodás*-ról készült, melyre a szerző a nála sokasos »*pro processu huius sermonis*« figyelmeztetéssel nyomban rátér. »Aristotelessel észre kell vennünk, úgymond, hogy minden ez világi fejedelemnek, ki másokat kormányoz, három dologra vagyon szüksége. Jelesül: legyen hatalmas, hogy a külső ellenségeket szoros zabolán tartsa; legyen bölcs, hogy az alája vetett népeket illendőképen kormányozza; legyen kegyes, hogy a reá agyargóknak megbocsásson.«³

Mindezek a jeles tulajdonságok nem hiányoznak a mi Urunkban, Krisztusban. Mivelhogy — először is — hatalmát senki el nem kerülheti, uralkodván ő a zsoltár mondása szerint tenger-től tengerig és folyóvíztől folyóvízig, a meddig a föld kerekége tart, — holott minden más fejedelmek hatalmának határa vagyon.⁴

Továbbá minden ez világi fejedelem bölcsekre szorúl, kiknek tanácsával és okosságával él, és rászorúl az ő szolgáinak vitézségére, hogy a külső ellenségeket legyőzhesse;⁵ míg Jézusnak semmi ilyenre szüksége nincsen.

¹ U. o. M.

² I. Lib. Reg. VII.

³ *Dominus*, A.

⁴ U. o.

⁵ U. o. C—D.

Aztán azt sem kell feledni, hogy minden világi fejedelemség ideig-óráig tart és akkor vége vagyon; az Úr hatalma pedig örök és vége nincsen. Azért is fölöttébb bölcsen cselekvék ama nemes Octáviánus császár, kiről *Suetonius* beszéli, hogy haraguvék, valahányszor úrnak nevezik vala, s midőn egy napon valahová ment és az egész nép magasztalni kezdette, hogy jó és igazságos úr volna: kemény tilalmat tőn, hogy senki többé úrnak ne nevezze, jelentvén, hogy nincs több igazi úr, mint az Isten.¹

Ezért mondá Krisztus, állván a bíró előtt, hogy: Nem volna hatalmad én ellenem, ha nem adatott volna neked felülről; és ezért írja János is, mondván, hogy nem kell a teremtett állatoktól félnünk, hanem az Istentől.²

Az Urat pedig több okból kell félni. Fő mégis az, hogy a ki őtet féli, elkerüli a bűnt és nem cselekszik rosszat, noha alkalma volna is reája. Az ilyeneket megáldja az Isten, zsoltár mondása szerént, hogy: Boldog a férfit, ki féli az Urat.³

Csakhogy résen kell lenni, nehogy az ördög ézt az istenfélelmet megrontsa; mivelhogy az agg ellenség az igazakra ráveti magát, hasonlóan Dárius királyhoz, ki midőn meghallotta, hogy ama világbíró Sándor haddal mégyen reá, vesszőt, labdát és aranyat küldött nékie, inteni akarván, hogy még ifjú s vesszőre szorúl, hogy inkább játék mint harcz illenék hozzá, s hogy mint szegény, az ő kincsei ellen nem hadakozhat. De Sándor elfogadta az ajándékokat és Dáriusnak üzenetet tőn, mondván: A vesszőt elfogadom annak jegyzésére, hogy megtanítlak tégedet és szolgálodat birodalmamba veszem; a lapdát, hogy országotat és a föld kerekességét hatalmam alá hajtom; az aranyat, hogy a te kincseidnek ura leszek.⁴

¹ U. o. E — Et iste nobilis imperator Octavianus de quo narrat Suetonius in li. XII. cesarum. quod appellari dominum vt maledictionem et opprobrium semper odiuit. Unde cum quadam die ad quendam locum venisset totus populus ipsum laudauit dicens quod fuit bonus dominus et justus et statim imperator prohibuit sub graui pena quod nullus audeat illum de cetero dominum appellare in signum quod nullus sit verus dominus nisi solus deus.

² U. o.

³ U. o. G.

⁴ Unde refert *historia in libro de vita et obitu Alexandri* imperatoris quod quando cepit bellare contra Dariu.m regem. Rex de eo indignatus misit sibi tria dona videlicet virgam pilam et aurum. Misit sibi virgam in signum quod fuit adhuc puer et indiguit disciplina. Pilam in signum quod fuit adhuc

Hasonlóképen, mint ama Dárius, az ördög is három dologgal kísérti a keresztényeket: bajok és szorongatások vesszejével, hogy az embert türelmetlenségre és az Úr ellen való kifakadozásra szorítsa; világi hatalommal, hogy a szegényeken és igazakon erőszakoskodjék; és kincsekkel, hogy mértéktelen dobzódásra és fajtalanúságra vetemítse. Mindezeket el kell fogadni és a lélek üdvére fordítani s nem az ördög szándékára. A bajokat viseljük türelemmel és ajánljuk föl az Istennek, Jób példáját követvén; a világi hatalmasság szolgáljon a szegények és gyengék oltalmára a fosztók és ragadozók elől: a javakból legyen alamizsna a szűkölködők számára.¹

Ámde, mint mondva volt, az Úr mindenek fölött való bölcs, és ennek okáért tiszteletre is számot tart. Azért olvassuk — Eccli. I., — hogy minden bölcsesség az Istentől van. Ez a bölcsesség pedig Sz. Gergely mondása szerint az igazaké, s ebben áll: kerülni a hazugságot, szeretni az igazságot; a mi hamis, elkerülni; a mi jó, ingyen megtenni; bántást békén elszenvedni, rosszért rosszal nem fizetni. — A világ bölcsei kinevetik ezt a bölcseséget és bolondságnak mondják, — mert mi volna ostobább dolog a világ előtt, mint javainkat elhagyni, Isten iránt való szeretetből szegénységben élni, az ellenségekért és üldözőkért imádkozni és velők jót cselekedni? Így Gergely. — De hát azért mindezek az Úr előtt mégis a bölcseségnek mívelkedetei, mely az Istentől vagyon és csupán a kiválasztottaknak adatik.²

Végre azt állítottam, hogy Krisztus mindenek fölött kegyes úr. Sokféleképen megbizonyította ezt, könyörületessége által, melyre nézvést az egyház így imádkozik, mondván: »Uristen, kinek tulajdonságod könyörülni és megbocsátani«. Azért írja Sz. Jakab is, hogy az Úrnak könyörületessége nagyobb az ő szigorúságánál; s aztán a zsoltár mondása szerint is a föld telve van irgalmasságával.³

magis aptus ad ludendum cum pila quam bellare. Et aurum misit sibi in signum quod fuit indigens et pauper et impotens ad pugnandum contra eum. etiam ad commendationem sue habundantie. Sed imperator recepit illa tria munera et misit regi Dario dicens. Virgam inquit recipio in signum quod castigabo te et famulos tuos subiugabo dominio meo. etc. *Moraliter per istum regem Darium intelligo dyabolum, etc.* — U. o.

¹ U. o.

² U. o. H.

³ U. o. K—L.

Azonban mely rettenetes sokan vagynak, kik kegyetlenkednek és minden irgalom híjával szűkölködvén, aggokon és özvegyeken zsarnokoskodnak és őket fosztogatják! Olyanok ezek, mint az egyiptomiak, kik Izrael fiait rettenetes ostor munkákkal gyötörték, s hozzájok szól az Úr Ézsaiás próféta szájával mondván: Miért töritek az én népemet és tapostok a szegények arczán? . . .¹

A negyedik beszédet (*Filius*) szintén szellemes bevezetés előzi meg, a szokásos, imádkozásra való fölszólítással. A rövid pont, mint másutt rendszerént, itt sem kapcsolódik bensőleg a prédikáció tárgyához, inkább csak érinteni látszik annak egyik oldalát. »Kedveseim! Mielőtt a beszédet megkezdjük, imádsághoz kell látnunk, melyben két dolognak kell lennie: ájtatosságnak és hitnek. Az imádság legyen áhítatos, mivelhogy valamiképen a szárazságban sinylő mag nem növekedik, sem gyümölcsöt nem hajt: áhítatosság és a szívnek Istenhez való emelkedése nélkül az imádság sem számíthat foganatra. Aztán az imádságnak hittel-bizalommal is teljesnek kell lennie. Ha ezek a dolgok meglesznek benne, megnyerjük, a mit kérünk,« stb.

A beszéd erre a szokásos »pro processu sermonis« megjegyzéssel az úgynevezett »filiatio« kérdéséhez térül. Első renden szőnyegre kerül a »filiatio per fidem et gratiam«, melynek szempontjából az emberek négy rendbe sorolhatók. Az elsőbe tartoznak és Isten fiainak neveztetnek a hitben állhatatosak. Ezekre illik ugyanis sz. János mondása: »Hatalmat adott nekik, hogy fiaivá legyenek, kik ő nevében hisznek«. — Másod renden Isten fiainak neveztetnek, kik a kísérteteknek ellene állanak. Idevágólag *Solinus* beszéli, hogy Afrikában bizonyos emberek vannak — »celti vocantur«, — kiknek a kigyóméreg nem árt. Azért is, ha nem biznak feleségeikben, a kigyók elé teszik gyermekeiket, s ha igaz vérből valók, a kigyók nem árthatnak nekik. Lélek szerint szólván ép így van a dolog az Isten fiaival és az ördög fiaival is. A kik az Istennek fiai, azok az ördögnek vitézül ellene állanak és annyira legyőzik őtet, hogy nem árthat nekik. Ellenben az ördög fiai, ha kísértetbe jutnak, könnyen bűnökbe keverednek, mivelhogy állhatatlanok és gyöngék, isteni malasztban szűkölködvén. Ilyenek voltak az átkozott zsidók, kik az ördög mívelkedetit cselekvék, s mégis Ábrahám fiainak mondogatták magokat. Kikét

¹ U. o. M.

is megfeddett Krisztus, mondván nekik: Ha Ábrahám fiai vagytok, Ábrahám mivelkedetit cselekedjétek.¹

Továbbá Isten fiai az ellenségöket szeretők. Azért mondja az Üdvözítő az evangéliumban: Szeressétek ellenségeiteket, jót tévén azokkal, kik gyűlölnék titeket . . . hogy atyátoknak fiai legyetek, ki a mennyekben vagyon.²

Végre Isten fiainak mondjuk azokat, kik az egymásra fenekezőket kibékítik. Ilyen volt Ábrahám *Gen. XIII.* és Mojzes *Exod. II.* Maga az Isten fia szintén fölöttébb szerette a békét, s születése is béke idején történt. Erről írja *Orosius*, hogy Krisztus világrajötte előtt tizenkét esztendeig békesség volt szerteszét a földön. Minek is jegyzésére a rómaiak Pax tisztességére pompás egyházat rakának és abba Romulus képét helyezték. Aztán Apollónál kérdést tőnek, meddig lenne állandó, és feleletül nyerék, hogy míg a szűz fiat szül. Azok pedig lehetetlenségnek állítván a dolgot, írák a templom ajtajára: »A békeség örök temploma«. Azon az éjjelen osztán, hogy Mária Krisztust szülte, ama templom mindenestül összeomlott, bizonyságul, hogy a szűz fiat szült . . .³

A prédikáczióknak következő része arról beszél, hogy a a szülék istenesen neveljék fiaikat és a gyermekek viszont tiszteljék szüleik akarátát. Ez utóbbira nézvést *Valerius* második könyvében jó példa vagyon az egyszeri romai kormányzó fejedelemtől, Torquatusról, ki is az ő fiának, mikoron ez az ő akarata ellen háborúba ment, noha koszorúsan került onnét haza, engedetlensége miatt fejét vétette.⁴ Azért mondatik a Szentírásban is, hogy

¹ *Filius*, A—C.

² U. o. D.

³ Ut ait *Orosius de ornesta mundi*. Duodecim annis ante nativitatem christi fuit pax in uniuerso mundo. In cuius signum romani pulcherrimum templum pacis edificauerunt et in illo statuam Romuli posuerunt. Apollinem consulerunt quamdiu staret. et acceperunt responsum. Quousque virgo pareret filium. Illi autem credentes hoc esse impossibile scripserunt in foribus templi. Hoc templum pacis in eternum. Ipsa vero nocte qua virgo maria peperit christum templum illud funditus corruit in signum quod virgo peperit filium. — U. o. E.

⁴ Narrat *Valerius* libro scdo. et recitat *Augustinus* li I. de civitate dei quod quidam consul romanus Torquatus nomine habuit filium nobilem militem qui quodam tempore transiit ad bellum contra voluntatem patris sui. et quamvis gloriosam habuit victoriam et spolia multa tamen iussit eum pater suos decollari, etc. — *Filius*, G.

ha kinek gonosz és nyakas és az ő apjának szófogadatlan fia
vagyon: vitessék a város küll és kövel veressék agyon . . . .

Aztán a fiaknak igen nagy kötelessége, hogy az ő szüleinek
gyámolításukra legyenek. Erre ösztönzi őket példájával a ter-
mészet is. *Ambrosius* az ő *hexameronjában* beszéli, hogy az
esztrag látván, hogy szülei az öregségtől elgyengültek és tolluk-
ban megfogyatkoztak, a maga szárnyával takargatja és maga
táplálja őket . . . . Hasolókép tőn ama leányzó, kiről *Valerius*
emlékezik. Ez a leány az ő édes anyját a tömlöczben napokon
keresztül a saját tejével táplálta. Az ő látván, hogy az asszony
oly sokáig él, csodálkozva kérdé erről őtet. Ki is feleletet tőn,
mondván: »Leányom a saját tejével éltetett engem«. — Tehát
a leány a bíró elé idéztetvén, az ő kedvességével anyja számára
is kegyelmet szerzett.¹

Utóljára a kevélyekről, irigykedőkről és egyéb gonoszokról
van szó a beszédben, kiknek »az ördög az ő apjuk«. Ide vonat-
kozólag példakép el van mondva, hogy néminemű asezonyállat,
kinek három fia volt, halála előtt megvallá urának az ő bűnét.
Mivelhogy a fiúk közül csak egy volt igaz eredetű. Azt azonban
nem akarta megmondani, melyik és ekképen végre meghalt. Ura
pedig életben maradván és nem tudván, melyik fiának juttassa az
örökséget, így szólt megbízott embereihez: »Találjatok ki valami
módot, hogy megtudhassátok, melyik a három közül az én ter-
mészetes fiam? — Ezek tehát, midőn meghalt, testét egy fához
kötötték s a fiuknak azt mondták, hogy a ki közülök először
nyilaz apja tetemébe, azé leszen az örökség. Először is a legidő-
sebb lőtt bele, aztán a középső. A legkisebb azonban nem akart
nyilat vetni rá, mivelhogy atyja tetemének természetes tisztelete
nem engedte. Azért is a megbízott emberek neki adták az örök-
séget, kijelentvén, hogy ő az igazi fiú.² — Lélek szerint: a meny-

¹ Talis fuit illa puella de qua narrat *Valerius libro quinto c. iiii.* que
nutriuit matrem suam in carcere proprio lacte suo per multos dies. quod admira-
rans custos carceris videns quod tamdiu viueret mulier sine prandio quesiuuit ab
illa quomodo potuit hoc esse. Que respondit. Filia mea lacte suo me pascebat
et per tot dies. que adducta fuit coram iudice et vitam matri impetrauit propter
suam gratitudinem. — *Filius*, H.

² Habetur enim *in gestis romanorum*, quod quidam mulier habuit tres
filios. que morti appropinquans dixit marito suo tantum vnum ex illis esse filium
suum. sed noluit reuelare quis esset. et sic tandem mortua est. Maritus vero

nyei atyának is sok fiai neveztetnek, kik közül némelyek valóban az ő fiai, mások ellenben gonoszok lévén, az ördögnek ivadéakai . . .

Az ötödik beszéd (*Vocari*) azt fejtegeti, hogy »Krisztus négyfélekép hív bennünket, tudniillik: benső sugallat által, külső igehirdetéssel, jótéteményekkel s végre csapásokkal és szenvedésekkel«.

A következő (*Servire*) a szolgálatról beszél. Itt a tárgyhoz képest első sorban az igehirdetőről van szó, ki is »különféle okokból« szintén a szolgálóhoz hasonlatos. — Első oka, hogy a szolgál, ki az ő urának szolgál, nem szolgál az ő saját javaival, hanem urának javaival. Mivelhogy a mije vagyon, urától bírja. Ezenképen a prédikátor is, kinek kötelessége, hogy Isten igéjét, mely a léleknek eledele, a népnek kiszolgáltassa, amaz ígét nem magától bírja, hanem az Istentől. Azért mondja az írás is, hogy: Minden bölcsesség az Istentől vagyon . . . . De szükséges, hogy az igehirdetőben más két oldal is találkozzék az ő szolgálata értelmében, jelesül: először, hogy hűséges legyen a prédikálásban, azaz ne mondjon semmi hamisságot avagy hizelgést, hanem a teljes igazságot beszélje . . . Aztán, hogy okos szolgál legyen. Mivelhogy nem okosság a királyt és a parasztot ugyanazon étekkel tartani, — azaz a prédikátornak a népet az ő állapota és mivelta szerént kell szolgálnia«. Azért is imádkozni kell, stb.⁹

superuiuens grauitur ferens verba vxoris sue. et cui istorum daret hereditatem dubitans dixit executoribus suis. ordinatis inter vos vnam cautelam per quam poteritis venire ad veritatem quis istorum trium est filius meus. Unde mortuo corpore ligauerunt corpus suum ad quandam arborem et dixerunt filiis suis quod quicumque illorum trium sagittaret ad corpus propinquus paternam haberet hereditatem. Primo vero senior filius sagittauit. deinde secundus. tertius vero noluit sagittare. quia timor naturalis paterni corporis eum impediuit. executores vero filio nolenti sagittare dederunt hereditatem eo quod esset filius naturalis. U. o. I.

⁹ Charissimi. predicator verbi dei seruo potest comparari propter diuersas rationes. Una est ista. Seruus qui habet seruire domino suo. non ministrat sibi de bonis propriis sed de bonis domini sui. quia quicquid habet. habet a domino suo. A. Modo consimili predicator qui habet ministrare populo verbum dei quod est cibus anime non habet illud a seipso sed a domino deo Eccli. j. Omnis sapientia a dno deo est. et ideo ad eum pertinet ministrare audientibus verbum dei. Sed oportet quod predicator habeat duas alias condiciones sibi pertinentes ratione seruitutis. Primo quod fidelis sit in predicando . . . Secundo predicator debet esse prudens seruus. Unde non est prudentia seruire regi et *garcioni* de consimilibus cibus. Predicator ergo debet ministrare populo secundum eorum

Hogy aztán dolgunkra térjünk — pro processu istius sermonis, — eszünkbe kell vennünk, hogy három okból háromféleképp tartozunk Istennek szolgálni; tudniillik: hűségesen, mivelhogy megváltott bennünket; jámborsággal, mivelhogy teremtett bennünket; és nagy szorgalmatossággal, mivelhogy szolgálataira felfogadott bennünket, mondván: Menjetek a szőlőbe és a mi igazságos leend, megadom nektek.¹

Erről a három pontról szól külön-külön a beszéd. Megmutatja többek közt, »hogy a ki az Úristennek hűséges szolgája, az öldi urának is hűséggel szolgál«, s utal Constantinus császár példájára, ki szolgálait próbára akarván tenni, megtérése után nem sokkal, egy kis »pia fraus« árán azt állította nekik, hogy ismét a pogányságra tér. Egyszersmind megkérdezte őket: ki volna hajlandó vele tartani? — Mivelhogy, ugymond, a vele tartókat meggazdagítja, a vele nem tartókat pediglen elkergeti. És ime: alig néhány szolga választá Krisztust. Mire is a császár megdicsérte az állhatatosokat mondván ama jeles igéket: Soha embernek nem lesz igaz barátja, ki az ő Istenéhez hamis és színeskedő.²

Azonban — és ez a hely talán jellemző, — rettenetes, hogy akár az Istennek, akár az embereknek mily kevés hűséges szolgájok vagyon. Mivelhogy sokan, ha egyszer gazdájok szolgálataiból nagy hivatalokra s méltóságokra jutnak, tüstént vakmerően fölkelnek úrok ellen és semmibe se veszik őket. Ezek ellen szól

status et conditiones Quapropter vt possim istas proprietates habere et conditiones populi cognoscere est orandum. — *Servire*, A.

¹ U. o. B.

² Unde legitur in *historia ecclesiastica libro primo ca. vij.* quod Constantinus imperator cum esset aliquando infidelis conuersus fuit et baptizatus. Unde semel cupiens probare seruos suos qui essent fideles et qui non. conuocauit vna dierum omnes simul coram eo in suo palacio. Quibus dixit ille . . . penitet me de christianitate mea et intendo redire ad ritum gentilium. et ideo quicumque ex vobis voluerit deserere fidem et seruitium chri et transire mecum ad ritum gentilium illum ditabo et honorificabo. et qui noluerint illos incarcerationabo et seruitiis suis priuabo. His auditis exceptis paucis de seruis suis omnes dixerunt quod vellent fidem christi et seruitium relinquere. Quibus auditis dixit imperator. Vos qui stabiles estis mecum in dei seruitio et fide mecum permanebitis tanquam fideles. Vos autem qui instabiles estis nunquam seruietis mihi. Et adiecit notabile verbum. Nunquam homini erit fidelis amicus qui domino suo et falsus et fictus seruus. Et ideo qui sunt serui fideles deo. sunt fideles homini terreno. — U. o. E.

Péter apostol, mondván: Szolgák, engedelmeskedjete a ti uratoknak minden félelemben. . .

Annak okáért is *nagyon óvakodni kell tőle, hogy a világi fejedelmek a nemteleneket és szegényeket fölöttebb nagy méltóságokra ne emeljék, mert ez a jóknak és erényeseknek legnagyobb romlása.* Ime, Diocletianus is, mikor a szolgaságból és szegénységből császárságra kapott, mód nélkül gőgös és gonosz lón. . . Azért mondja a verstörlítő mester, hogy:

Asperius nihil est, humilis cum surgit in altum.

Cuncta ferit, cum cuncta timet, descuit in omnes.

. . . Mindezekből világos, hogy a birodalom avagy város romlásra jut, valahányszor a szolgák felmagasztaltatnak és a szabadok és nemesek hátra szorulnak, stb.¹

A VII. beszédnek jellegéje: *Stare.* Arról szól, hogy az embernek »három dologban és három dolog ellen kell megállania. Először: bátran kell állania a hitben és igazságban az ördög ellen. Másodszor: tökéletesen kell állania a jámborságban és szeretetben a világ ellen. Harmadszor: okosan és szentül kell állania az imában, a test ellen.«²

»Legelső renden, mint mondám, az ördög ellen kell résen állanunk, ki a mi ellenségünk és bennünket örök kárhozatra vinni erőlködik. Azért szól az apostol, mondván: »Testvérek, legyetek ébren, mivelhogy a ti ellenségtek, az ördög, körüljár, mint az ordító oroszlán, keresvén, kit emésztszen el. Kinek is álljatok ellen a hitben.« Mivelhogy a hit a mi fegyverünk a sátánnak minden incselkedései ellen. *Bartholomeus* is beszéli *lib. de proprietatibus*

¹ Sed charissimi timendum est quoniam sunt pauci fideles serui deo aut homini. Nam multi cum in seruitutis dominorum sunt eleuati ad altos gradus et honores, statim insurgunt contra dominos suos presumptuose et illos vilipendunt. Contra quos loquitur apostolus. *I. Petri ij.* Serui subditi estote in omni timore dominis . . . Et ideo valde timendum est ne domini temporales nimis exaltent seruos ignobiles et pauperes ad altas dignitates. quia hoc est destructio maxima honorum virtuosorum. Unde habetur in historia tripartita quod Dyoclecianus imperator fuit progenitus de pauperibus et fuit conditionis seruilis. Et ideo quando fuit sublimatus ad imperium superbissimus et pessimus fuit. . . Unde poeta sic inquit. Asperius nihil est, etc. . . Ex his concluditur. quod communitas regni siue ciuitatis destruitur quando serui exaltantur et liberi et generosi opprimuntur. — U. o. F.

² *Stare, A.*

rerum, hogy a sas, midőn erdei kecskével vagyon hadakozásban, a kecskét megvakítani törekedik . . . . És ha a kecske gyöngé, akkor a sas elveszi szeme világát és amaz semmikép nem tudja magát védelmezni. Lélek szerint: a sas az ördög, ki az embert először is megvakítani igyekszik, elragadván tőle a hitnek világosságát, és akkor az ember elgyengül és nem bír a kísértésekkel . . . . Azért mondatik *Ad Hebr. XI.*, hogy a szentek a hit által legyőzték az országokat, igazságot cselekvének, stb. . . . . Azonban ezt a fegyvert (a hitet) manapság a keresztények letették kezökből. Az igazságot megfojtja a csalárdság, a szentséget a kívánságok miatt semmire sem becsülik, a hitet előli a fajtalanság, s az egész világ torkig vagyon a gonoszságban. Nem csoda: mivelhogy a hitnek, mely minden erényeknek gyökere, immár semmi becsületi.¹

Az embernek az ördöggel való küzdelme *Ambrosius*-ból² vett hasonlattal van illusztrálva. »Azt mondja ugyanis *Ambrosius*, hogy ha a farkas előbb meglátja az embert, semmint az ember őtet, akkor neki támad . . . . Viszonellen ha az ember látja meg előbb a farkast, az tüstént megjuhászodik és nem tud az embernek ártani. Lélek szerint: a farkas: az ördög, ki ha egyszer halálos bűnbe keverte az embert, ez nem bír előle elszaladni, sem csalárdságinak ellene szegülni, ha csak Isten malasztja nem segít rajta; de ha az ember idejekoron észreveszi incselkedését és bátorsággal és erővel ellene feszül, az ördög meglapul és nem meri bántani és eloson.

Annak okáért legyünk állhatatosak a jó életben és bátrak hogy az ördögnek ellene állhassunk, jó hittel és reménységgel lévén az Úrban.³

A nyolczadik (*Mori*) és a kilenczedik beszéd (*Moritur*) a halálról van írva. Az első abból indul, hogy »Sz. Ágoston háromféle halált különböztet meg, jelesül: »testi halált, mely semmi egyéb, hanem a léleknek a testtől való elszakadása; a bűn halálát, mely is a léleknek az Istentől való eltávozása halálos bűn által; és a kárhozat halálát, mely az embernek az Úrtól az örök szenvedés büntetése által való elválásában vagyon«⁴; a *Moritur* az Üdvözítő haláláról elmékedik, józanul, világosan. Azokat az elremítő képeket,

¹ U. o. B.

² Hexameron, lib. VI.

³ *Stare*, D—E.

⁴ *Mori*, A.

a melyek részben *Voraginei Jakob* beszédeiből Pelbárthoz is átkerültek és utóbb a magyar codexek íróinál szives látást találtak, a csapongó fantáziának eme bizarr nyilatkozatait hiába keressük bennök. Mihály mester a dogmatikus alapra helyezkedett és nem szállott le róla, hogy az utolsó ítéletet rajzolgatva bírja közönségét magába szállásra; mi, abban az időben, épen nem megvetendő jellemvonás.

A tizedik beszéd *Diligere* címet visel s az isten és felebarátaink iránt való szeretetről szól; a tizenegyedik (*Venire*) az Üdvözítőnek múlt, jelen és jövő eljövételét fejtegeti; a tizenkettedik (*Ambulare*) arról az útról beszél, a melyen az igaz keresztényeknek az ég felé törekedniök szükséges. Doktoroknak ő tanítások szerint ez út maga az Isten, kiről mondatik János szájával, hogy: Én vagyok az út, az igazság, az élet . . . Kin is Krisztus által és a hit és igazság által kell pályánkat megfutnunk.

Az igazi pályafutás pedig háromféleképp történik. Először: óvatosan, magunkra nézvést; másodsor: becsülettel, felebarátunkra nézvést; és harmadszor: méltóan, az Istenre nézvést.¹

A prédikációban szó van a bűnökről, melyek az embert az igazság ösvényéről eltérítik; egymás után sorra kerülnek: a főszenység, gonosz kívánságok, az érzékiség, az irigység, melynek az a szokása, hogy bármi kárt okoz másoknak, mindig a jóság színébe iparkodik öltözni. Ilyen bűnben rozsdásodott ama Dionisius nevű tyrannus, kiről *Valerius* beszél, hogy, midőn a bálványok templomában volt volna, látván, hogy Jupiternek arany palástja vagyon, elragadozta róla és gyapjú palástot adott rá. Aztán észre vévén, hogy Eskulápiusnak arany szakála vagyon, azt is elvitte. Harmadszor pedig egy nagy képen akadt fönn, mely kezei közt arany koronát tart vala: ezt a koronát is elemelte. Mikor pedig a templom papja kérdőre vonta, felelé, hogy Jupiter palástja nyárra nagyon súlyos, téle pedig fölötte hideg vala. Aztán Eskulápiushoz épen nem illett a szakál viselése, mivelhogy az atyjának sem volt szakála. Végre a koronát maga ama kép kínálta-nyújtotta feléje, tehát méltón elfogadhatta tőle. Hasonlatosképen vagyon a dolog azokkal az irigyekkel is, kik a szerzetházakat fosztogatják, örökké találván okot és módot maguk mentésére, mondván, hogy ama házaknak a vagyon károkra vagyon és azért csupa szere-

¹ *Ambulare*, A.

tetből kell rajtuk »könnyíteni«. Ha pedig kolduló a szerzetes, azt beszélük, hogy bűn volna segíteni rajta, mivel azok a jóféle barátok, kik szép házakban lakoznak . . . .¹

A gyűjteménynek az említettek után névleg két, tulajdonképen egy beszéde van még: a *Surge* és *Resurge* című. A kezdő versek ismeretével talán mindenki a *Mori-* és *Moritur*-féle prédikációt volna hajlandó egybefogni; de valóságban a két utolsó darab forrad össze, hogy a tizenhármas szám megmeneküljön.

A »*Surgere*« bevezetése szerint »a mester (Albertus Magnus)² beszél, hogy az elefánt, mivelhogy mellső szárcsontja és izülete nincsen, csak nehezen bír mozogni. Azért is, midőn nyugodni akar, erős fához támaszkodik. És akkor jönnek a vadászok és levágják a fát: és az elefánt leesik a földre és fogságba kerül, fölkelni nem bírván. Lélek szerint az elefánton a bűnöst értem, ki a maga emberségéből nem tud a jóságos mívelkedetek útjára térni, sőt számtalanszor bűnbe esik, honnét Ágostonnak mondása szerint csakis akkor bír fölkelni, ha Isten malasztja segíti.«³

Tudni kell pedig, hogy a bűnösnek háromféleképp kell a bűnből felkelnie: ugymint: nagy hamarsággal, igaz szívvel azaz őszintén és állhatatossággal.⁴

Erre a gyors fölkelésre ösztökéli az embert a hasonlatosság

¹ Talis fuit ille Dionisius tyrannus, de quo narrat *Valerius libro primo c. iiij.* quod ipse intrauit templum idolorum, videns ibi iouem pallio indutum aureo abstulit illud et induit eum pallio lanco. Secundo vidit esculapium habentem barbam auream et illum abstulit. Tertio vidit ibi vnam imaginem coronam auream inter suas manus protensas tenentem, et illum similiter spoliauit. Cunque de hoc scelere a sacerdote templi argueretur, respondit quod pallium iouis fuit nimis ponderosum pro estate et nimis frigidum pro hyeme. Secundo excusauit se de ablatione barbe auree ab Esculapio filio apollinis, dicens quod indecens erat quod esset barbatus, dummodo pater ejus nunquam habuit barbam. Tertio excusauit se de ablatione corone auree, dicens quod gra anter et libere illa imago sibi obtulit illum coronam auream et porrexit, ideo potuit illum juste accipere. Modo consimili est, etc. — U. o. E.

² V. ö, *Surgere*, C.

³ Dicit *magister de proprietatibus rerum*, quod elephas non habet tibias siue iuncturas, et ideo non potest bene flecti, vnde quando vult quiescere appodiat se forti arbori et tunc veniunt venatores et perscindunt arborem et sic cadit in terram et sic capitur, quia non potest surgere. *Moraliter per istum elephantem intelligo* peccatorem qui de se non potest flecti ad virtutes, sed multotiens labitur in peccatum, etc.

⁴ *Surgere*, A.

is, mely az apostolok mívelkedeteiben Sz. Pétertől olvastatik, ki a tömlöczben két vitéz között, két bilincscsel megkötve aludt, két őr állván az ajtó előtt. Mert íme az Úr angyala megjelent mellette és megütvén Péter oldalát, fölébresztette őtet, mondván: »Kelj föl hamarsággal« — és a bilincsek tüstént leesének kezéről. Lélek szerint a tömlöczben szunnyadó Péteren a bűnben, avagy a bűn tömlöczében alvó bűnöst értem. Mert valamint az alvóról az mondatik, hogy félig halott, félig élő: ép így a bűnös is, noha ez világra nézvést életben vagyon, lélek szerént meg van halva. És ez a bűnös két vitéz között alszik: t. i. a halál és az ördög között. Mivelhogy valamiképen a halál a test ellen leselkedik, az ördög a lélek ellen ármánykodik, hogy megölje . . . . Aztán a bűnös is két lánczczal vagyon megkötve. Az első: a bűnös megszokás. Azért mondja Aristoteles *III. ethic.*, hogy a gonosz erkölcsökre rászokott ember erősen oda vagyon a bűnhöz kötözve Mivelhogy a mi elébb akarattból származott, a szokás által immár akaratlanul is megesik. És példáját is veti, mondván, hogy a ki elhajtja a követ, már nincs reá hatalma, hogy az eldobottat visszavonja, és mégis azt mondják, hogy az egész dobás akarattal történt, ebben: dobni vagy nem dobni, meglévén a szabadság. Így volt a dolog Sámsonnal *Judic. xvj.*, ki bolondul az asszonyhoz adta magát és ezért a filisteusok megfogták őt és lánczra verve tömlöczbe zárták. Lélek szerint ez az asszony a gonosz akarat, kinek az ember önkényt és szabadon átadja magát, abban a hitben, hogy a mikor tetszik, megszabadulhat tőle. Pedig a dolog ellenkezőleg vagyon. Mert mikor a malasztot elveszítette és az ördög hálójába került és a kísértésre hajlandóvá lett, a rossz szokás kötélével megkötve kénytelen az ördögnek szolgálni és csak a legnagyobb nehézséggel és malaszttal állhat ellent neki és szakadhat el a bűntől.¹

A beszéd folytatása és vége a *Resurge* ige alá vetett darabban áll előttünk. Ehhez képest a *Resurgé*-nak nincs is bevezetése, mint a többi prédikáczióknak. A töredék azzal kezdődik, hogy: »*Unde Christus tripliciter resurrexit . . .*« Azért is Kr. urunk háromféleképp támadta föl halottaiból: hamarsággal, igazán és maradandósággal,² példát adván mindenkinek . . .

¹ U. o. A.

² V. ö. fent: *Surgere*, A.

A gyűjtemény ezzel a darabbal végződik, berekesztve a szokásos, de *itt nem minden jelentőség híján való* szavakkal: »Expliciunt tredecim materiaram sermones notabiles.«

A többi anyag, mi a kötetben van, ottan-ottan angol idézettel is megdugdosva, jórészt minden bizonynyal idegen kezek munkája, bár ha mindjárt nem is teljességgel. A legutolsó »*Ambulate*«-beszéd, stilusa után itélvén, legalább is jó Magyar Mihály arczulatát mutatja . . .

Egyelőre azonban ez a kérdés szintén hadd szunnyadjon a többiek sorában.

II.

Amaz oldalak közül, melyek Mihály mester prédikációs könyvének egyszerű olvasgatása útján is szembeszökők, első sorban olvasottságát lehet kiemelni. Valóban, a régi theologiai irodalomnak kevés valamire való hőse van, kinek eszméiből nem táplálkozott. Hieronymus, Ambrosius, Augustinus, Chrysostomus, Macrobius, Gregorius, Anselmus, Bernát, Bonaventura, Albertus Magnus, Tamás, Hugo a s. Victore, Haymo, Isidorus, Nicolaus de Lyra, Holkot legkedveltebb forrásai. De ismer néhány klasszikus: görög és római író is. Mint korának theologusai, tisztelte Aristotelest; Ovidiusból többször idézett; ismerte Quintilianus és Suetonius könyveit, Seneca leveleit, Cicerótól a de amicitia, de officiis, de senectute és Tusculanae disputationes című dolgozatokat, s különös hajlandósággal fordult hozzájuk. Tizedik beszéde (*Diligere*), hol a második rész a felebaráti szeretetről és a barátságról értekezik, valóságos kis tárháza az idevágó idézeteknek. E mellett aknázza Solinust, Ptolemaeus »Almagesti«-jét, a példákban Eusebiust, Valerius gyűjteményét, a Sándor-históriát, Orosiust és elvéve Helinandust.

Valóban, irataiban sok nemes és szép gondolat van elhintve, sok egyszerű, józan bölcsesség, melyhez az élet küzdelmeiben kifáradva, hiú ábrándjainktól megtisztúlva, érettebb lélekkel ma is vissza-visszatéregtünk.

Mert Mihály mester nem tartozik a skolasztika epigonjainak szórszálhasogató seregébe. Fontoskodó theologiai zabhegyezésnek alig akad nála példája, minő az a hely, hol arról van szó, miért

épen a Fiúisten öltött testet és nem az Atya vagy Szentlélek?¹ Azokkal tartott, kik az *Imitatio Christi* egyszerű, mély bölcseségével szólnak: »Mit használ neked mélyen a Szentháromságról vetekedned, ha alázatosság benned nem leend, minek okáért utálatos vagy a Szentháromságnak?« Nem feszegetni kell a hit örök titkait, de az Úr bölcseségének útján járni. Iránya inkább misztikus volt és gyakorlati s távol állott azoktól, kik üres szójátékaikkal, minden komolyságot nélkülöző okoskodásaikkal megrontották a középkori bölcsélet hitelét. Agáda-szerű stílt használt, mely az emberi természetre számított és sok századon át eszköze volt a tanítóknak. Okoskodásait, mint megannyi főponthoz, példabaszédekhez, hasonlatokhoz allegoriákhoz kötötte, s tagadhatatlanul sikerrel. Értett hozzá, hogy jellemző darabokat válogasson össze, s éles pillantása fel tudta fedezni a kiemelkedő vonásokat, melyek alkalmasak valának, hogy tételeit megvilágítsák. A példáért, hasonlatért sokféle eljárást, sok forrást felhasznált;² de különös hajlandósággal mégis a bibliában

¹ *Venire*, B.

² Egészekké kerekedő példái a következők: Az egyszeri jámbor püspökről, ki a tisztaság erényét az életnél is többre becsülte. S. I. F. *Malmysbuoy* Cron. lib. I. c. 3. — Az apját gyűlölő fiúról. S. I. G. *Valerius*, lib. III. c. 2. (V. ö. *Gesta Romanorum*, c. 9.) — Az egyszeri athéni vezérről, ki a bölcsere hallgatott, S. III. C. *Valerius*, ad Tiberium lib. VI. c. 5. — Octaviánus császárról. S. III. E. *Suetonius*, lib. XII. *Caesarum*. — Nagy Sándor és Dárius. S. III. G. *Hist* lib. de vita et obitu Alex. — A Pax templomáról. S. IV. D. és S. XI. C. *Orosius* de Ormesta mundi. — Torquatus consulról. S. IV. G. *Valerius*, lib. II. — A fiúról, ki atyja testébe nyilazni nem akart. S. IV. J. *Gesta R.* — Constantinus császárról. S. *Hist. eccles.* I. I. c. 7, S. VI. E. — Egy emberről, kit az ördög a templomból kivonszolt. S. VI. E. *Vita SS. PP.* — A leányról, ki anyját vesztette. S. IV. H. *Valerius*, lib. V. c. 4. — Nagy Sándor és a hízogő katona. S. VI. L, *Hist. Alexandri.* — Etele és Leo pápa. S. VII. H. *Eusebius*, de gestis Romanorum, lib. XIV. — A haláiról emlékező fejedelem. S. VIII. C. *Joannes Elem.* in vita sua. — A templomban eltemetett asszonyról. S. VIII. H. *Gregorius* IV-o Dialogorum. — Egy katona megszabadúl bilincseitől. S. VIII. H. *Beda*, de gestis Anglorum, lib. III. — Egy ifjú a mise által megszabadúl a purgatoriumból. S. VIII. H. *Gregorius*, lib. Dialog. — Az egyszeri végrendelet-törő bűnhődése. S. VIII. J. *Gesta Caroli Magni.* — Három jóbarátról. S. X. O. *Cicero*, de amicitia. — Fabricius becsületessége. S. X. P. *Agoston*, de civ. Dei. lib. V. — A fősvény városról. S. X. J. *Marcus Paulus*, de gestis Indorum. — A dühös zsarnokról, ki három ártatlan vitézt halálra ítélt. S. X. Q. *Seneca*, lib. de ira (v. ö. *Gesta Rom. Cap.* 140.) — Az egyszeri király-leányról. S. XI. D. *Hist. Rom.* (V. ö. *Gesta Rom. Cap.* 1.) — Dionisius tyrannusról. S. XII. E. *Valerius*, lib. I. cap. 3. — Cambyses bírói székéről. S. XII. L. *Helinandus*, lib. I. c. 5. és *Valerius*, lib. VI. — Az ördög és a gyónás. S. XII. P. *Vita SS. Patrum.*

találkozó kerek részleteknél időzött. A kor, melynek allegorizáló, példázgató iránya részben a szentírást utánozta, ép úgy mint a csodákban a legendák is az evangéliumoknak csodáit, becsülte az ebben való eredetiséget, s a kiváló szellemek jóval később sem vetették meg azt. Pázmánynak szintén kiváló oldala, hogy a bibliai helyeket új és csattanós allegorizálásra tudta alkalmazni, főképp beszédei elején, figyelemkeltésül, kiinduló pont gyanánt; s Mihály, hasonlóképp, nemcsak fölötté jártas volt a szent iratokban, de eléggé szellemes is, hogy a mi keze ügyébe akadt, ügyesen értékesítse.

Valóban, a fő forrás, melyből eszméit szerezte, a szentírás, a bibliának kath. értelemben való autentikus könyvei. Apokrif szerzőkkel, kik a középkort elárasztották, két alkalommal állt szóba: ott, hol a Golgothára menő Megváltónak és kesergő anyjának találkozására utalt¹ és aztán, midőn az Üdvözítőnek az Olajfák hegyén való agoniájáról emlékezett.² Világos, tanult elméje lehetetlen, hogy ne ismerte volna legalább egy részöket; azonban hit-tani szempontból ép úgy kevésre becsülte őket, mint a nagy theologusok; s a mennyiben mégis hozzájuk fordult, nagy elődök nyomdokát követte. Az »Evangelium Nazareorum«, melyből merített, — az egyház-tanítók nyelvén *Εὐαγγέλιον καθ' Εβραίου* — ősrégi alkotás volt, melyet egykor Máté őszövegének tartottak s kegyelettel forgattak olyan szellemek is, mint a nagy biblikus, Sz. Jeromos.

Hogy Szűz Máriáról alig tett szót,³ nem lényeges vonás.

¹ Alia causa fuit. vt habetur in *euangelio nazarenorum* quod quando christus fuit ductus per ciuitatem tantus fuit concursus populorum sequens eum ad spectaculum quod mater ejus non potuit ad eum pertingere. nec eum aspicere. sed crinibus totaliter resolutis clamando et flendo aliam viam arripuit et subito in angulo cujusdam platee ei obuiabat. et virgo videns filium suum nudum cruentatum. . . prae timore consternata in terram corruit. Jézus ennek láttára fájalmában szintén összerogy a kereszt alatt. — *Moritur, E.*

² Kr. már-már elhatározza, hogy meghal az emberi nemért. Ekkor eszébe jut édesanyja, ki őt mindenek fölött szereti, s gyöngé nő lévén, ha fia halálát látja, meg fog halni a fájdalomban. Ez a gondolat egy percze visszarettenti, s ekkor imádkozza, hogy: Atyám, ha lehetséges, múljék el tőlem a pohár. — U. ott F.

³ Hic queritur quare latus christi fuit apertum post mortem et non ante. quis sensit dolorem ipsius vulneris. non christus pendens ibi. quia anima recessit a corpore. nec diuinitas. nec angeli. quia impassibiles erant. nec discipuli. quia

Egyszerűen: nem tartozott tárgyához. Az a pár sor azonban, melyet mondott róla, — az anya és fiú viszonyának feltüntetésében — nemcsak jól van mondva, de meglepően szép, ha nem autentikus eredetű is egyszersmind.

Mihály nem nézte korát érdeklődés nélkül; de élesebben és jellemzőbben sem kelt ki ellene. Egy helyütt szól az emberekről, kik nem látják, mily veszedelmes dolog légyen a méltóság; különben nem vásárolnák oly drága pénzen a püspökségeket és egyéb mulandó uradalmakat;¹ másutt elmondván, hogy Sz. Pál az Úrnak olyan szolgálát választott, a kikről tudta, hogy »hűségek az ige hirdetésében«, — hozzáteszi, hogy bezzeg nem így cselekednek a mostani urak és fejedelmek, ezek jobb szeretik a hűtelen szolgálát, kik a népet fosztogatják, törik és rosszabbak a latroknál.²

Hogy a korabeli hitetlenséget rossz szemmel nézte, senkit sem fog meglepni;³ de ép oly szigorral mutatott rá az emberek gonosz praktikáira is. »Mivelhogy mostanság sok ember inkább világi tudományra és ravaszságra adja fejét, hogysesem lelki okosságára. Manap már senkit se tartanak eszesnek, kivéven, a ki az ő álnokságával sok gazdaságra tézsen szert és felebarátját rókasággal megnyomorítja«, stb.⁴

Milyen kár reánk, hogy ily fajta megjegyzései a mily ritkák

omnes in fide tempore passionis christi dubitabant. et ideo minus diligebant. et ex consequente minus sentiebant. nec iudei. quia ipsum morti tradendo gaudebant. nec dyabolus quia ad ipsum occidendum iudeos instigabat. Quis ergo sensit. Dico quod beata virgo Maria dolorem ipsius sensit. cujus animam gladius pertransiuit, etc. — *Moritur, C.*

¹ Et certe si homines viderent pericula que sunt in honoribus. non tantam haberent sollicitudinem. nec tam chare emerent episcopatus et cetera dominia que sunt transitoria. — *Vocari, F.*

² Non sic faciunt principes et domini in istis temporibus. sed magis diligunt seruos infideles qui spoliunt et opprimunt populum et sunt socii furum peioresque latronibus. — *Servire, C.*

³ V. ö. *Stare, B.*

⁴ Multi istis diebus magis addiscunt doctrinam et prudentiam mundialem quam spiritualem prudentiam. quia iam nullus reputatur prudens nisi sciat multas diuitias per suas cautelas falsas acquirere et proximum defraudare et destruere. magis vero addiscunt homines ad bancum regis placitare quam ad ecclesiam dei conuenire. seu ibi orare. immo qui sic faciunt reputantur stulti siue fatui. Et ideo dicitur Joannis tertio qui male agit odit lucem . . . etc. *Venire, H.*

és nyugodtak, ép oly általánosságban vertengők. Minden »universalis« itt: sehol egyetlen individuális vonás. Mihály mesternek nincs feddő vagy emlékeztető szava, mely csupán az övé volna; nincs egy árva ígéje, a melylyel az ő nemzetéhez való tartozását — nevén kívül — megvallaná. A Pelbártok első renden magyar hazájok részére dolgoztak; Mihály — egyformán akárkinek. Mintha honának se jelene, se multja nem érdekelné, mintha letűnt századainkról idejéhez képest semmit sem ismerne. Egy helyütt elmondja Etele és Leo pápa mondját — ez az egyedüli magyar vonatkozású részlete könyvének — s ime, nagy Etele király: »quidam rex«, a kinek a nevére sem emlékezik.

Azonban ne vádoljuk érte. A klastromi irodalom — legalább mint codexeink mutatják, — szemben a nemzeti krónikákkal, bizonyos hidegséggel nézett a hunságra, melyben a kereszténység nagy ellenét szemlélte. Másfelől, a mi a kinyomtatott munkából hiányzik, elővillanhat még az angol kir. könyvtárban őrzött kéziratokból: Mihály hazaszeretete, magyar szívének érzése.

Az idő korai, az ő napja még nem érkezett el.

HORVÁTH CYRILL.

FALUDI EREDETISÉGÉNEK KÉRDESE.

»Faludi gazdag munkásságában, mely az élet minden viszonyára, az életbölcsetség minden tételére s az erkölcsstan minden kérdésére kiterjed, kivétel nélkül idegen eszmék tolmácsa.« (Beöthy Zs. A magyar szépprózai elbeszélés I. k. 224. l.) Hasonló módon nyilatkozik Beöthy Faludi eredetiségének majdnem teljes hiányáról e mű más helyein is. Egyéb irodalomtörténeti művek is ily szempontból tekintik Faludi irodalmi tevékenységét. Szóval, a mint ünnepezt író Faludink nyelvének természetességére és mégis előkelő választékosságára nézve, úgy a műveiben gazdagon elhintett eszméket majdnem általánosan idegeneknek szokás tekinteni. Különben eredetiségének kérdése még nincs véglegesen tisztába hozva. Ehhez akarunk tehát hozzá szólni.

Ismeretes, hogy az író eredetisége nemcsak a tartalomban, de a formában is szokott nyilatkozni. A forma eredetisége különben csak oly ritka és nehezen elérhető, mint a tartalom eredetisége. Egyébiránt úgy az egyiket, mint a másikat illetőleg az író mindig korának befolyása alatt áll többé, kevésbé. Nemcsak hazai íróink, de az idegen irodalmak is arról tesznek tanuságot, hogy nehezebb a tartalomban az önállóságot és az eredetiséget megőrizni, mint a formában. A modern irodalmak a formákat jobbra az antik irodalmaktól kölcsönözték, de mondhatni, hogy a tartalom, vagy legalább a beszerkezet tekintetében még inkább és még tovább állottak a classicusok befolyása alatt. A középkor műköltészete az antik világ eszmekörében mozgott. A renaissance még közelebb hozta az antik világfelfogást hozzánk. Azonban ezen antik világnézet, bármily elevenen és sokoldalulag kezdett is jelentkezni, két idegen elemmel kénytelen volt, hol megbirkózni, hol megalkudni. E két elem a *nemzeti hagyomány* és a még ennél is hatásosabban jelentkező *keresztényhit- és erkölcsélet*. Mondhatni, hogy modern művészetünk, tudományunk és világnézetünk e három elemből van összealkotva. A felvirágzó modern európai irodalmak, mint az olasz, spanyol, angol, francia, majd az ezek nyomaiban jelentkező magyar és német ezt kézzel fogható módon bizonyítják.

Ezen körülmény döntő az új irodalmak eredetiségére nézve. A hol ugyanis az antik eszmék és formák visszaszorultak a keresz-

tyén vallásos és erkölcsi eszmék fénye elől, legtöbbször egy, különleges környezetbeli viszonyok közt kifejlődött nemzeti genius is erősen inspirálta a látszólag szigorúan keresztényen felfogáson alapuló irodalmi, vagy más művészeti termékeket. Ez azon álláspont, a melyből újabban — leginkább Taine nyomán — az irodalmat meg a művészetet megbecsülni szokás. Minekünk itt csak az a fő törekvésünk, hogy belássuk, mily fokban hatottak a kor irányadó eszméi fentnevezett írónk egyéniségére, jobban mondva, minő fokig őrizte meg velük szemben eredetiségét. Azon eszmék és irodalmi formák, melyekkel Faludink műveiben találkozunk, tagadhatatlanul visszautalnak, nemcsak kora felfogására, de — miután főbb művei idegen munkák fordításai — más nemzetek irodalmi irányaira is. Faludi oly kor gyermeke, oly társadalom tagja, mely mitőlünk távolabb áll, mintsem azt első tekintetre hinni akarnók. A XVIII. század első felében az európai társadalom szelleme egyrészt a megelőző, és pedig nagyon is kimagasló szellemi mozgalmak szükségszerű folyamánya, másrészt azonban magában véve is különleges és sajátos típust szolgáltat. Az első renaissancebeli átmeneti eszmeirányok eltompultak a reformatio zavarai között, a mely reformatio nem volt egyéb, mint egy vallásbeli renaissance kísérlete, és a mely kísérlet egy társadalmi renaissanceot idézett elő és pedig teljesen öntudatlanul. A XVII. század végén és a XVIII. század elején egyes nemzetek már fellélegzettek a vallási és társadalmi rázkódások meglepetéseiből. Ha szigorúan és mélyebbre tekintve ítélünk, tulajdonképen sem a vallás tételeiben, sem az államélet terén nem producáltak valami egészen újat, hanem a mi nagy változáson ment át, az a közélet erkölce volt. Ez legjobban meglátszott Angolországban a puritánok és az orthodoxisták egymástól elütő viselkedésében. Az angol restauratio nyugodtabb szellemet hozott be, de a két párt közötti ellentét még kirívóbban tűnt fel. A két véglet érvényesítette magát. A puritán rigorismusával szemben állott a teljesen felbontott erkölcsiség, a melynek oly élénk képét nyújtja Macaulay *History of England* cz. művében és a mely nemcsak a szokásokban, de az irodalomban is teljesen diadalra jutott, legalább bizonyos időre. Természetes a szépirodalomban — *polite literature* — leginkább, mely az idegenből, a classicusokból úgy mint a modernből, kivált az olaszból és a francziából leginkább azt vette át, a mi szellemének és izlésének legjobban kedvezett. Ép olyan volt a többi irodalmak, jobban mondva, társadalmak állapota és iránya is. Ingadozás a classicus szellem és az új, szokatlan társadalmi állapotok közt. Ezt a tétovázást látjuk már Macchiavellinél. Ily keveréke az újnak és réginek Castiglione *Cortegianója*; nem különb ezeknél Gratian *Agudezza y arte de ingenio* cz. művének szelleme. A franczia Montaigne *Essais*-i és Charron *Sagesse*-e szintén ily kettős színezetű eszmék világában mozognak.

Szóval ingadozás eszmékben, ingadozás szokásokban az, ami ezen korszak társadalmát jellemzi. A vallás-erkölcsi érzetektől folyó

százados szokások nem engedtek oly könnyen helyt az antik szellem sugallta erkölcsnek. Taine azt mondja a renaissancebeli olaszokról, hogy az 1500 körüli olaszok nyilvános élete hasonlított e század első felében San-Franciskóban előforduló lynchésekhez (*Az olasz művészet bölcselete* 61 l.) Draper (*Geschichte der geistigen Entwicklung in Europa* cz. m.) nem kedvezőbb képet fest a XVII. századbeli angolok erkölcsi viszonyairól (n. m. 51. l.). Látszólag még a legügyesebben egyesítették össze az ezredéves keresztyén érzetet a feltámasztott classikus eszmevilággal XIV. Lajos francziái. Azonban ezen látszólagos összeegyeztetés nagyon is felszínes volt. Irodalmukban csak az antik formát sajátították el, műveik, regényeik, művészeik csak az egykorú társadalom típusait, érzelmeit és eszméit másolják. Mindazonáltal új helyzetek, új érzelmeket, új eszméket, új szokásokat teremtettek. Az egyes népek ethnikai vonásaik az állandó fejlődés közepette erősen kidomborodtak, a mi újat létrehoztak, nemzeti és faji geniusuk alkotása volt. Az is különösen kiemelendő, hogy az erkölcs hagyományos felfogása és szelleme nagyon eltávolodott a tényleges helyzetekből kényszerűen eredő szokásoktól. A szépművészet és irodalom javarésztében szorosan simul a hagyományos erkölcsi tételekhez, átlag didactikus volt, moralizált. Természetes, hogy — kivált a franczia irodalom — műveiben az erkölcsi és társadalmi ziláltságot is sokszor botrányos leplezetlenséggel, szintén festette. Az előkelő művelt körök, melyek a műveltséget és az irodalmat monopolizálták, legszembetűnőbben állítják eléink ezen renaissancebeli kettős szellem és érzelem képét.

De már túlságosan sokat foglalkoztam a külfölddel. Kénytelen voltam vele. Faludi korának magyar társadalmá sok tekintetben egyedül áll eredetiségében, legalább is nagyon elüt a többi nemzetek ezen korú társadalmi állapotait illetőleg. A Mátyás-korabeli humanista szellem a török invasio folytán a minimumra szállott; a vallás renaissancea elfoglalta az elméket és kedélyeket. Ebben erős és mélyre ható kifejezést nyert a keresztyén vallás- és erkölcsi felfogás, a melybe nemzetünk majdnem ezer év lefolyása alatt bele élte magát, jellemző alapvonásai közé felvette, és annak az Árpádok- és reformatio korának irodalmában erős kifejezést és nyomatékot kölcsönzött. Mondhatni a vallás-erkölcsi elem a nemzeti szellemmel összeolvadt és pedig inkább, mint bármely más nemzetnél. Ezt bizonyítja az. önálló nemzeti állam-formáért folytatott küzdelem története. A kurucz vallása, nemzeti szellemének egyik főrészt képezte. A német pártiakat is sok tekintetben vallási érzelmeik és meggyőződéseik vezérelték. Beöthy Zs. a már említett művében rövid, de találó vonásokkal jellemzi azon kor magyar társadalmát, mely kiválóan a magyar fő- és alsóbb nemesség családi és megyei életében nyert praegnans kifejezést. A Rákóczi-párt végleges bukása, illetve a szathmári béke óta (1711. év) a második nemzeti újjászületésig, az az 1825. évig tartó állapotokról sötét és vissza-

taszító képet szokás rajzolni. Talán senkisémet festette oly sötét színekkel, oly rémes vonásokkal, mint Grünwald Béla »*A régi Magyarország*« cz. művében. Tagadhatatlan, tulhajtottan és lázas elkésredés hangján szól. Amiben leginkább igaza van, az a vétkes és kárhuzatos elnemzetlenedés, a szokatlan közöny az országos alkotmánybeli, és a mi fő és leginkább kiemelendő, a nemzet anyagi és szellemi haladásának érdekei iránt.

Ez volt a Faludi kora és társadalma.

Beöthy Zs. sok tekintetben méltányosabban szól a XVIII. század eme korszakáról és kivált a méltán ünnepelet és sok tekintetben örök emlékezetű királynő uralkodásáról. Ez azon kor, melyben a Faludi irataiban található eszmék csiráit és eredetét keresnünk és nyomoznunk kell, annál is inkább, mivel élénk tárja az ősmetszésű magyar család és társadalom hű képét, a minőnek Apor Péter *Metamorphosisaiban* Kazinczy Pályám Emlékezetében, Kármán gúnyirataiban (*Módi*), Mikes *Leveleiben* megörökítve találjuk. A jó Bossányiak, Szirmaiak, Makodiak, Mukaiak, Beleznyak, Pászthoryak egy-egy őstypusát szolgáltatják a régi keresztyén szellemű magyar társadalmunknak. De egyszerre, kivált a felsőbb körökben, a hagyományos deákos műveltségen és szellemen kívül egy más, újdobb műveltség és szellem kezd meghonosodni. Az arisztokrata körök Bécsben, az ünnepelet királynő udvari levegőjében szíjják be. Lefelé lassan terjeszkedik. A papok, ~~egy~~ a katolikusok, mint a protestansok, amazok közt Faludi is adnak időnkint izlelőül az újabb szellem termékeiből, természetesen *cum grano salis* az alsóbb nemzeti osztályoknak is. Egyébkint az új felekezetek kiválóan a minap kivívott szabadságuk első gyümölcseit kezdték élvezni, miközben a nemzeti életre amaz őseredeti typus bélyegét nyomták rá, mely azt alapvonalaiiban mai napig jellemzi. Az idegen műveltség és szellem, mint rendesen, nálunk is első sorban a felsőbb osztályok révén kezdett terjedni, vele rohamosan elváltozott az erkölcs és a családias szokások. Apor P., Kármán, Bod aggódó tekintettel kísérik ezen rohamos elváltozást, az őseredeti nemzeti szokásoktól való eltérést. Nemzetünk annál kevésbbé vehette ki magát a külföldi műveltség befolyása alól, mivel sokféle tényező játszott közbe, mely épen egészségesen felfogott érdekeinknél fogva folyást engedett az új szellem és műveltség hatásának. Ezen munkában nem kis része volt Faludinak is.

Azonban, mielőtt Faludi személyiségére magára, egyszer valahára áttérnénk, legyen szabad még egy kis kitérést tennünk, melyben Faludi neveltetésének és eruditiójának szellemét ősi forrásában megismerhetjük. Ezen a szerzetes rendet és annak szellemét s messzeható működését értem, a melyhez tartozott.

Ha F. bármely más szerzet tagja lett volna, talán nem lett volna szükséges annak intézményeire és szigorúan kifejezett szellemére tekintettel lennünk, a végből, hogy kimutassuk, mily nagy fokban asszimilálta és tulajdonává tette ezen szellemi felfogását.

x Azonban ismeretes, hogy egy szerzet sem foglalta le annyira maga számára tagjainak individualitását, nemcsak lelki képességeit, hanem úgyszólván egész phisikumát, mint a jezsuita rend. Maga ezen rend pedig korának legeredetibb és legsajátosabb terméke, mely a kereszteződő és egymással tusakodó szellemi és erkölcsi irányok valamennyijét felkarolta. Életre valóságának okát pedig azon körülmény szolgáltatta, hogy a kornak, melyben támadt, tulajdon gyermeke volt. Intézményei és szervezetéből láttuk, hogy azon kor társadalmi és vallás-erkölcsi állapotaival számot vetett. Eszközeiben nem volt válogató legkevésbé sem. Főképen pedig a vallásoktatás, térítés és felsőbb fokú nevelés mezejét foglalta le maga számára. A jezsuita rend igazi renaissancebeli intézmény volt; eredetisége, kiválóan szabályosan körülírt intézményeiben és erkölcsi friss erejében rejlett. A nemzeti szokással és elemmel inkább mint esz-közzel bánt, ugyanazonképen bánt a classicus műveltség készletével. Kiváló célja pedig a *szivek* meghódítása volt. E miatt sok panaszt emeltek ellene. Titkosabb céljainak felderítése eddig senkinek sem sikerült.

Figyelemre méltó azonban első sorban a szigorú mód, melyen tagjait nevelte. A studia philosophica, a theologia, hosszú turnusok alatt adattak elő. Majd gyakorlati téren próbálta meg tagjainak erejét, ezután újra contemplatív lelki gyakorlatokhoz és próbaévekhez szólította vissza azokat.

Ily nevelés útján, a milyenen Faludink is átesett, nem csoda, hogy a fiatalon befogadott növendékek fogékony lelkei teljesen sikerült maga számára lefoglalnia. Szellemét és képzeletét annyira átdominania, hogy az individualis képzetalkotás, legtöbb esetben kénytelen volt a positiv formulák és módszertani utasítások, úgynevezett *Ratiók* mindenre kiterjeszkedő tételei között elmerülni. Evvel nem azt akarjuk mondani, mintha ezen Ratiók és élesen körülírt utasítások az egyéni és eredeti gondolkodást elnyomták vagy elnyomhatták volna, lévén az a psychologia kielégítő bizonyossága szerint teljesen lehetetlen. De a mi a szerzett és megalkotott fogalom és eszmekör tartalmát, leginkább pedig irányát és formalis oldalát illeti: tagadhatatlan a szerzet disciplinája, a nevelés iránya és módja rendkívüli módon befolyásolták és döntő irányt kölcsönöztek egyes tagjai szellemi tevékenységének.

Faludira, mint szerzetesre vonatkozó adatok szűkiben vagyunk. Életrajzi adatait eddig csak Bacsányi és Révai után ismerjük. Kivált ez utóbbi *Faludi élete és munkái cz.* összes munkái elejébe bocsátott, rövid, de tartalmas életrajzából ismerjük F. tevékenységében gazdag életét. Ha műveinek gazdagon elhintett erkölcs- és neveléstani, valamint aesthetikai eszméi eredetiségére nézve tájékozódni akarunk, ismernünk kell nemcsak korának irányát és társadalmát, nemcsak szerzetének szellemét és neveltetésének menetét, hanem nyilvános tevékenységének pályáját is. E nyilvános pálya

tudvalevőleg véglegesen határozza meg bármely gondosan és irányzatosan nevelt és kiképzett egyén szellemi világát.

Beöthy szellemesen jegyzi meg, hogy a XVIII. század első felének legjobb prózaistái: Mikes és Faludi jó korán szakadtak el honuktól, idegen földön, más nemzet és idegen nép közt folyt le nemcsak ifjúságuk egy része, hanem férfi koruk javaideje. Sőt szerinte sajátságos, hogy ezen sorsban osztoznak régi prózaíróink legnevezetesebbjei. A mint már szokása volt a jezsuita rendnek kivált magyar származású növendékeit hol Grácza, hol Bécsbe, Rómába, Krakkóba küldte tanfolyamaik egyes részeinek bevégzése céljából. Több mint valószínű, hogy a rend ezen intézkedésében is tudatosan és tervszerűen járt el; legalább is oly körülménynek vehető, mely nagy mérvben befolyásolta tagjainak erkölcsét, műveltségét és egész szellemét. Németujvári születésű Faludink a mint a szerzetbe lépett, azonnal Grácza küldetett három évre. Innen visszakerült Pozsonyba és Pécsre. Erre majd Bécsbe küldetett a »tudakosságot« (mathesist) tanítani, mint Révai mondja. Felszenteltetvén áldozó pappá a budai vizivárosban szónokoskodott; majd Besztercebányára küldték a harmadik próba kiállítására. Innen az »iskolamindenességben« (universitas) Bécsben az ethicát adta elő, egyszersmind a Pazmaneumi intézet lelki vezérlője volt (Rév.). Bécsből ismét Grácza, innen Linczbe, innen majd Rómába a Szent-Péter »öreg templomába« poenitentiariusnak. Rómából Nagy-Szombatba hivatott vissza; mire ismét az újonnan alapított bécsi Theresianumhoz aligazgatónak (nálunk: minister); a Theresianumból újra Nagy-Szombatba a »nyomtató ház« (könyvnyomda) igazgatójának. Ezután még Kőszegen, Pécsen és újra Pozsonyban megfordult, a hol is szerzetének feloszlata (1768. év) érte. Végéveit Rohonczon töltötte egészen az 1779. évben történt haláláig.

Ezekből láthatni, hogy Faludi, mint különben más rendtársai is, ámbár mindig egy szigorú rend szolgálatában élt, mégis felette sokat tapasztalhatott és láthatott; országok, népek, városok, szokásaival, úgy külső, mint talán inkább beléletével alaposan megismerkedhetett. Róma, Bécs, Grácza alkalmat szolgáltatott neki nemcsak mélyreható emberismeretet szerezhetni, hanem a különböző népek szellemét, vagy legalább külső műveltségét közelebbről megfigyelhetni. Az akkori egymást keresztező szellemi irányok mindenikével bő alkalma volt megismerkedni. Az új angol- és francia színezetű renaissancebeli erkölcsi, államtudományi és művészethez tartozó eszmék, már kezdték bejárni a világot, Bécsben az olasz, de még a spanyol tradíciók és szokások közepette túlsúlyra kezdett vergődni a francia új classicismus világfelfogása. Faludit egyébiránt állása és neveltetése egyaránt kötötte az antik classicus eszmevilághoz, úgy, mint a keresztényen vallás-erkölcsi világnézethez. Tanuskodnak erről költői munkái, idylljei, tragédiái. Mint látni fogjuk, nem kis mértékben tudta magát beleélni a római költészet eszme-körébe. De a mi még inkább figyelemre méltó, és a mint az a

Révai-féle életrajzi adatokból kitűnik, volt Faludinak nagy érzéke, sőt mondhatjuk határozott vonzódása a népies iránt; »ő el szokott volt a köznép és cseléd közé járogatni, csak a végett, hogy őket szabadabb beszédre felbátorítván, igazabban kitanúlhassa a tulajdon magyar szó ejtésekét. A miket észrevett, aztán fel is szokta nagy gonddal irogatni.« (Rév.) Evvel pedig Faludinkat, mint embert veszszük figyelembe. Nyilvános életpályája, hivatalai arról látszanak tanúságot tenni, hogy ámbár majd mint mathematica, majd theologia, majd jog tanára volt alkalmazva, egy kiválasztott szakhoz szorosan nem ragaszkodott. Inkább szemlélő gondolkodónak és írónak, legfeljebb gondos paedagogusnak tekintendő. Sok volt benne a költői; nagy mérvben az *érzelem* embere. Költői munkái, kivált idylljei arról tesznek tanúságot, hogy a természet iránt finom fogékonyága volt, a költő benyomások, érintkezések és természeti képek könnyen vibráló hangulatba hozták. Révai azt mondja, »hogy ő az illendőséget értő, ártatlan multságokra is le tudott ereszkedni, elnyájaskodott, elenyelgett versekkel is édes barátai között, de többszörte, még itt is csaknem magát el nem felejtette józanságának jeléül, hol szent dolgokat énekelt, hol más olyakat, a melyekből egyenesen kitetszik, vagy ugyan megint erkölcsoktatása, vagy jeles nagy férfiagnak megadott tisztelete.« Így Faludi azon emberek közé látszik tartozni, a kik finom érzéküknél fogva mindenre tudnak figyelmesek lenni, minden eszmének legalább egy érdekes oldalát fogják fel, minden felfogásnak biztos alakot, világos fogalmazását képesek megadni. Úgy tapasztaltam, hogy ezek eszmékben nem bővelkednek, nem productívek, mint mondani szokás, de mint az kivált a nagy költők és bölcselők szokása, a legelvontabb fogalmat, leghomályosabb eszmét határozott és tisztán körvonalozott formába tudják önteni. Faludi épen tudományos műveltségénél fogva is roppant eszmekészlettel rendelkezett. Moralistikai iratai és átdolgozásai arról tesznek tanúságot, hogy a bölceleleti felfogás bármely fokára feltudott emelkedni. A *bölcs Ember*, a *Szent Ember* nem hátrál meg az *Udvari Ember* és a *Nemes Ember* elől.

Ilyen volt, vagy legvalószínűbben legalább is lehetett Faludi a maga egyéniségében tekintve. Mint minden emelkedettebb szellemnek, fogékony kedélynek nagy érzéke vala úgy a népies iránt, miről leginkább — mint azt Révai kiemeli — a *magyar közmondásokból* általa feljegyzett nagy halmaz tanúskodik; de érzéke volt a legabstractabb eszmék iránt is, a miről megint moralphilosophiai iratai tesznek tanúságot.

De most végre valahára vessünk egy fürkésző tekintetet magokra a Faludi-féle munkákra, miután a kor és a társadalom szellemével, a környezettel és élete körülményeivel némileg megismerkedtünk. Ezek szemmel tartása mellett könnyen megállapíthatjuk tételünket, azaz megfelelhetünk fő kérdésünkre: * *miben és mennyire tartható Faludi eredetinek?* Lássuk először azon műveit,

melyekkel leginkább hatott, vagyis moralphilosophiai munkáit, jobban mondva átdolgozásait.

Faludi első ilyen irányú átdolgozása Dorell Károly a XVII. századbéli angol jezsuita paedagogiai irányú munkáját foglalja magában; e munka, mely igen korán elterjedt, a XVII. századbéli előkelő angol családok paedagogiai vezérkönyvévé vált. E mű annál figyelemre méltóbb, mert korának angol társadalmi állapotait híven tükrözteti vissza. E műből jobban ismerhetjük meg az angol restauratio társadalmát és annak szellemét, mint akár Dryden drámáiból, avagy Waller (1605—1687) és Cowley (1618—1667) lyrai ömlengéseiből. A mit az imént Macaulay és Draper nyomán az ezen korú angol társadalomra nézve kifejtettünk, nyomatékot és fényes igazolást nyer Dorell műveiben. Az az új szellem leng benne is, mely a multtal szakított, de az újonnan felmerült társadalmi helyzetébe nem tudja magát beleélni. Szigorúan keresztyén felfogású, de befogadja és assimilálja az antik világnézet tetszetősebb elveit is. Faludi három könyv alakjában fordította le, vagyis inkább átdolgozta. Így jelent meg először az *Istenes jószágra és szerencsés boldog életre oktatott Nemes Ember* (1748) olasz fordítás után. Majd a *Nemes Asszony* (1748) és a *Nemes Úrfi* (1771) következett rá. Faludink ezen munkák átdolgozásában egészen szabadon mozog. Az aristokratikus világ és annak eszméi, melyekkel e könyvek foglalkoznak, nem feszélyezik. Ezen munkái közül kivált az újabb, Bellagh A. által ügyesen commentált *Nemes Úrfit* tanulmányoztam. Ez egyébiránt a hármaskönyv közép-pontját képezi. Ugyanazon személyekkel foglalkozik, ugyanaz az alagondolata. Faludi ennél, mint mondva van, a Morelli-féle olasz szöveget igen szabadon fordítja, sokat elhagy, még többet hozzá told. Így a N. Ú. hozzá teszi az egész hetedik beszédet, a hatodikat reflexióival megtoldja, mint azt maga is az Előszóban megemlíti. Az eszmekör, melyben ezen hármaskönyv munka személyei mozognak és a társadalom viszonyai, melyhez tartoznak, nem voltak ismeretlenek Faludi előtt. Dorell több helyen utal a restauratio idejének nyilvános, sőt politikai körülményeire (N. Ú. 51. l.). Ide tartozik a sokban Molière-re emlékeztető, orvosokról szóló passus (i. m. 74. l.). Mindezekben könnyű volt Faludinak elérni a fogalomkör, assimilálni az eszmeirányt és pedig nemcsak jezsuita nevelésénél, hanem más előbb kifejtett szellemi és kedélybeli hajlamainál fogva. Hiszen alapjában véve a hagyományos moralcodex tételeit tartalmazza. Különbözik sem Dorell, sem Faludi nem gondoltak a nevelés *individualis* feltételeire és körülményeire, egyik sem mélyedt el a *fejlődő emberegyed* szabályosan jelentkező fejlődési phásisainak kutatásában, ezt még a *Nemes Úrfi*-ben sem teszik, a hol arra a legtöbb alkalom lett volna. A személyek nem mutatnak eléggé objectiv jellemeket, a társadalmi háttér s kivált *Londra* városa ugyan erős vonásokkal rajzoltatik, de csak tagadólagos színekkel van árnyékolva. Faludi mind a három műben

bizonyos satyrikus lendületre valló kifejezésekkel kerekítette ki a különben sok helyen egyhangú moralizálást. Szóval, Faludi ezen három műve igen szabad átdolgozás; jellemző benne, hogy még kevésbé irányzatos, mint az angol eredeti, vagy annak más nyelvű fordításai. Előszavában, melyet a N. Úrfihoz írt, előre tájékoztatja az olvasót, hogy műve « mulat, faggat, tsíp, mint a többi, mert azonegy drámának nyelve — t. i. N. E. és N. A. cziműeknek — azonegy pennának járása. Nem kiméli a feddést, a jóra való intést, minthogy ezek nélkül se nyers ereje, se kívánt foganattya nem volna a beszédnek. Szomorú hiteles példákat emleget, de azok ismeretségünk kívül vannak, akkor voltak, másutt voltak.» Különben is annyira általános irányú mind a három mű, hogy bármely társadalom állapotaira is ráillik. Goldschmidt Oliv. (*The Vicar of Weakefield*) Dorellel majdnem egy időben írta művét és csakugyan ugyanazon eszmekörben mozog, ugyanazon erkölcsstanítást hallatja. Igen jellemző, hogy az akkori társadalmi viszonyok méltatásában a jezsuita szerzetes és a protestáns költő teljesen meg egyeznek. Török Konstant Faludiról írt (Egri főgym. értesítő 1891¹/₂. év) tanulmányában Faludinak több irányzatosságot tulajdonít, mint nézetünk szerint lehetséges. Az egész annyi, hogy nemzetünk felsőbb osztályai a XVIII. század első felében is már nemcsak átöröklött szokásaikban sokat hasonlítottak az angol, francia s többi más nemzet aristokratikus életmódjához, de újabban, kivált a bécsi udvar közvetítése útján, az új divat és szokások külső-segeit kezdték utánozni.

A mint Faludi szellemét és kedélyvilágát, szóval magát a személyiségét az előbbiekből ismerjük, könnyen beláthatjuk, hogy gondolkodásmódjának jobban megfelelt az egyes, ámbár különböző tárgyak felett való észrevétel, minő pld. Pascal *Penséesi* vagy Rochefoucauld *Maximái*, vagy akár Eötvösünk *Gondolatai*. A külföldi irodalmakban való jártassága csakhamar rá is vezette a szellemi irányának kedvező művekre, kivált pedig az ő idejében még mindig közkézen forgó Gracian Boldizsár (tarragoniai jezsuita collegium rectora, megh. 1656. év.) már előbb említett *Agudezza* cz. művére. E sajátos mű, mint Marczali H. (*A társadalmi eszmék történeti fejlődése* cz. m. Budap. Szeml. 196. sz.) mondja az egyéni érték elismertetésének elhanyagolásával a legfőbb kegy utáni küzködést tekinti fő célul. Ez ugyanis 300 maximát közöl, a melyek a legfelsőbb körökben való, minden lehető boldogulási módot tárgyalnak. Minden sorában a II. Fülöp idejéből való spanyolországi állapotokra emlékeztet. A világtörténetirők, átlag az irodalom sokféleképen reproducálják ezen sajátos társadalmi állapotokat. És csakugyan mély tanulmányra bő anyagot szolgáltat. Látszólag erkölcsös jellegűek ezen mondások, de egy ravasz udvari környezet és egy megbizhatatlan jellemű társadalom állapotait tartják szemek előtt. Faludink, a kiről tudjuk, hogy nem élt egy kizárólagos szaktudománynak, a helyzeteket általánosság-

ban, a társadalmat tisztán az emberi érdekek oldaláról tekintette, bizonyára érdekekkel olvasta végig a Gracian-féle maximákat, gyakorlatiasságuk, talpraesettséjük lekötötte figyelmét. Classica műveltsége kiengesztelte egyes helyek nagyon is egoistikus és körmönfont utasításaival, mint pld. »nem jó kerek válaszképen mindent megtagadni és teljes bizodalommal kiforgatni, a kiról, ha meg kell tenni, aprónként lassan, lassan fogyjon a reménység benne, mindenkor maradjon valami, hogy el ne keseredjen és tovább is tőle függjön. Ha nem veheti hasznodat, értse akarodat.« Ha Faludt tovább mint a jezsuita rend kipróbált tagját, mint a XVIII. század első felének művelt emberét, mint az olasz, magyar és német társas élet gondolkodó megfigyelőjét és az akkori divatos irodalmi termékek alapos ismerőjét tekintjük, belátjuk, hogy mennyire visszhangra találtak benne a finom tapintatra és közvetlen megfigyelésre valló ethikai elvek. Kétségkívül sokkal jobb oldalról ismerte kora társadalmát, mintsem hogy a Maximák pessimizmusával egyetértett volna. Nézetünk szerint ezen Maximákban csak oly kevés az irányzatosság, mint a hármás Nemes Ember, Asszony, Úrfi cz. művekben. A mód és készütség, melylyel Faludi a Gracian-féle Maximákat és azok, részint németből, részint francziából fordított három századát átdolgozta, arról tanúskodik, hogy kiváló mértékben megvolt benne az, a mit emberismeretnek nevezünk, ezen emberismeretet pedig csak igen finom és gondos megfigyelés útján szerezhetjük meg. Mondhatni, hogy Faludi szellemisége állott a Gracian-féle axiomák magaslatán. Szerzetes létere alkalma volt a kedélyeket és elméket közelről is, de főképp bizonyos csendes távlatból is megfigyelhetni, mint tanárnak és gyónatónak. Talán nem volt az ujonnan kifejtett és folyton átalakuló félben lévő társadalmi helyzetek oly világos tudatában, de magas műveltségénél fogva tudott a köznapias érdekek korlátolt körén felül emelkedni. Az *udvari Ember* elvei, és pedig jobb és erkölcsösebb értelmükben Faludinak ámbár nem eredeti termékei, de szellemével, egyéniségével és műveltségével oly annyira összhangzó, hogy ő azokat, idegen források nélkül és ép oly szabatsággal, bizonyára pedig még nagyobb világossággal megfogalmazhatta volna. Műveltsége, tapasztalatai és ritka emberismerete kezeskednek erről.

De kezeskedik erről mindezekon kívül egy harmadik, ezen csoporthoz tartozó s más egészen önálló és eredeti munkája: a *Szent Ember*. Ez is három századra osztott maxima és reflexió-félét tartalmaz, bizonyoságául annak, mennyire kedvezett szellemének és felfogásának — mint fentebb mondtuk — a rövid axioma-féle szellemes megjegyzés és megfigyelés. A Szent Ember tárgyilag véve kevés újat tartalmaz; a bibliai és patristikus példák, hasonlatok és allegóriák létráján vezeti le a hasonlóképen három századra osztott, szent életet és bölcsességet példázó reflexióit. A mi eredeti ezekben, az az ügyes megfogalmazás, kife-

jezéseinak talpraesettsége, kerekdedsége, szólamai simasága és a miről épen a leghiresebb, nyelvének eredeti tisztasága és romlatlan frissessége.

A *Bölcs Ember* a Szent és Udvari Emberrel rokon eszmekörben mozog.

De menjünk át Faludinak nem fordított, vagy átdolgozott, hanem tisztán általa költött műveire, vagyis részint lyrai, részint drámai és más alakú költeményeire s egyéb költött szerzeményeire.

Miután úgysis sikerült Faludi moralistikai és didactikai művei után szellemének főirányával, eszméinek tartalmával és minőségével megismerkednünk, nagy előnyünkre válik, ha költői műveiben kifejezett eszmék és hangulatok eredetiségéről van szó. A költői eredetiségről beszélve, meg kell gondolnunk — mint azt már átlag az író eredetiségéről szólva tettük — miben áll egyáltalában a költő eredetisége? Talán a felvett tárgyban, vagy az érzés és hangulat ujdonságában, vagy talán a külső meg belső formában, avagy a szólam és nyelv technikájában? Ezen kérdésekre csak azt lehet felelni, hogy mindezekben együttvéve. Csakhogy alig volt, vagy lesz valaha egy költő is, a ki mindezekben egyszerre eredeti lett volna. Ez állításunk nem szorul bővebb indokolásra. Sőt az ellenkezőjét látjuk megtörténni, azt ugyanis, hogy elsőrangú költők vagy a tárgyat, vagy a formát illetőleg századok szentesítette hagyományokhoz, egyes korszakok izléséhez, eszméirányokhoz ragaszkodtak. És ez biztosította első sorban sikerüket, halhatatlanná tette nevüket.

Ha a dolgot szigorúabban vesszük, a költő eredetisége nem is annyira magában a műben, mint inkább a költő *subjectumában* keresendő. Első feltétel arra, hogy valaki költőileg érezzen, hogy mély kedélye, gyöngéd érzése és finom érzéke legyen. Faludinkat tekintve pedig, mennyire szűkös éleadataiból kivehetni, azt állíthatjuk, hogy benne meg volt a kedély mélysége, az érzés gyöngédsége párosulva kiválóan finom megfigyelő tehetséggel. Ő ugyanis nemcsak az előkelőség iránt birt érzéssel, de mint Révai róla megjegyezte a népiesben, az alantasabb rétegekben megleste, kivette az érdekest, a vonzót, a szépet. Ilyen volt már physiologiai szervezeténél fogva. Ehhez aztán hozzá járult a neveltetése. Tudvalevő dolog, hogy az egyházas, vallásos nevelés magas fokban kifejleszti az elvont, az eszményies iránti érzéket. A szerzetesi cella magánya többé-kevésbé ábrándossá, mélázóvá teszi a kedélyesebb egyént, költőileg hangolja. Kimutattuk Faludiról, hogy nem tartozott azok közé, a kik egy különleges szakmába elmerülnek; ellenkezőleg olyan volt, hogy minden iránt érdeklődött, a mi előkelő és finom izléséhez hozzá szólt. Így tehát megvolt benne minden, hogy csakugyan költőileg gondolkodjék és érezzen. Ezt egyébiránt költői munkái a legfényesebben bizonyítják. Beöthy Zs. a már többször említett művében azt tartja, hogy költeményei, kivált »divatos idilljei, ép úgy, mint említett nagyobb erkölcsi

munkája csak olvasmánya visszhangjának tetszenek.« Evvel körülbelül azt akarja mondani, hogy Faludi sem a tárgyat, sem a formát illetőleg nem volt eredeti. Azonban mondtuk, hogy hogy van ez avval a tárgybéli, vagy akár formai eredetiséggel. Ezek legtöbb esetben a kor, a szellemi és erkölcsi irány közvetlen behatása alatt szoktak állani. És nem tagadhatjuk, hogy F. akár lyrai (Révai szerint énekes költési), akár elbeszélő (pásztor költési), vagy drámai műveiben csak úgy követte kora divatját, mint bármelyik költő kortársai közül. Az előbbieken nagyjából vázolt szellemi és műveltségi irányából az ő korának kimagyarázható, hogy F. úgy mint kor- és költőtársai: B. Amadé L., Rádai P., B. Orczy Lőrincz, gróf Rádai Gedeon költeményeikben, versformájukban leginkább pedig abban egyeznek meg, hogy sem a tiszta classicus formát, sem a népiest, hanem a kölföldről átültetett (leginkább a Metastasio által megkedveltetett olaszos) versformát vagy költői fajt művelték. A lassan terjeszkedő és izmosodó renaissancebeli izlés szüleményei, inkább a valláserkölcsei tételek, mint a nemzeties vagy népies felfogás behatása alatt keletkezve. Ezidő szerint (1700—50) ugyanis a később határozottabban kifejezett költői irányok még bölcsőjükben szunnyadoztak. Különben ezen irányok is csak a forma tekintetében vitték végbe oly döntő sikerrel az újítást. Faludinak kivált idilli költeményeiben sok a classicai eszmekörre és formára való reminiscentia. Neveltetésének tudandó ez be. Lyrai költeményeiben három dologban tér el költő társaitól. *Először* meglep emelkedett tiszta és mégis természetes hangulattal; képei, hasonlatai és jelzői rendkívül finom és gyöngéd, minden egyes esetben nemes érzésre és előkelő izlésre mutatnak. A meleg és lágy kedélyesség apró finom szikrái fel-felvillannak majd minden egyes sorában. Falundinkat ezen igazán költőies hangulatja és kedélye folytán eredetibbnek tartom bármely költő kortársánál. *Második* dolog, a mely figyelmet kelt a magas és tiszta erkölcsi és vallásbeli fogalom- és eszmekör, mely tápot ad kedélyének és költői lelkének. Ez legjobban lyrai verseiben kivehető; elbeszélő költeményeiben ugyan még tágabb a fogalom köre, de több kötelék fűzi kora szelleméhez és izléséhez. Révai azt mondja röviden: »hogy a mit még az e nemű magyar költeményekből olvastam, az igazat szabadon kimondván mind árnyék, mind semmi ehhez (F. lyrai és idilli költeményeihez) képest.« Révainak ezen ítéletét megmagyarázza a *harmadik* szempont, melyből kiindulva F. költői eredetiségéről szó lehet, ez pedig nyelvezeti technikája. Faludinak finom, előkelő és mégis sokszor Mikes népiességére emlékeztető nyelvezete egybekötve a szó- és e mondatfűzés talpraesettséggel bájolta el annyira Révait. A nyelvbéli készség elfedte a szerkezetbeli és formai apró gyengeségeket. Török Konstant említett dolgozatában azt mondja, hogy »F. önálló még a reminiscentiák hatása alatt is, saját céljaira alkalmasan fordítván azokat.«

Úgy értjük ezt, hogy F. öntudatosan, helylyel közzel irányatosan költötte verseit. Egyáltalában azt tartják, hogy Faludinál, mint költőnél első sorban az erkölcsi oktatás és példázás volt a főcél. Azt mondják, hogy a *Kesergő Pásztorok* a jezsuita rend eltörlése alkalmából iratott. Ilyen alkalmoszerűnek tartják *A vigadó Pásztorokat* (ajánlva Mélt. Gr. Galántai Fekete Györgynek, mikor országbíróvá lett); oly alkalmoszerű volna a *Pásztor versengés is*. Akárhogy van is a dolog, annyi bizonyos ugyan, hogy F. sok alkalmi költeményt írt, de ha egyénét, lelkének és kedélyének irányát tekintjük, azt kell hangsúlyozni, hogy sem merően didactikai czélekből, sem pusztán egyes alkalmaktól buzdíttatva, nem írta költeményeit, hanem sokkal nagyobb valószínűség szerint, inkább saját el nem nyomható hajlamát és saját el nem altatható költői lelkét követve; vagy mint mondják geniusára hallgatva.

Azt tartom, hogy minden hivatott író legalább felerészben saját ösztöne sarkalja a tollforgatásra, a másik félre esnek az egyes czélok, érdekek és alkalmoszerű ösztönzések. F. idilljeiben az antik formák követője, jobban mondva, bizonyos önállóságra törekvő utánzója. Ezekben csak oly kevés a formai, vagy tárgybéli eredetiség, mint a *Téli Éjszakákban*; melyek Beöthy Zs. szerint egy spanyol darab (*Noches de Invierno*) szabadon való átdolgozása. Különbösen szerinte »ezen szép históriáknak« belső értéke »csekély«, »de stíljük ezeknek is nevezetes.« F. bizonyára írói ösztönét követte csak egyedül, midőn ezen átdolgozáshoz fogott, és nem egyenes irányzatossággal, még olyannal sem, mint erkölcs-tani átdolgozásaiban. Hogy az elbeszélés formáját tervszerűen és hivatottságból választotta volna, nem vagyok hajlandó hinni, erre, hogy t. i. idylleket szerkesztszen, inkább korának divata és izlése vezette reá, epikus egyáltalában nem volt, költői hangulatát, a mely elég erős és eleven volt benne, jobban eltalálta lyrai verseiben, és közvetlenebbül, mondhatjuk természetesebben fejezte ki azt azokban.

De ha irányzatosságról és tervszerűségről van szó, akkor első sorban drámai átdolgozásaira kell gondolnunk. A *Konstantinus Porfirogenitus* és a Török K. által bővebben ismertetett és bemutatott *Caesar* cz. drámai átdolgozások sok külsőleges körülménynek köszönhetik megjelenésüket. Ismeretes a jezsuita *Ratio studiorum*, a mely ismételten történt kiadásaiban az ifjuság nevelésének egyik hathatós eszköze gyanánt az iskolai drámákat tekinti és ajánlja. A Ratio szigorúan körülírja a darab formáját, és utasításokat ad előadásának módjára nézve. Lázár Béla *Tanulmányok a jezsuita drámák köréből cz.* (Philol. Közl. XV. évf. VII. és következő ff. megjelent) igen érdekes dolgozatában bemutatja egyrészt a *hazai tárgyú német jezsuita drámákat*, majd magyar jezsuitáink drámai íróit, a kik ugyanis a rend intenióiból kiindulva annak utasításaihoz mereven ragaszkodva, e miatt sokszor a valódi hivatottságot elnyomva, írták, illetve dolgozták át

drámai műveiket. Így Kunits Ferencz megírta a *Szedecziást* 1753. esztendőben. Kunits rectorása idejében adták Faludi *Caesar Aegyptus földén Alexandriában* cz. drámáját fejr-egyházi kastélyban 1749. esztendőben. Ilyen volt Illei János, a ki a jezsuiták közt drámákat szerkesztett. Lázár B. szerint nagy hivatottságot árul el kidolgozásaiban. Irt két eredeti szomorújátékot (*Salamont és Ptolomaeust*). A *Titust* Metastasióból dolgozta át. *Tornyos Péter* cz. bohózatában legtöbb eredetiséget és hivatottságot mutatott. Lázár evvel fejezi be tanulmányát. Faludiról még egy betűvel sem emlékezik meg, pedig Kunits és Illei mellé oda illett volna az ő neve is. Török K. a már ismételen említett dolgozatában egész szemelvényt mutat be F. Caesarjából; egyébiránt arra az eredményre jut, hogy F. tud itt-ott jellemezni, de végre is »a tanulság feltüntetése volt a főczél.«

Azonban legyen ennyi is elég azon állítás beigazolására, hogy F. eredetiségéről komolyan lehet beszélni. Erkölcsoktatási műveinél kimutattuk, hogy kora műveltségének azon magaslatán állott, hogy az idegenből átdolgozott műveknek eszméi bátran neki is tulajdoníthatók volnának; a mint producált is olyanokat a *Szent* és a *Bölcs Emberben*. Kimutattuk, hogy önálló gondolkodó és ügyes átdolgozó már az által is, hogy kivált erkölcsoktatási műveit *egy vezér- és főszme köré tudta csoportosítani* és több rendbeli idegen irodalom termékeit egy remekül összeillő füzetté összeállítani. A mi költői munkáit illeti, igaz különféle hatásra mutatnak; de azt is bizonyítják és velünk jó késői nemzedékkel erősen éreztetik, hogy Faludi határozottan költői lélek, finom izlésű szellem, mindenesetre pedig eszményiesen nemes kedély volt.

BELJAK B. PÁL.

FALUDI FERENCZ »UDVARI EMBER«-ÉNEK EREDETIJE ÉS FORDÍTÁSAI.

I. A SPANYOL EREDETI.

A nagyon ritka első kiadás teljes címe: ORACVLO MANV-AL Y ARTE DE PRVDENCIA. Sacada de los aforismos que de discurren en las obras de Lorenço Gracian. Publicala D. Vicencio Juan de Lastanosa. Y la dedica al Excelentissimo Señor D. Luis Mendez de Haro. Con licencia. Madrid, Francisco Lamberto, 1653. [160 pp. 24°.]

Ez első kiadásból a madridi nemzeti muzeumban nincs példány, ellenben a British Muzeumban megvan e munka. (Catalogue of printed books. London, 1888. »Gracian« cz. czikk).

Az egyházi censura nyomtatási engedélye (»Aprobacion del Padre Alonso Muños de Otalora de los Clerigos Menores, Calificador de la Suprema«) az 1653. évi május 14-éről van keltezve (»a 14 de Mayo de 1653«).

Az ezután legközelebbi ismert kiadás Amsterdamban jelent meg »En casa de Juan Blaeu 1659. [166 pp. 24°]. A cím pontosan egyezik az eredeti kiadással. Schopenhauer, a nagy német bölcész, mikor e híres munkát németre fordította, ezt az amsterdami kiadást vette alapul. Az a példány, melyet Schopenhauer a fordítás alkalmával használt, Grisebach Ede német tudós birtokában van.

A madridi nemzeti muzeumban az 1659-iki kiadásnál régibb kiadású példánya e műnek nem található, s ebből azt lehet következtetni, hogy 1653. és 1659. közt az »Oraculo« nem jelent meg új kiadásban. A rákövetkező új kiadás, melyet ott Grisebach Ede talált, Spanyolországban 1664-ben került ki a sajtó alól, egy folyóiratban, melynek teljes címe: »Obras de Lorenzo Gracian, Tomo primero. Que contiene El Criticon, Primera, Secunda y Tercera Parte. El oraculo. Y el Heroe. . . Ultima impression mas corregida. . . En Madrid. Por Pablo de Val. Año de 1664.« Az »Oraculo« a 449—513. lapokat foglalja el. Később két kiadása jelent meg Madridban 1720-ban és 1773-ban, egy Barcelonában 1757-ben, valamennyi két-két kötetben, quadrat nagyságban. — A Schopenhauer által említett antwerpeni kiadásokon kívül még két kiadás jelent meg Antwerpenben: az első 1669-ben (2 kötet

4°, az »Oraculo« a 2. kötetben foglaltatik), a második 1772-ben, (mely csak akkor került a Schopenhauer birtokába, mikor már elkészült a fordítása).

Az »Oraculo«-ban összegyűjtött aforizmák szerzője Gracian Boldizsár jezsuita páter, született 1604-ben Calatayudban (Aragóniában), rektor volt a tarragonai kollégiumban (Cataluña tartományban), meghalt 54 éves korában 1658. december 6-án. A könyvecske kiadója *Lastanosa* János Vincze aragoniai numismaticus tudós volt, kiról Gracian azt írja egyik munkájában: »nuestro mayor amigo («nagy barátunk») don Vincenzio Juan de Lastanosa, benemerito universal de todo lo curioso, selecto lo gustoso, en libros, monedas, estatuas, piedras, antiguedades, pinturas, flores, y en una palabra, su casa es un emporio, de la mas agradable y curiosa variedad.« (E munka czíme: »Agudeza y Arte de Ingenio«, discurso XII.) Lastanosa kiadta barátja amaz iratait is, a melyeket az az »Oraculo«-ból kihagyott. Gracian Boldizsár keresztnéve művei címlapján mindig Lőrincznek van írva; ez a szerző akaratából történt, ki világi munkáit nem akarta valódi nevével kinyomatni: Gracian Lőrincz tehát Gracian Boldizsár írói neve. Nicolas Antonio de Sevilla úgy vélekedik »Bibliotheca Hispania«-jában, hogy Lőrincz testvére volt Boldizsárnak, holott Gracian »Agudeza« cz. művében többször emlegeti három testvérét: Pétert, Fülöpöt és Rajmondot — mind a három pap volt — úgy látszik tehát, hogy Graciannak Lőrincz nevű testvére nem volt. Egyébiránt utolsó művében (egy egyházi mű, melyet kevéssel halála előtt adott ki, czíme: »El Comulgador . . por el P. Baltasar Gracian de la Compañia de Jesus, Lector de Escritura«) Gracian összes világi műveit elismeri. Ugyanis »Az olvasóhoz« czimzett előszavában ezt írja: »Ama sok könyv közül, melyek apaságát a világ nekem tulajdonítja, törvényes fiamul csupán ezt az egyet ismerem el, mert ennek írása alkalmával inkább szívem hajlamának, mintsem géniuszomnak engedelmestem« (Entre varios libros, que se me han prohiado, este solo, reconozo por mio, digo legitimo, sirvuiendo esta vez al afecto mas que al ingenio). Másrészt ellenben a »Comulgador« ajánlásában azt írja Valdueza marquishoz: »E kis könyv nagy versenytárskép lép föl ama sokszoros kegyért, melylyel Excellentiád a »Heroe«, a »Discreto« és az »Oraculo« cz. műveket egyéb testvéreik mellett kitüntetni méltóztatott.« (Emulo grande es este pequeño libro de la mucha cabida que halloron en el agrado de V. Excelencia ,el Heroe', ,el Discreto', y ,el Oraculo', con otros suos hermanos.) Schopenhauer tehát helyesen cselekedett, midőn a szerző nom de plume-je helyett a szerző igazi nevét írta ki fordítása címlapjára.

Gracian összes iratai számát Lastanosa az »Oraculo« elé írt előszavában tizenkettőre becsüli. Az »Obras« azonban — eltekintve az »Oraculo« után következő »Comulgador«-tól — ezek közül csupán hetet tartalmaz, u. m.:

1. El Heroe, Gracian első műve, 1630-ból,
2. El Politico Fernando,
3. Agudeza y arte de ingenio,

4. El Discreto,
5. El Criticon, primera parte de la niñez y juventud (dedicado a Don Pablo de Parada),
6. El Criticon Segunda parte de la varonil edad (dedicado al Seren. Señor D. Juan de Austria),
- és 7. El Criticon tercera parte de la veyez (dedicado al Doctor D. Lorenzo Frances).

A többi öt munka tehát, ha ugyan egyáltalában nyomtatás alá került, nincs felvéve az összes művek közé; csak kettejének legalább a címét tudjuk, abból az előszóból, melyet Lastanosa a »Discreto« elé írt. (A »Discreto« nyomtatási engedélye 1647. júniusban kelt.) Lastanosa azt írja ebben az előszóban, hogy ezen negyedik közlés után egyebet is fog még barátja művei közül kiadni, még pedig az »Atento«-t és a »Galante«-t (»especialmente un *Atento*, y un *Galante*«). E kettő azonban, úgy látszik, kéziratban maradt, talán azért, mert a szerző nem fejezhette be teljesen.

* * *

II. AZ »ORACULO« FORDÍTÁSAI.

1. Olasz.

Oracolo manuale, e Arte di Prudenza, Cavata dagl' Aforismi, che si discorrono nell' Opre di Lorenzo Gratiano/Mandalo in Lucca D. Vincenzo Giovanni de Lastanosa. Diretto alla Nobiltà Venetiana e dedicato all' Illustr. et Eccellentiss. Sig. Leonardo Pesaro . . . In Venetia MDCLXXIX.

— — In Venetia, MDCXC.

Mindkét kiadás a berlini királyi könyvtárban van. Egy későbbi olasz fordításról, melyet Francesco Tosques adott ki »Huomo di Corte« cím alatt, Heinecke német irodalomtörténész tesz említést az »Aulicus«-hoz vagyis az »Oracolo« latin fordításához írt előszavában.

2. Francia.

L'homme de cour de Baltasar Gracian. Traduit et commenté par le Sicur Amelot de la Houssaie, cidevant Secrétaire de l'Ambassade de France à Venise. Paris 1684.

— — Troisième édition revue et corrigée. Paris 1691.

A legrégebbi francia kiadást később gyakran újra nyomatták, s ezek az utánnomások külföldön készültek, és pedig la Hayében 1692-ben és Rotterdamban 1728-ban.

Maximes de Baltazar Gracien, traduites de l'Espagnol [par J. de Courbeville]. Paris 1730.

3. Angol.

The Courtier's Oracle; or the Art of Prudence . . . Done into English. London 1694.

The Art of Prudence; or a Companion for a Man of Sense.

Made English . . and illustrated with the Sieur Amelot de la Houssaie 's notes, by Mr. Savage. London, 1702.

— — 2 th edition London 1705.

— — 3 th edition London 1714.

4. Latin.

Balthas. Gracianī, Hispani, Aulicus sive de prudentia civili et maxime aulica liber singularis olim hispanice conscriptus, postea et Gallice, Italice, Germanice editus, nunc ex Ameloti versione Latine redditus . . . Franc. Glarianus Meldenus, Constantiensis, recensuit, latine vertit . . . et notis illustravit. Accessit. Joh. Gottl. Heineccii J. C. praefatio. Francofurti ad Viadrum MDCCXXXI.

Az a latin fordítás, a melyekre Schopenhauer hivatkozott, ennek utánnyomása (Viennae Augustae 1750.)

Hominis Aulici notum Graciani oraculum prudentiae, depromptum in sententiarum politicarum centurias III . . . Latinorum Lingua loquens per interpretem P. A. Ulrich. 1734.

E második latin kiadás, mely az elsőtől önállóan készült, egy gyűjteményes munkában jelent meg, melynek czíme: »Ostrowski-Daneykowitz, Swada polska y Lacinska. Vol. II. Lublin 1745.« (Lásd: British Museum, Catalogue of printed books. a. a. O.)

5. Magyar.

Böls és figyelmetes udvari ember. Irta Spanyol nyelven Gratzian B. Fordította Németből Faludi F . . . . Posonyban 1770. 1771.

Udvari Kátó Vagy is Gratzian B.-nak Faludi F. által Magyarra fordítatt CCC Makszimai . . . . Győrött 1790.

Mindakettő megvan a British Museumban.

6. Német.

L'Homme de cour Oder die heutige politische Welt- und Staats-Weise / fürgestellt von Balthasar Gracian, Hispaniern, Und wegen seiner hohen Würde in unsre hochteutsche Sprache übersetzt, anitzo aus dem Original vermehret, und zum Andern mahl herausgegeben von Joh. Leonhard Santer, J. U. D. Franckfurth und Leipzig, 1687. [CXVIII. et 775 Seiten in 24°].

E legrégibb német kiadás, mely teljesen francia után készült, a berlini királyi könyvtárban van.

Balthasar Gracian 's Homme de Cour, oder: Kluger Hof und Weltmann, nach Mr. Amelot de la Houssaie seiner französischen Version, in's Teutsche übersetzt von Selintes [= C. Weissbach], Nebst Herrn C. Thomasii judicio vom Gracian. Augspurg 1711.

Balthasar Gracians Oracul; d. i. Regeln der Klugheit. Aus dem Spanischen von A. F. Müller. 2 Bände. Leipzig, 1715—1717.

— — 2. Auflage. Leipzig 1733.

Uomo di Corte oder Kluger Hof- und Weltmann. Nach der Italienischen Übersetzung ins Deutsche Übersetzt [von Christoph Heinrich Freisleben], Altenburg 1723.

Die Kunst zu leben: vortreffliche Regeln eines alten Weltmannes fürs menschliche Leben. Nach Balthasar Gracian [von K. H. Heydenreich] Leipzig 1786.

Der Mann von Welt, eingeweiht in die Geheimnisse der Lebensklugheit, ein nach Balthasar Gracian frei bearbeitetes vollständig hinterlassenes Manuskript [von K. H. Heydenreich] Leipzig, Martini 1803.

— — (Utánnomás:) Reutlingen 1804.

Das schwarze Buch oder Lehren der Lebensweisheit Gracian's . . . . 1826.

Männerschule von B. Gratian. Aus dem Spanischen übersetzt von Fr. Kölle. Stuttgart 1838.

A Kölle-féle fordításról, mely épp oly kontár munka, mint a többi német fordítás a Schopenhaueré előtt, Schopenhauer említést tesz *Keil* J. G.-hez intézett utolsó levelében.

Első kielégítő német fordítását a magyar irodalom és nyelv tanulmányozóira nézve is oly fontos spanyol műnek Schopenhauertől bírjuk ezen czímmel:

Balthasar Gracian's Hand-Orakel und Kunst der Weltklugheit, aus dessen werken gezogen von D. Vincencio Juan de Lastanosa, und aus dem spanischen Original treu und sorgfältig übersetzt von Arthur Schopenhauer. A spanyol eredeti után készült, melynek minden értelem arnyalatát pontos hűséggel visszatükrözi s épp annyi értékkel bír, mint maga az eredeti, nincs benne veszte semmi, mindössze néhány spanyol szójáték ment veszendőbe, melyeket német szójátékkal, kifejezni nem lehet. Kiadta a berlini királyi könyvtárban őrzött kéziratok nyomán Eduard *Grisebach* 1890-ben: Arthur Schopenhauer's handschriftlicher Nachlass. Erster Band. Universal Bibliothek 2771. 2772.

(Forrásom: a Grisebach-féle kiadáshoz csatolt irodalmi függelék: »Bibliographischer Anhang.«)

FARAGÓ HENRIK.

BERZSENYI, MINT DRÁMAÍRÓ.

Ha Berzsenyiről szólunk, rendszerint mint az óklasszikus-magyar óda legnagyobb mestere áll előttünk. Másnemű működésével nem igen foglalkozott az irodalom, pedig e nagy ember képe csak akkor tökéletes, ha számba vesszük más irányú munkálkodásait is.

Ezek egyikével kívánnak foglalkozni e sorok, nevezetesen azzal, a mely az irodalomban legkevésbé ismeretes.

Nagyon természetesnek tartjuk itt azt a kérdést, hogy mikép jut Berzsenyi a drámairás gondolatára? Egy hírecske volt az ösztönző rugó, az erdélyi színműpályázat híre.

Hadd mondjuk el legegésőbb ennek a történetét.

Döbrentei Gábor, Gyulai Lajos gróf nevelője, irodalmunk e nagytevékenységű munkása, 1812-ben Kolozsvárra költözött növendékével s ettől fogva látott igazi hévvel következményeiben sok elismerésre méltó nemzeti buzgólkodásához. Mindenek előtt egy kis irodalmi kör-félét alakított Kolozsvárt, a melyben mág-nások is vettek részt. Ennek az irodalmi körnek pártfogása mellett indította meg 1814-ben az *Erdélyi Muzeumot* s folytatta évenként két füzettel 1818-ig. Mikor aztán Marosvásárhelyre, a királyi tábla székhelyére, vitte növendékét, akkor lelkes fáradozást fejtett ki ott az Aranka György által kezdeményezett »Magyar nyelv-mivelő társaság« eszméje érdekében. E társaság azonban meg-alakult ugyan, de alig hogy megkezdte munkásságát, a királyi megerősítés elmaradása véget vetett a társaságnak.

Nem csekélyebb lelkesedéssel, de némileg több eredménnyel karolta föl Döbrentei az erdélyi színészet ügyét, a melyre nézve nem szünt meg cikkeket írni, buzdítani, — ha kellett, korholni, feddeni, csakhogy az ügyet diadalra juttathassa.

Midőn a kolozsvári állandó színház épülete immár befejezéséhez közeledett, Döbrenteinek jutott először eszébe, hogy a megnyitás csak úgy lesz méltó, ha nem külföldi, hanem eredeti színmű szólal ott meg legegésőbb. Legjobb eszköznek tartotta e végből egy pályázat kihirdetését. Sok utánjárással annyira vitte a dolgot, hogy Kendeffy Ádám, Bethlen György s Bethlen Ádám grófok és

Wesselényi Miklós báró áldozatkészsége folytán az Erdélyi Múzeumban tényleg kihirdethette a pályázatot egy hétszáz váltó forintos első és egy háromszáz váltó forintos második pályadíjra.¹ Részletezve a kívánalmakat, utasítást írt a szerzőknek, széptani fejtegetésekkel igyekezett megkönnyíteni az írók munkáját. A tárgynak történelminek kellett lennie, de a dráma hőstét lehetett akár a magyar, akár más nemzet történelméből is venni. A határidő 1815. szeptember 30-ára volt ugyan kitűzve, de Döbrentei megjegyezte, hogy, ha a szerzők névtelenül a meghosszabítást kérik, ez is meg lesz adva.

Sajnos, a pályázat sikeréhez fűzött várakozásban csalódtak az emberek. A beérkezett művek között nem találtak érdemest a jutalomra. Csak a »Pártosság tüző«-nek íróját, Tokodyt szőlították föl (miután szabályellenesen a jelíges levélkét fölbontották), hogy a kritika követelte változtatásokat tegye meg darabján. Megtette-e, nem-e, nem tudjuk, valaminthogy az egész ügy feledésbe merült az Erdélyi Múzeum megszűntével.

Mikor Döbrentei kihirdette a pályázatot, nem érte be a puszta közléssel, hanem attól tartva, hogy meddő lesz az egész pályázati hirdetés, író barátaihoz leveleket intézett s lelkes hangon sarkalta őket a pályázatban való részvétele.

Berzsenyihez is ment ilyen fölszólítás, még pedig éppen akkor, a mikor első prózai kísérletével maga sem volt megelégedve, ódák írásához meg nem bírt elég lelkesedéssel. Az első pillanatban úgy érezte, íme új s talán kedvező tér kínálkozik tehetségének érvényesítésére. Szeretett volna legott hozzá fogni, de nem tudta, mihez és mikép. Kazinczy Ferenczhez, régi barátjához fordul tehát legelőször is.² Elmondja, hogy az erdélyi theátrum számára szeretne írni valamit, de »semmi materiálékát« sem tud s könyvei nincsenek, hogy kereshetne. »Te kétségkívül e részben is tudsz engem vezetni, adj tehát, kérlek, valami témát s ha lehet, erdélyit.« Egy kissé különös, hogy Berzsenyi drámát akar írni, noha még tárgya sincs hozzá. Ennek azonban igazolásául szolgálhat az, hogy Katona Józsefíg általában véve kénytelen volt nemzeti színészetünk átídomított avagy éppenséggel lefordított darabokhoz folyamodni, mert a mi addigélé magyar nyelven megjelent, bizony az sem a színpadi hatás ismeretére, sem valódi költői ére nem vallott. Ilyen művek voltak, hogy egy párt említsünk, Csokonai magyar tárgyú vígjátékai, Dugonics dramatizált regényei (Berényi Jolánta, Báthori Mária, a mely utóbbi sokáig föntartotta magát a színpadon), Verseghy Szécsi Máriaája vagy Szentjóbítól Mátyás király választatása.

Kazinczy felelt ugyan Berzsenyinek,³ de ebben a feleletben

¹ 1814. I. füzet 142—162. II. f. 174. l.

² Kazinczy-Berzsenyi levelezése, 1814. decz. 15.

³ U. o. 1815. jan. 10.

nem volt sok köszönet. Azt írta ugyanis, hogy történelmi tárgyat a hazai történelemből nem tud adni. »A mi történeteinkre is el lehet mondani: Stultorum regum et populorum continet aestus. Csuda, hogy ez a lelkes nép sohasem tehet semmit. Kérdeed miért? Erre felelj magadnak, mert könnyű felelni. Nem engedték hogy nagy legyen s önmagát rontaták vele.« Ez tehát olyan felelet volt, a mely igen jó kitérésnek, de annál rosszabb tanácsnak. A Szigligetiek, Szász Károlyok, Bartókok hogy megczáfolták Kazinczy téves hitét!

Berzsenyit azonban nem csüggesztette el ez a válasz, annál kevésbbé, mert volt neki egy igen kedvelt, mondhatni imádozott német drámaírója: Kotzebue s úgy gondolta, nem volna helytelen ennek a módját követni. Tárgy csak akadna valamiképen. De kimerítő tájékozást akart szerezni Kotzebue valódi értékéről, mielőtt nyomába lépne. Önmagát nem érezte eléggé képesnek e költő jelentőségének megítélésére. E czélból ismét csak Kazinczyhoz fordul, arra kérve, ismertesse meg vele Kotzebue hibáit.¹

Kazinczy e kérdésnek már jobban megfelelt, a mennyiben tudatta Berzsenyivel,² hogy Kotzebue mily szép jeleneteket teremt, mennyire ismeri a színpad titkait, de hibája, hogy igen fest, párbeszéde nem folyékony, nem elég kellemes s nem javít eleget darabjain, mielőtt nyilvánosságra hozná. Egészben véve azonban nem áll hátrább Schillernél. — Ez az ítélet Kazinczy idealistikus hajlamából magyarázható meg, mint a melyet az akkori német irodalom leginkább kielégített s innen van, hogy a sápadt és túlhajtott eszményiség költőjét egy rangba teszi Schillerrel.³ Ámde Berzsenyi annál kevésbbé nyughatott meg Kazinczy ezen ítéletében, mivel máskor meg silány németnek nevezi Kotzebuet éppen Schillerrel szemben.⁴

Máshoz fordult tehát. Fölkereste Döbrenteit. Kérte, mondja el, fejtse ki neki azokat a vonásokat, a melyeket Kotzebueban — a kinek iránya ez idő tájt általános kedveletnek örvendett, — másokkal együtt a maga részéről is kifogásolandóknak tart, akár az izlés, akár a drámai művészet ellen valók azok. Ő maga nem bírja megítélni, mert egészen szerelmes Kotzebueba s a hibák fölismerése iránt elvakult.

Döbrentei, nem tudni miért, nem felelt azonnal Berzsenyi kérdésére. Csak sokkal később, mikor Berzsenyi már alig vehette hasznát a válasznak, évek multán írja meg,⁵ hogy Kotzebue nagy emberismerő, megtalálja a meglepő összeütközést, »rajzot vet a szépnak változatairól, ecseteli a szeszélyt és ámit, mint Medusa feje.« Színezése mesteri; hiába itéli el a kritika, a közönség mégis

¹ U. o. 1815. decz 2.

² U. o. 1815. decz. 15.

³ Riedl, Kazinczy F. és a német irodalom 11. l.

⁴ Említett levelezés 1817. márcz. 3.

⁵ Döbrentei levele Marosnémetiből 1820. márcz. 15.

szereti. Minden emberhez szól s innen van, hogy mindenféle anyyira kedvelik. Nagy hibája azonban, hogy a középfajú színművekben, szomorújátékokban pityergős, érzelgős, beteges, mystikus. Ajánlja is Berzsényinek, hogy inkább Voltairet kövesse, mint Kotzebuet

Berzsényi e válaszra jó sokáig hiába várt ugyan, de azért teljességgel nem tett le a drámairás eszméjéről.

A Niklához közel eső Somogyvár adta meg neki a gondolatot a megírandó darabhoz, a mely azonban soha sem jelent meg nyomtatásban. Toldy helyesen jegyzi meg,¹ hogy »Sajnálunk kell annak összes műveibe fel nem vétetését, mert a lángelme eltévedései is tanulságosak.« Hanem azért ő maga sem adta ki az összes művek között 1864-ben.

Berzsényi egyetlen drámai műve — ha csak a »Wesselényi a nádor Muránynál« című drámai monológot nem vesszük ide — az Akadémia kéziratárában van a »Régi és újabb írók kézirati művei« cím alatt (8°, 15. sz.). Alakja nagyobb fajta 8°, papirosa olyan, mint a régi görgényi papiros, kemény, darabos, a szél elvágatlan, fodros s ez a címe: »Játék szín. — Berzsényitől. Döbrentei biznysága szerént.« Hogy minő címet adott vagy akart adni drámájának a szerző, azt nem tudjuk biztosan, de Toldy tekintettel a mű tárgyára *Kupa támadása* néven nevezi, valószínűleg Döbrentei nyomán, a ki így ír: »E töredék nem visel címet, hanem a még csak előlegesen vett beszéd és nevek, *Kupa támadását* mutatják István ellen.«²

Lássuk most közelebről e művet.

Az I. felvonás 1. jelenetében Venczel és Pázmán a két szereplő személy. Mint a szerző instruál: »Venczel mérgesen hágdoz 's fegyvereit lehányja.« Ime e jelenet egész terjedelmében.

VENCZEL. Ismét egy kudarcz! Átkozott pogány faj! S átkozott szerencse! De esküszöm, le nem megy többszer a' nap gyalázatomon. Holnap győzők vagy halok.

PÁZMÁN. Vagy szökünk, ha hidegebb vérrrel leszünk, úgy-e barátom!

VENCZEL. Tréfálsz.

PÁZMÁN. Az okosnak minden tréfa a' világon.

VENCZEL. Eredj hideg okoskodással. Mikor a keresztény hitről és ezen pogány Magyarokról van a' kérdés, akkor én hideg nem lehetek.

PÁZMÁN. Elég rossz! Mi szükségesebb egy Vezérnek, mint a' hidegség? Hogyan tudna az egy hadisereget vezetni, a' ki magát sem tudja vezetni? Oh barátom! akki hidegen tud okoskodni, neveti az a' szerencsét mind a' Magyarok nyilait.

¹ Magyar költők élete II. 67. .

² Döbrentei kiadása. I. XLIII. l.

VENCZEL. Tovább, tovább! Megérdemlem, hogy füleimet bölcseségeddel gyötörd.

PÁZMÁN. Nem mondtam e neked, hogy a' Magyaroknak ne hidj, mert az ő futása veszedelmesebb, mint a rohanása; nem mondtam-e hogy a' Magyarokat szárnyakra állítsd, a' Németeket pedig derékre? Nem láttad-e a' dandáraknál és szárnyakon mint nyaggatták Kupa könnyű lovagjai a' te nehéz Németeidet, mint a' könnyű farkasok a' bivalt az iszapban? Nem láttod-e, mint ásítottak, izgottak derékon a nyughatatlan Magyarok, s minthogy ott sem nyargalódásra, sem káromkodásra, sem rablásra nem volt alkalmatosságok, minek előtte harczra kelt a' dolog, elunták az állást, tüzeket elvesztették 's elszaladtak. Barátom, egy jó Vezérnek ismerni 's használni kell az ő népeinek lelkét; mert a' ki az ökörré nyeret tesz, a' paripára pedig jármot, az úgy jár mint te ma. A' Német bástyá, a' Magyar kard és villám.

VENCZEL. Igen bölcsen! Csak így okoskodik, a' ki a' dolognak csak egyik oldalát látja! 'S hát nem tudod azt, hogy nekem Magyarokat kellett Magyarok ellen vezetnem? Nem magam adtam volna-e alkalmat a' Magyaroknak a' szökésre és pártolásra, ha őket szárnyakra és dandárokba állítottam volna?

PÁZMÁN. Nem isméred a' Magyarart. Nem harczol az hazáért, hitért 's királyért, hanem prédáért. Adj néki prédát s mindegy lesz néki Magyar Ország vagy a' Rajna vidéke 's tisztelni fog téged, mint egy második Attilát. Látod-e mint tódulnak naponként Kupa mellé, hogy rabolhassanak, s látod-e mint égetik, pusztítják honnjokat?

VENCZEL. Látom és örülök!

PÁZMÁN. Örülsz? Igen, Igen, hiszen pogányok és Magyarok!

VENCZEL. Eméssze meg, maga magát ez az öldöklő tűz, mely hazámat és az egész keresztény világot olly dühösen pusztította, 's torolja ki maga magán ez az undok pogány nép azon sok kegyetlenséget, melyeket a' keresztényeken elkövetett. Örülök, hogy az isteni gondviselés az ő bosszuálló fegyverét kezeimre bízta; nem fogom azt áldozatlan kezekkel hordozni.

PÁZMÁN. Ha, ha, ha! Hogy az a' szegény isteni gondviselés mindenkor csak miránk szorúl!

VENCZEL. Pázmán, Pázmán! te nem vagy az többé a ki voltál! Minden szavad új tör, 's minden szavad azt kiáltja, hogy megszegted hitedet. Tudod-e mit esküdtél midőn hazánkból velem ezen vad nép közé indultunk?

PÁZMÁN. Gyermek voltam.

VENCZEL. Tehát én most is az vagyok. Tehát a keresztény hitért buzogni és nemzetünk ellenségét gyűlölni gyermekség?

PÁZMÁN. A' mint vesszük. Minden dolgot annak módja és mértéke tesz jóvá és rosszá. Szeretem én is nemzetemet és hitemet, de azért nem dühösködöm.

VENCZEL. Áruló!

PÁZMÁN. Inkább te mondj annak, mint az emberiség.

VENCZEL. Miben sértem én meg az emberiséget.

PÁZMÁN. Kegyetlenkedel. Te nem csak Kupát, hanem az egész Magyarországot üldözöd.

VENCZEL. Hát ne fizessem vissza a kölcsönt Kupának. Nem látod mint öldösi halomra a keresztényeket, nem látod mint áldoz naponként százakat az Bálványinak, 's nem hallod-e a' kínozottaknak ordításait?

PÁZMÁN. Fájdalom! hallom és látom, de Kupa dühössége a' mienket meg nem igazolja. Kupa úgy cselekszik, mint egy olly vad Tatár szokott, de te úgy cselekedj, mint keresztény Német. Barátom! én a mi hirtünket akarom oltalmazni. Mit mond a jövődő világ mirőlunk? »István kihívta Venczelt és Pázmánt, hogy a' pártos Magyarok megzabolázásában és a keresztény hit terjesztésében segédjei legyenek. De ezek azon hatalmat, melyet a' Királytól nyertek, az ő országának pusztítására s veszedelmére fordították, 's következőképpen vagy kigyók voltak az ő jótevőjeknek kebelébe, vagy olly bolondok, kik a' 'siványt és bajnokot megkülönböztetni nem tudták.

VENCZEL. Ha, ha! A ki a jövődőnek él, a jelen valónak meghalt.

PÁZMÁN. Milly szó egy bajnoknak szájában! Így hangzik a békés aklok körül a tigrisnek ordítása, mint ezek a' szavak az én füleimbe. Oh barátom! a' bajnok csak úgy él, csak úgy érdemi meg, hogy éljen, ha a' jövődőnek él. 'S ha te másképp gondolkozol, vége beszédünknek. — Mond el tehát rendeléseidet 's add ki a tábori parancsokat.

VENCZEL. Így, így barátom! hadd abba a semmit! Míg te bölcsekedtél, elég időm volt a jelen valókat meggondolni. Te megmaradsz helyzetekben, valamint az egész tábor. Ha a király megérkezik, mutasd ki seregének a tábor helyet a' balszárnyon, ha pedig a' vén Zoltán is megtalálna jőni, annak a jobbszárnyon a patak hosszatt. Az őroket meg kell kettőztetni 's az egész sereg hajnalra nyeregbe légyen 's nékem minden legkisebb bajról sörény tudósítást.

PÁZMÁN. 'S a tábori jelszó?

VENCZEL. A vér kereszttség.

PÁZMÁN. A vér kereszttség!

(Pázmán kifelé indul, de a királyt meglátván jőni, vissza lép.)

A király kíséretében van Ceba, a kinek többféleképp írott nevében Csaba sejthető. Ezzel kezdetét veszi a 2-ik jelenet.

A király jöttére valamennyien tisztelettel hajolnak meg, de a király a leborulóknak fölkelést parancsol, mert ő nemcsak királyuk, hanem jóakaró barátjuk is. Pázmán is, Venczel is kijelentik, hogy szívesen áldozzák életüket a királyért és a keresztény hitért. A király szíve azonban nem gyönyörködik a harc borzalmaiban, tudokra

adja, hogy megelégette a sok vérontást, szeretné, ha mentül előbb bevégeződnek a gyilkolás. Reméli, hogy legközelebb diadalt aratnak az ellenfél fölött s azzal azután be is fejezhetik a harcot. Kérdést tesz Kupa felől. Venczel elmondja, hogy Kupa szakadatlanul folytatja az öldöklést, rablást, pusztítást, az elfogott keresztyéneknek pogány módra való feláldozását.

A király borzadva kiált föl: »Irtóztató dühösség! Kupa, Kupa! Azon véres áldozatokkal magadnak készítesz tört«; ő nem tehet róla, megpróbált mindent, csak hogy népét kímélje, de hiába, itt csupán a fegyver segíthet; kénytelen népe egy részét föláldozni, hogy megmentse az egészet.

Erre Czeba áll elő azzal a kéréssel, engedje meg neki a király, hogy Kupához, régi barátjához, menjen személyesen, hátha egyetlen baráti öleléssel többet sikerül elérnie, mint az eddigi fenyegetésekkel, támadásokkal.

KIRÁLY. Hasztalan! Az én kémelésem nem szelidebbé, hanem kevélyebbé teszi.

CZÉBA. Kupa nékem barátom, 's a barátságunk egy ölelése néha hathatósabb minden okoskodásnál és ékes szólásnál.

KIRÁLY. A barátság csak szép lelkekben ég. A kit hazája szenvedése meg nem indít, a' kit a haldoklók hörgése 's a' kinnak ordítása gyönyörködtet, azt a te barátságod meg nem indítja, annak a te ölelésed csak annyi, mint egy oroszláznak a' csecsemő mosolygása.

CZÉBA. Ne foszsz meg azon gyönyörűségtől, hogy a' Magyar vérnek kémelésében én is megtehessem hazafiúi kötelességemet.

KIRÁLY. Menj 's mond meg neki, hogy a' holnap nap elváltósztó léssen.

. . . . . Köszönöm bizalmadat! Ezen próba nélkül reszketve markoltam volna kardomat, mint egy béres szolga, de ez után úgy markolom azt, mint hazafinak 's Czébának markolni kell.

A mint Czeba eltávozik, egy őrtiszt lép be jelentve, hogy foglyot hoznak a katonák. A király elrendeli, hogy vezessék be azonnal, de a félénk Venczel hozzá teszi, hogy ugyancsak jól vasra verjék, mert nem lehet tudni, mi történik. »Ezek a' vad pogányok tellyesek gonosz lelkekkel.«

A 3. jelenet elején behozzák a foglyot, a ki haragosan tekint a jelenlevőkre, aztán lesüti szemeit.

VENCZEL. Hajolj meg a' Király előtt!

FOGOL. Végig nézi Venczelt. Hát a poroslók között is szükség az udvari bolondság?

VENCZEL. Ember! a' te nyelved lesz poroslód s halálod!

FOGOL. Balgatag! él-e az oroszlán mikor egyszer barlangjában az ebektől hurrizoltatik s marcangoltatik?

VENCZ. Király! engedd meg, hogy ezen dühös pogányt ledöfjem!

KIRÁLY. Éppen nem!

FOGOL. Pogány! ha, ha, ha! S hát nem látod mint csorog köpenyemről 's vállaimról a' szent kereszttség? (Vagdalt fejét s vállait mutatja.) Hát még jobban is meg akarsz keresztelni, 's még ez nem elég az idvességre? Ha, ha, ha! Te kétségkívül minden Magyarat a' Tanais vizébe szeretnél keresztelni?

VENCZEL. Fejedelem! Mi meg vagyunk sértve; engedd, hogy bosszumat töltssem vagy tőled búcsút vegyek.

KIRÁLY. Egyiket sem! Itt ölni nem szabad, 's én előttem a' meglánczoltnak nyelve fel van oldva.

Most Pázmán veszi át a beszéd fonalát. A fogolyhoz fordul szavaival, hogy ide nem vitázni hozták, hanem hogy egyet-mást elmondjon Kupáról, serege helyzetéről. A fogoly méltatlankodva, sértetten utasítja vissza a föltevést, hogy őt képesnek tartják árulásra. Aztán így folytatja: »De ha olly igen kívánsz tudni a' Magyarok szándékáról, várj! hét vitéz fiam várják nyeregben a hajnalt, azok tudodra adják nem sokára, hogy mit akarnak a Magyarok.«

A király levéteti a fogolyról bilincseit s nevét kérdezi. A fogoly beförrott sebeire mutat, de a király így sem emlékezik nevére, mire a fogoly kijelenti, hogy neve: Orda.

KIRÁLY. Orda! Oh azok a sebek az én életemet tartották meg! Jer hadd öleljelek!

FOGOL. Távozz! Szégyenlem azon seb forradásokat mint ifjuságomnak boldonságait 's örülök, hogy azoknak nagy részét a' te ebeid most leharapdálták.

KIRÁLY. Orda! te engem nem ismersz.

ORDA. Óh vajha akkor így ismertelek volna, mikor ezer dárda és pallosok közül kiragadtalak! Hah! hazámnak gyilkosát tartottam meg s most nincs erőm, hogy hazámat attól megszabadítsam!

KIRÁLY. Orda hallgass meg hidegvérrel. Ime általadom buzogányomat, fogd 's ölj meg há vétkesnek találsz!

ORDA. Az én kezeimnek ír kell nem buzogány. De add! — A bajnok csak akkor szabad, mikor a' halál villog markában! Bajnok? De bajnok-e az, kinek a' Tyrannus buzogányt mer adni? Menj! (elveti a' buzogányt). Király, te engem igen megaláztál. — szólj! Figyelmezek.

KIRÁLY. Venczelhez és Pázmánhoz. Vitézek menjetek seregeitekhez, adjátok tudtára népemnek jelenlétemet 's mondjátok meg, hogy holnap velem fog a' dicsőség mezejére szállni. — Vencz. Pázm. el.

ORDA. Köszönöm, hogy ezen kígyókat szemem elől elküldted. Vajha én is ki irthatnám őket a' te kebeledből!

KIRÁLY. Orda, Orda! te az én cselekedeteimből ítélsz céljaimra; de tudod-e azt, hogy az ember a legeggyenesebb célhoz is kéntelen néha tekervényes utakon járni?

ORDA. 'S mi a' te célod?

KIRÁLY. Hazánknak megtartása 's népemnek csinosítása.

ORDA. 'S Ezen czídra szükségesek a' Venczelek' s Atyáink hitének eltörlése 's üldözése?

KIRÁLY. Én te veled sem tudok megalkudni, 's hát egy zabolátlan nemzettel? Szükséges tehát az idegen erő; s minthogy a' leghatalmasabb ország sem lehet tartós külső szövetség nélkül, szükség, hogy nemzetemnek vallását, erkölcsét a' körülte lévő népekével megegyezőbbé formáljam, mert e' nélkül azokkal szövetséget gondolni sem lehet.

ORDA. Mi szükség a' Magyarnak a' külső Szövetség? Az parancsolni szokott.

KIRÁLY. Igen! Míg fegyvere győz; de valljon a' szerencsét kardbódénkhoz lánczoltuk-e örökre? Nem tudod-e, hogy ezen föld-ről Atyáink már kétszer kiűzettek, 's hogy mi közel vagyunk ezen perczenethez?

ORDA. Mit? tán hogy egy-két portázó csapatjaink törbe estek? Áll még a' nemzet, 's nyugszik mint egy sárkány a szikla üregben, mellyhez közelíteni semmi nem mér, Atyáinkat sem az ellenség verte ki, hanem a' visszavonás s minket is csak az verhet ki.

KIRÁLY. De mi szülte a visszavonást, mint a' vadság és zabolátlanság?

ORDA. Vadság, zabolátlanság! Így nevezték minden Tyrannok a' szabadságot!

KIRÁLY. S hát te nem tudod azt, hogy a' szabad vagy üres hang, vagy pedig nem egyéb mint a legtokéletesebb rend? S nem tudod, hogy a legtokéletesebb rendnek is a népnek állapotja szerint változni kell. Az a rend, melly a' mi kóborló Eleinket hatalmasokká tette, nekünk rendetlenség 's veszedelem volna.

ORDA. Ugy-e? Árpád szabadságot adott a' Magyaroknak, hogy néki országot szerezzenek, az ő unokája pedig szolgálkává teszi azokat, hogy új országát rajtok szánthassa? Uj rend, uj törvény kell. Igen! De Eldődeink is hoztak törvényeket nyeregben a' Rákoson s nem volt szükségek Venczelekre, mert az ő szavok Isten szava volt, 's mert a' jó törvénynek nincs szükség Venczelekre! Elég! én megyek 's béköttem rontsolt karaimat, nem azért, hogy még hazámat oltalmazhassam, hanem hogy hazámat sirathassam 's gyermekeim csontjait eltemethessem. El.

A király monológja zárja be az I. felvonást. Felújulnak azok a szép reményei, a melyeket képzeletében festett uralkodásának jövőjére nézve. Alig kezdte meg működését, — folytatja gondolatait, — s a legelső lépés, a melyet a cél felé tesz, az, hogy népe vérében gázol s a legelső hang, a melyet hall, átok. Nagyobb akart lenni elődeinél és kisebb lett. Azok idegen tartományokat pusztítottak, ő hazáját; azokat áldás, őt átok éri az utódok részéről. De azért nem csügged. Célja szent, a megkezdett utról nem tér le. Ez az átok s a kiömlő vér a hazának

évszázadig tartó boldogságot szül; majd eljön az idő, a mikor áldani fogják. A természet sem alkothat rombolás nélkül. Csupán egy aggasztja, s ez az, hogy, ha be nem fejezheti munkáját, ha nem éri el kitűzött célját, mi lesz akkor? Az istenhez fordul könyörögve, hogy az akarat és törekvés mellé adjon erőt, vagy írta ki szívéből az égi szikrát teljesen.

A II. felvonás Hercules és Attila bálványképeihez vezet az erdőbe. Sötét éjszaka van.

Az 1. jelenet szereplői Czéba és szolgálja, Bertók.

Bertók nagyon rosszul érzi magát, mert azon a helyen vannak, a hol szerinte Kupa minden éjjel czimborálni szokott a pokolbeli gonosz lelkekkel és . . . emberhúst vacsorál. Czéba kétségbe vonja a hiszékeny paraszt beszédét, de Bertók erősen bizonyítgatja, hogy a dolog valóban úgy van. Egy igénytelen remetétől tudja. Javasolja is, hogy távozzanak menten arról a helyről. Gazdája hiába akar lelket verni belé, az bizony odább áll s az ott egyedül maradó Czéba töprengve átkozza a babonát, a mely az emberi szellemet így lealacsonyítja. »Melly igen hajlandó az ember minden balgatagságnak elfogadására 's mely nyomorult az ember! Nem elég, hogy ezer meg ezer testi és lelki bajokkal kell neki küszködni, még illy bolond agyvázakat is teremt magának kinzására, mellyek éppen a' nyugalomnak órájít teszik irtózásnak, nyugtalanságnak órájivá. Ime, midőn én a' nap terhét lerázva, örömmel köszöntém az Est enyhítő homályát 's örömmel ereszttem szememet s lelkemet a' kívánt nyugalomra, ez a nyomorult akkor hozza elő az ördögöket, tatosokat, boszorkányokat, hogy fáradt szemét és lelkét azokkal gyötrettesse! Melly szörnyű lealacsonyítása az emberi természetnek! s mely kegyetlenség. Rettenetes babona! ha már mindenét elragadtad az embernek, ne ragadd el az ő nyugodalmát!«

Rohanva szalad ekkor hozzá vissza Bertók azzal a hírrel, hogy Kupa közeleg, végük van, nem menekülhetnek meg. No de végre ura parancsára ő is kardot ránt.

A 2. jelenetben a varázsló jelenik meg, baljában mécsset, jobbában bárdot tart. Aztán meggyújtja a tüzeket a szobroknál s elmondja következő imáját:

Idvez légy Hercules! és te nagy Attila!
 Legyetek hazánknak őrjei 's kőfala.
 Tekintsetek reánk Atyáink Isteni!
 Midőn oltártokon bárdom fog vérzeni.
 Fedeztétek Kupát Bendeguz nagy vérét
 Az igaz Magyarok' bajnokát vezérét.
 Őriztétek Kupát, mint Álmost 's Árpádot,
 Hogy megtartsa karja a' szent szabadságot.
 Vezessétek karját, hogy megrettenjenek
 És ki irtassanak a' rút idegenek,
 Kik Attila 's Árpád vitéz unokájit
 Üldözik s lerontják őseink bálványit.

Adjatok tört, paist igaz Magyaroknak
 Hogy megtörjék fejét a' korcs fajzatoknak,
 Bontsátok templomit az új Isteneknek,
 Kik Honnunkba ezer kárt s veszélyt hintenek.

Amint a varázsló elvégzi imáját, Czeba közelebb megy hozzá, megmondja, hogy ő a király követe Kupához, de eltévedett az erdőben szolgálójával. A varázsló biztosítja, hogy jó helyen jár; tudtára adja, hogy ő Hercules és Attila papja, meg hogy Kupa éjféli tájban itt lesz több főrangú magyarral. Ezzel eltávozik.

A 3. jelenet egy ifjú házaspárral ismertet meg. Aladár és Delli jó karöltve. A nő szeretetlenségnek tudja be, hogy férje harczai babért keres, a férj igyekszik megnyugtatni nejét, hogy hisz' éppen ő érette s drága gyermekükért küzd; nem nézheti, hogy idegenek tapodják nemzetét. Jól tudja, ha nem így tenne, neje nem méltatná szerelmére, s ha igen, akkor ő nem viszonzhatná a méltatlanra pazarolt szerelmet. Majd így folytatja:

Szünj tehát szívemet ostromolni! A' kötelesség érzését a' nemes lelkekben semmi meg nem fojthatja, még a szerelem sem. Én a te öledben is csak úgy lehetek boldog, ha érzem, hogy azon boldogságra méltó vagyok. Szünj meg tehát szívemet ostromolni! — Menj, kérd az Isteneket, hogy engem kíméljenek, én magamat nem kímélhetem, mert míg hazám ügye kívánja, nem magamé, nem tied, hanem hazámé vagyok.

DELLI. Oh én csalatot, ki szerelmet 's boldogságot álmodtam! Nem száltok le ti mi hozzánk szelid Istenségek, csak onnét, onnét mosolyogtok felénk! Menj! áldozd fel szerelmünket 's boldogságunkat, menj — (hirtelen meglátja kisdédét a' dajkával közelíteni 's kiterjesztett karokkal elejbe megy 's a kisdédet ölebe szórítja s megcsókolja. — Aladár andalogva feléjük megy, Delli a' gyermeket néki elejbe tartja.) — Jer, jer, te kedves ártatlan! szőlj a' természetnek mindenható hangjain, a' te ártatlan mosolygásod meg olvasztja azt a sziklát, melyre az én könnyeim foganatlan hullottak.

ALADÁR. (Elérzékenyülve megöleli őket, hosszú néma andalgás) Oh, hogy az élet nem egyéb mint harcz, a kötelességnek 's szívnek óriási harcza! — Delli! te engem tántorgóvá tettél! (Elfordul 's menni akar.) Istenek! vezessétek a' tántorgót!

Erre az egész család eltávozik a színről s vége a jelenetnek.

A 4. jelenetben Bárdos lép föl. Fölháborodik a bálványok láttára s megbotránkozásának hosszú monológban ad kifejezést.

Az 5. jelenetben lép föl végre a darab főhőse, Kupa. Vele vannak a vezérek. Megjelenésükre a varázsló elénekli következő dalát:

Hős Atyáink nagy Isteni!
 Halljátok kérésünket:
 Ne hagyjátok elveszteni
 Szép magyar nemzetünket!

Pór idegenek tapodják
 Vérünkön nyert földünket,
 Idegenek ragadozzák
 Kezünkől kenyerünket,

Kemény tyran' vas jármái
Török szabad vállunkat,
Rút istenek rút papjai
Förtöztetik honunkat.

Hős Atyáink nagy isteni
Halljátok szózatunkat
Ne hagyjátok elveszteni
Véren nyert szép honnunkat.

Valamennyien szent fogadást tesznek, hogy a hazáért meghoznak minden, de minden áldozatot. Szálljon átok arra, a ki nem lesz hű őseinek hagyományához. Megesküsznek Kupa kardjára, hogy utolsó lehetetükig üldözni fogják a keresztény papokat, védve szabadságukat és régi hitüket. Kupa fölhívására a varázsló vért ereszt mindegyikök karjából; ezzel pecsételik meg a szent fogadást. Csak Bárdos nem vesz részt ez áldozatban, mert — úgymond — ő Kupának fia s nem idegen, így hát nem is szorúl ilyen kötésre. Kupa szép nyilatkozatával: »Gyermek, gyermek! Tudod-e azt, hogy a nemzet csak a' maga szokásaiban él?» — megszakad a jelenet, meg a felvonás és meg a darabnak minden valószínűség szerint a 2-ik kidolgozása.

A kézirat ugyan némi hézag után tovább foly. Az 1., 2. fogás papiros hiányzik, csak a 3-tól van meg s ezen is az I. felv. 1. jelenetének csak végső sorait olvassuk.

E második átdolgozásban az I. felvonás 2., 3., 4., 5. jelenete teljesen elűt az első kidolgozástól.

A 2. szereplői »Tsaba és az előbbieik. »Ime:

TSABA. (füttyölve 's buzogányt pergetve elejbe jön Pázmánnak 's azt karöltve vissza vezeti.) Mi az mi? Vérkeresztység? Hercules teremtette, a' kereszttséghez koma is kell, én ajánlom magamat komának. Hát paszita lesz-e?

VENTZEL (erőltetett vidámsággal). Örülök, örülök, Isten hozott, vitéz barátom Tsaba! (ölelkezés).

TSABA. A' torkom, Koma, a' torkom! Hercules adta gödény torku Sobakjai, mire én megszomjuztam, már akkor azok minden pintzéket ditsőségesen földúltak s' minden hordókat fenekkel fölforgattak.

VENTZEL. Ha, ha, ha!

TSABA. Ugyan kérlek, hol vetted ezt a' rettenetes szömjús hadat? ezt az örökké epedő Karavánt? Herkules uttse, ha így negy, én félek, hogy maholnap szőleinket gyökerestül megeszik.

VENTZEL. Ha, ha, ha!

TSABA. De ugyan kérlek már miolta emlegetem a' paszítát, pintzét, bort, hordót, szomjuságot s még sints bor! Ugyan kérlek tanulj már egy kis emberséget, hiszen nem most jöttél Magyarok közé.

VENTZEL. Hej! bort! Sepperment! Megengedj, barátom, tele vagyok gonddal, bosszúsággal.

TSABA. No, tán elfogyot a borod? vagy a' feleséged tzibakolt meg?

VENTZEL. Ne tréfálj, barátom, míg Kupa vére gyalázatomat le nem törli, addig én tréfálni nem tudok.

TSABA. Fikkerment!

VENTZEL. Ez a' tsuf megfutás!

TSABA. ha, ha, ha, most sem feledted el?

VENTZEL. Én? ki soha nem futottam? De esküszöm ma utolszor futottam!

TSABA. Tréfáság! katonadolog, kutya baj! Szégyen a futás, de hasznos. Szokszor futottam én a' Rajná túl az Albisig, az Albistul a' Dunáig, s most is itt vagyok s' iszom! (elejbe lép a borhozónak s' a' poharat kezébe veszi).

VENTZEL. Megengedj, barátom, a' Német nem úgy érez. A Németnek annyi a' futás, mint a halál.

TSABA. Kétség kívül! mert a' ti kutya mo'sárlábú lovaitok miatt nálatok a' futás szokás szerint henger bottzal, jár 's már pedig akkor kutya van a kertben! (föl tartja a poharát 's énekel):

Katonának kápolnája a' pintze, a' pintze,
Imádságos könyvetskéje az ítze, az ítze;
Kortsmárosné arra való hogy töltsön, hogy töltsön
Katonának vagyon pénze, hadd költsön, hadd költsön.—

Nem folytatjuk tovább e jelenetet, a melyet eddig is csak azért közöltünk, hogy Berzsenyit humoros oldaláról is bemutassuk. Bizony gyöngén csepegett humorának nedűje, nem a helyzetek, nem is a jellemek, hanem a mesterségesen kihálászott s szokatlan kifejezések által (pl. Pázmán így szól: Eredj, puruttya toszonkos inaszakadt ivadékoddal) igyekezik némi komikus hatást érni el, a mi azonban éppen nem sikerül.

A semmit mondó 2. jelenetre következik a 3., a melyben őrtiszt rohan be azzal a hírral, hogy a tábornagy veszedelem fenyegeti egy részt Tsaba magyarjai, más részt Kupa lovagjai részéről. Pázmán, Venczel kardot rántva rohannak el.

A 4. jelenetet Csaba egymaga teszi, markába nevetve a csínyen, hogy így rászedte a németet.

Eltávoztával az 5. jelenet következik, a melyben Venczel egyedül szerepel kitörő haraggal káromolván a magyarok harczmódját.

A 6. jelenet csekély változtatással egyezik az első kidolgozás 2. jelenetével.

A 7. jelenet hiányzik az első kidolgozásban. Az őrtiszt tudatja itt a király kérésére, hogy ördögös egy foglyot ejtettek, a ki csapatjával az egész tábornagy ostromolta, de sebei miatt félholtan kézre került. A király elrendeli behozatalát.

A 8. jelenet némileg kibővítve, elnyújtva egyezik az első kidolgozás 3. jelenetével. Ez is, az is az I. felvonást fejezi be.

A mi a második kidolgozás többi részét illeti, az ötletszerű kísérletnél nem egyéb, egészet ép úgy nem alkot, mint az előbbi s befejezve ez sincsen. Sok benne a törlés, sok a kihúzás, a pótlás, a javítás, egy pár lapon számtani művelet is olvasható, talán a

költő bevételének s kiadásának valamelyes számadatai. Látszik azonban belőle, hogy Berzsenyi drámaíró kedve ekkorra már végkép elsekélyesedett. Bizony nem egyebek ezek, mint töredékes gondolatok töredékei.

Mellékesen érintjük, hogy a kéziratcsomóhoz csatlakozik végül Berzsenyinek 1815-ben Döbrenteihez intézett (»Ne véd barátom, hogy nyugalمامat« kezdettel) ismeretes költői levele s az egész kéziratcsomót befejezi a Döbrenteihez prózában írott levél, a melyben elmondja Berzsenyi, hogy azzal a célzattal küldi meg neki »ezen csekélységet«, hogy figyelmeztesse az elkövetett hibákra. Egy tanácsot is ad Döbrenteinek, azt t. i., hogy az Erdélyi Muzeumban ne megszakítva, ne folytatásokban adja ki a közleményeket, mert ezen eljárás által tönkre teszi magát a munkát, bosszantja az olvasót, — e helyett adja mindannyit, természetesen kevesebbet egyszerre, de egész terjedelmükben, — aztán meg csatoljon mutató táblát minden egyes füzethez, hogy így bármikor föl lehessen keresni a kívánt tárgyakat.

Berzsenyi drámai művéről nagyon nehéz ítéletet mondani. Így, mint fenn maradt, nem egyéb befejezetlen töredéknél s egy pár sikerültebb jelenettől (mint a minő pl. az I. felvonás 3. jelenete, vagy a II-nak szintén 3 jelenete) eltekintve még nyomát sem látjuk benne a drámai alkotó képességnek.

A jelenetek mozaikszerűleg állanak egymás mellett, az expositio nem elég világos, nem rejti magában a cselekvénynek megérthető kezdő szálait, hacsak nem tekintjük a cselekvény bizonyos nehézkedő pontjának a király monológját, a melyben jövendő céljairól ad homályos értesítést Kupa vezért illetőleg.

Az I. felvonás a keresztyén világgal, a II. a pogánnyal ismertet meg, de sajnálatunkra, hiányzik a cselekvény további menete s így sem azt nem tudjuk, hogy mi lehetett a darab tulajdonképi tárgya és tendenciája, — sem azt, hogy a költő minő motivumokat használt vagy akart fölhasználni cselekvénye össze- és lebonyolításában. Lehet, hogy a maga számára megírta a darab további folyamát is, de ez nem ismeretes, sőt tekintettel arra, hogy Berzsenyi csak ennyit küldött meg Döbrenteinek megbírálás végett akkor, a mikor talán megfordult agyában az a gondolat, hogy a kolozsvári pályázatban részt vesz, nem is igen valószínű, hogy befejezte valaha a darabot.

A jellemeik fejlődéséről, összeütközéséről, harczaról szintén nem nagyon lehet szó.

Egy kis kombinációval rá lehet ugyan mutatni, hogy Venczel nem egyéb felbérelt szolgánál; gyáva, mint a nyúl, bezderkedő, mint a pulyka, de a valódi bátorságot csak hírből ismeri s nagyfokú gyűlölettel viselkedik a magyarok iránt. Pázmán elmés, ravasz, elég könnyűvérű, átlát a szitán s némiképp nehezebbre esik, hogy honfitársai ellen kell fegyvert fognia. A király jelleme olyan lehet, mint a minőnek a történelemből ismerjük, de kérdés, hogy a költő

megtartotta volna-e mindenben a történelmi felfogást, vagy változtatott rajta. Kupa, a darab valószínű főhőse, csak a II. felvonás utolsó jelenetében lép elénk s itt társaival együtt úgy tűnik föl, mint a ki tántoríthatatlan híve ősei hitének, a szabadságnak és megalázást nem tűr. Cebe vagy Czeba vagy Czéba vagy végre Tsaba a közvetítő szerepére vállalkozik, van benne furfang, elme él, — hihetőleg kész terve van, a melylyel Kupát békére csendesítheti, hanem ez a terv titok marad előttünk. Szolgája, Bertók, a legkidomborítottabb jellem; egész lelkével hisz a babonában, boszorkányokban, manókban, lidérczekben, remeg az éji rémektől, mert rémet lát a varázslóban is s féltében tüzet szóró barlangnak képzeli a varázsló mécsesét. És így tovább. Csak hozzávetés, találgatás, a mit e szellemekről mondhatunk.

A darab előadása, nyelve többnyire messze elmarad attól, a mit drámáinak nevezünk. Itt-ott fölcsillan egy kis költőibb fordulat, megakad egy-egy választékosabb kifejezés, de egészben véve ritkán emelkedik a közönséges próza fölé, csupán a Berzsenyinéi megszokott s még e töredékben is félreismerhetetlenül megnyilatkozó, erősen hazafias hang köti le olykor-olykor a figyelmet, noha az ódaköltő Berzsenyinek ez határozottan jobban sikerült, mint a drámairónak.

Az irodalom kétségkívül nem igen vesztett azzal, hogy e mű sohasem ért befejezést s az is bizonyos, hogy Döbrenteinek nem igen volt oka biztatnia Berzsenyit a drámaírásra, mihelyt egyszer e töredéket átolvasta.

Különben maga Berzsenyi sem igen bízott drámája jóságában, máskülönben talán befejezte volna. Erre pedig sem Döbrentei nem ösztönözte, sem magában ösztönt rá nem érzett. »Én már félesztendeje, — írja egyik levelében¹ — hogy semmit sem dolgoztam. A múlt télen kezdtem ugyan egy theatrális darabot koholni. Nem tudom, lesz-e még béke türesem a télen elvégezni. Még a tavasszal kért Döbrentei, hogy írjak egy darabot számokra, mert keveset bízott mindahoz, melyeket kapott. De mint-hogy én levelére nem feleltem, ő sem írt azóta s következőképp én sem tudok semmit az egész dologról.«

Egy szóval, e töredékkal a drámaírásnak Berzsenyi részéről vége szakadt.

Mint-hogy azonban e töredék közölve még soha sem volt, úgy véltük, némi szolgálatot teszünk az irodalomnak e közléssel. Nagyjaink gyarlóságaikban is tanulságosak, munkásságukat pedig minden oldalról méltatnia kell az irodalomnak.

DR. BOROSS GÁBOR.

¹ Takácsi Horváth Jánoshoz 1816. nov. 10.

A MEGTÁMADOTT KAZINCZY.

Csokonai Mihály elhúnytát, a magyar népies műzsa e nagy veszteségét Kazinczy Ferencz adta hírül az országnak. 1805. január 29-én temették el »literatúránknak felejthetetlen diszét« mint a *Necrolog a Magyar Kuvirban* meleg méltatással kezdi és másnap írta meg Kazinczy a necrologot, mely neki sok keserőséget, sok méltatlan megtámadtatást okozott,

Jól ismeretes az a híres irodalmi pör, mely a halott költő gyászjelentése miatt Kazinczy és főleg Debreczen két írója között támadt.

Kazinczy nagyrabecsülte Csokonait és műzsáját. Ámde az ő szentimentalizmussal bevont, amúgy is érzékeny ízlése, természete, póriast látott a népiesben, a Csokonai erőteljes, sarkantyús csizmás műzsája őt némiképen bántotta. Finomság, légiesség, jó izlés a végletekig, ez volt Kazinczy ideálja. Mikor Csokonainak síremléket indítványoz a szerencsétlen sorsra jutott Schiller idézetét »*Árkádiában éltem én is*« akarja a magyar poéta sírkövére vésetni s annyira megy a népies kifejezések kerülésében, hogy a *Kultsár* féle *Hazai és Külföldi* tudósításokban (1806.) közzétett indítványában többek közt így szól: »A monumentum felső részében pedig a *Lepe (rút és közönségesebb* neve: *Pillangó*) fog lepdesni,« Ime ez egy szó iránt való borzalma eléggé megmagyarázza, hogy mennyire félt minden *közönségestől*, nemes, de a népiesség bája, varázsa és igaz becsessége iránt nem egészen teljes érzékkel bíró ízlése.

Nos, megszenvedett, szegény, úgy a necrologért, mint a sírfeliratért. A necrolog egyik helyét félreértették: »Nagy kedvességet nyert versei által — írja Csokonairól — még nagyobbat azoknál, a kik őtet közelebről ismerhették, szíve szelíd és jámbor volta által; mert az ő *affected* és nem *affected* *misanthropiájából* úgy sugárlott ki mindig az emberi szeretet, mint *affected* cynismusából az *aesthetikai lélek*.«

Ez utolsó mondat zúdította rá a harag első áráját. Bár az egész necrologon igaz fájdalom és meleg elismerés hangja vonúl végig, néhányan Debreczenben erősen kikeltek ellene *misanthropia* s az *affected* kifejezések miatt. Nyilvánvaló, hogy Kazinczy távolról sem akarta bántani Csokonai emlékét. Ám Csokonai tisz-

telőiben a kegyelet oly erős volt, hogy e békés érzelemnek akart áldozni a nyugvó halott emléke ellen kihorgászott vélt bántalom megtorlásával. Bizonyára közreműködött ebben a Kazinczy hírneve és sikerei miatt való apró féltékenykedés és *irigység* is,

A vita kezdetben csak lappangott. Kazinczy magán leveleiben panaszkodott félreértetése miatt. Egyik levele *Cserai Farkas* erdélyi barátjában azt a nemes gondolatot támasztotta, hogy a Csokonai sírját emlékkővel kell megjelölni. »Késznek is jelentette magát« arra, hogy az egész költséget fedezi, de azt akarta, hogy a nemzet filléreiből gyűljön össze az emlékkő alapja. Kazinczyra bizta hát a felszólítás megírását. Nemes hévvel teljesítette Kazinczy e föladatot s azzal a határozott reménnyel és szándékkal, hogy az elhúnyt költő sírjánál támadt harag e sírnál az emlékkő felállításával fog véget érni.

Közzé tette tehát a már említett felszólítást. Az is ismeretes, hogy a sírfelirat szövegének *páratlanul* komikus (az ember majdnem azt hinné rosszakaratú) félreértéséből most még nagyobb hajszát kezdtek Kazinczy ellen. Azt magyarázták ki egyik lexikonból, hogy Arkádia = marhalegelő. És hiában tette meg fölszólításában Kazinczy egyik gyűjtőnek Debreczenben Kis Imrét, ez megtámadta s később Fazekassal együtt gorombaságokat irt róla.

Kazinczy megbántott önérzettel s keserűséggel, de eléggé tárgyilagosan válaszolt e támadásokra, a vita a *Hazai és Külföldi Tudósításokban* folyt le és az irodalomtörténetben jól ismeretes. Ámde nem ismeretes egy érdekes körülménye e vitának, mely határozottan még inkább a Kazinczy javára billenti a mérleget, bár természetesen kétségtelen, hogy itt Kazinczynak volt igaza, s hogy ellenfelei, kik az irodalom terére nem való durva hangot használtak (megbotránkozására a közönségnek) nagy méltatlanságot miveltek a magyar irodalom e nemes alakjával.

Kezembe került ugyanis Kazinczy irodalomtörténeti nevezetességű *indítványának*, melyet az Arkádiában feliratu siremlék felállítására tett, *eredeti kézírata*.

E kéziratból megállapíthatom, hogy a Kazinczy eredetileg írott cikkeinek *csupán fele* jelent meg. *Kultsár István* a *Tudósítások* szerkesztője a Kazinczy beküldött cikkelyének felét *egyszerűen kihagyta*.

Hogy mi volt az indító oka e szerkesztői cselekedetének, annak hiteles magyarázata az, hogy Kultsár a kihagyott részben polemikus tartalmat látott s aggodalmasan békés természete miatt nem akarta — véleménye szerint — elmérgesíteni az ügyet. E magyarázatot azért mondom hitelesnek, mert ezt a kézirat jelenlegi tulajdonosától, *Hindy Árpád* úrtól hallottam, kinek néhai atyja, *Hindy Iván*, segédszerkesztője volt Kultsárnak és tőle magától tudta a kihagyás okát.

Tény az is különben, hogy *Kultsár*, aki sokat adott az irodalom terén működők közt a békére, még a Kazinczy *később*

beküldött és e tárgyra vonatkozó két czikkelyét is *nagy későre* adta ki.

A szóban levő első czikkelynek (*Csokonainak sírköve*) megkurtítása azonban, legalább véleményem szerint, nem volt szerencsés cselekedet.

Kultsár csupán a sírkőre vonatkozókat adta ki, ellenben teljesen kihagyta ama részt, melyben Kazinczy *már ekkor* szükségesnek vélte, Csokonai emléke iránt, a béke érdekében, félremagyarztatásának elosztatásául az *affectált* és a *misanthropia*, meg a *cynizmus* kifejezések miatt magyarázatot adni. Igaz, hogy e részben is helyenként kiténik Kazinczynak majdnem hevességig menő méltatlankodása, de úgy hiszem, e rész néhány szívből jövő meleg sora eleve lefegyverezte volna a támadókat és talán, ki merné biztosan állítani, *más* magyarázatot is találtak volna az *Árkádiának*, ha olvassák vala Kazinczynak bevallott meleg vonzalmát Csokonai iránt.

A megnem jelent rész így hangzik:

»Ez úttal pedig légyen szabad azon Jelentés eránt, melyet Csokonainak halála és Irásainak kiadása felől a Magyar Kurir' leveleiben tettem volt, némelly dolgot jelentenem:

Azon soraimat, melyben én Csokonajt festettem és az *affectált* és *non-affectált* *misanthropia*, az *affectált* és *non-affectált* *cynizmus* felől szóllottam, némellyek meg nem értették, némellyek megérteni nem akarták. Kiki a' maga szemével akar látni, 's azt ellenzeni nem szabad, nem kell és nem lehet; becsesbb kincse az emberiségnek ennél nincsen. De bár csak azok, a' kik nem a' szerint látnak mint *mások mindnyájan*, vagy a mi még jobb, mint a *jószeműek*, meggondolnák, hogy a' sárgaság kórja is a maga szemével lát, és még is hibásan lát, midőn azzal lát, 's a' mások kárhoztatásában 's a' mások oktatgatásában ne volnának oly felette serények! Ellenben voltak, a' kik Csokonait nem ismerték kevésbbé, 's tudják, hogy ő a' *Természet' és Igazság'* *misanthropus* és nem *misanthropus*, *cynikus* és oh! melly igen nem *cynikus emberét* tette volt magának ideáljául, 's ezek rá ismertek szavaim' értelmére, 's azt vallják, hogy Csokonainak sem igazabb, sem kedvezőbb képét festeni nem lehetett.

Ezeknek javallása nékem tökéletes elégtétel azon meg nem érdemelt gáncsért, hogy a Megholtat, a' ki eránt éltében barátságot mutattam volt, most bántottam, 's azon bánatomért, hogy kesergő anyját elszomorították. Szavaimért nincs okom pirulni, 's azt írám, a' mit ottan írtam, ha megírva nem volna is, 's ha a Kurir' leveleit Merkúr a' Styxen túl szállítja, tudom, Csokonai előtt kedvesebb az a gáncs, mellyel felőle én szóllottam, ha gáncs tudniillik! mint az a fojtogató *suffitus*, mellyet sírja mellett oly sokan gyújtottanak.

Azon Jelentésemben, azt fogadtam volt, hogy minden Irásait éntőlem fogja venni a' Publicum. Azonban sokan azt óhajtották,

hogy azok úgy lépjenek közre, a' mint őket Cs. hagyta volt. Ime, megvan a' mit óhajtottak. Igen kedves és méltán igen kedves barátja, Kis Imre Úr úgy adá-ki mind Lilláját 's Odáját, mind Alkalmatossági verseit 'stbb. a' hogy' azokat Csokonainak papirosai közt lelte. A' Publicum tehát látja, mi és milyen az, a' mit Cs. hagyott. Én jobb rendbe szedve, a' hol az *igen-jó* daraboknak nem léssen ártalmára a' *nem-igen-jó* és az *igen-nem-jó* darabok szomszédsága, 's a' gondatlanság' sok hibájítól megtisztogatva adom-ki majd azoknak azt a' részét, mely a' Publicum figyelmére minden tekintetben érdemes, 's így osztán a' Publicum ezt a' kedves Poetáját két kiadásban fogja bírni, mellynek egyike külömböző néző pontokból tekintve vetekedni fog az elsőségért a' másikával.

Kérem mind azokat, a' kik a Gráziáknak oltárán áldoztanak, hogy Csereimnek szándékát segélljék-elő. Szolgáljon az is a Nemzet' gondolkodásának 's érzésének nemesítésére, mely örök törekedése minden Jóknak. — Széphalom, Abaujnak éppen határszéleiben, Sáros Patakhhoz három, S. A. Ujhelyhez, Zemplényben egygyarányira, Juliusnak 30-d. 1806.

KAZINCZY FERENCZ.

A kézirat elején: Der Setzer wird gebeten, die Orthographie und alle Interpunctionen dieses Aufsatzes zu befolgen und daran nichts zu ändern.

A betűrakó kérettetik, hogy az itt következő Conceptusnak minden orthographiai különöskéit híven megtartsa és rajta semmit ne változtasson.

A vita későbbi menetében Kazinczy *Magyarázó Jegyzéseiben* mégis felhasználta a Kultsár által ki nem adott rész néhány mondatát apró változtatásokkal.

De az a tény, hogy ő már a síremlék létesítésére közzétett felhívásában határozottan megkísérli s oda törekszik, hogy minden viszálynak s villongásnak, félreértésnek s keserűségnek véget vessen, hogy e czélból már akkor kifejti nézeteit Csokonayról, s magyarázatát adja a nekrolójában írt, elcsúrt-csavart szavaknak: ez a tény, melyet örömmel konstátálok, újabb bizonyága a Kazinczy fenkölt lelkének, nagy és nemes — de félreértett — szellemének.

DR. GYALUI FARKAS.

ADATTÁR.

KÉT ADAT BALASSA BÁLINT ÉLETRAJZÁHOZ.

I. Balassa húségesküje.

Ismeretes Balassa életének az az epizódja, hogy midőn »jó ruhás legényekkel, vitéz ifjakkal« az erdélyi fejedelemségre áhítózó Békes Gáspárnak segedelmére sietne, Báthory István fejedelem hadnagyának Hagymássy Kristófnak a katonái súlyosan megbénítva fogságba ejtették. Békes Gáspár vállalkozása szomorú véget ért. A szentpáli csatában — jul. 10-én — egész hadiereje tönkre veretett. Sokan maradtak halva és sokan jutottak fogságba. A győztes fejedelem bosszujában elrettentő példát kívánt mutatni. A főbb foglyokat lefejeztette. Hogy Balassa Bálint élve maradt, azt fiatalságán kívül talán annak is köszönhetette, hogy, mint magyarországi nem folyt be a pártütés szervezésébe, s a széke-lyek fellázításába. Nyilván való volt róla, hogy nem pártszempontok, nem a Báthory iránti ellenszenv sodorták a kalandba, hanem fiatalos heve s a hadi dicsőség vágya.

A fejedelem megkegyelmezett életének, de szabadon nem bocsátotta. Fogságában aztán eleget elmélkedhetett a világ mulandóságán s kétes jövődjén. Az Istenbe vetett tántoríthatatlan hit adott erőt szenvedései elviseléséhez és reménységet szabadulására.

Irtam ez verseket keseredett szívvel
Istenhez kiáltván buzgó könyörgéssel,
Rakva lévén lelkem az jó reménységgel,
Éjjel nappal víván lelki ellenséggel.

írja egyik költeményében, melynek versfejei »Báthory« nevét adják. Ilyetén versekkel is igyekezett Balassa a fejedelem haragját enyhíteni s maga iránt szánalomra indítani. Mindenesetre nevezetes körülményeknek

kellott közrehatniok, hogy midőn a török porta Balassának a kiadatását több ízben erélyesen követelte, Báthory e követeléseknek mindannyiszor ellenszegült és megmentette foglyát a bizonyos haláltól.

Báthory ezen eljárása nyilván tanusítja hogy ő Balassát szerette, becsülte s később nem is tartotta szigorú fogságban, hanem »afféle szabad rab volt, kit csak becsületszava kötött oda« — mint Szilády Áron mondja ¹ — akit mindazáltal már csak a világra való tekintetből sem bocsáthatott szabadon. Mikor azonban Báthoryt a lengyel nemzet nagy többsége királyává választotta s 1576 máj. 1-én meg is koronázta, Balassának is ütött a szabadulás órája.

Hittel volt-e Báthory szolgálatára lekötelezve, vagy pedig a nagy uralkodó személyes tulajdonságai s iránta tanusított nagylelkűsége bilincseltek-e le Balassát, hogy kiszabadulása után nem tért vissza mindjárt királyához, hanem megmaradt továbbra is Báthory hűségében sőt Lengyelországba is követte? Báthorynak is érdekében állhatott, hogy új hazájában olyan magyar urak is könnyezzenek — legalább kezdetben — akik egyszerűen Lengyelországban is birtokosok. Balassa pedig ilyen volt.

Lehet — sőt, ha Gerlach följegyzéseinek teljesen hitelt adunk úgy is van, hogy nem mindjárt követte urát Lengyelországba, hanem csak az év végén, vagy a következő 1577. esztendő elején.

S ezzel Balassa életének egy eddig ismeretlen epizodja lesz előttünk világos. Meg tudjuk, hogy az 1577-ik esztendőt Lengyelországban Báthory István oldala mellett töltötte. Szilády eddig, pusztán föltevés alapján, azt tartotta róla, hogy »Erdélyből Sáros Patakra ment és rokonánál Dobó Ferencznél töltötte idejét.« Ez a föltevés annál kedvezőbb volt Sziládynak, mert ezzel egy másik föltevését — azt t. i. hogy az Eurialos és Lucretia szerelmi históriájának a szerzője, a »pataki névtelen« senki más, mint Balassa — kívánta valószínűvé, elfogadhatóvá tenni.

Más alkalommal talán lesz módomban kimutatni, hogy Balassa Bálint és Dobó Ferencz közt már ekkor sem volt az atyafiságos viszony olyan bizalmas, hogy Balassának Dobónál való huzamosabb időzését föltehetnők. De ha föltennők is, az alább közlendő hűségesküből nyilvánvaló, hogy Balassa bizonyos időt — a körülményeket egybevetve az 1577-ik évet — Lengyelországban töltött s ott olyasmit cselekedett, ami a magyar király iránti hűséggel össze nem fért.

De hát mit cselekedhetett? Az eskü okmány holmi pactumokról és promissumokról szól. De ezek aligha voltak valami trón felforgató, főbe-

¹ Gyarmathi Balassa Bálint költeményei. A magy. tört. Társulat megbízásából szerkeszté Szilády Áron. Bevezetés XIV. l.

járó dolgok. Felfogásom szerint Balassának azért kellett hűséget esküdni, mert erdélyi fogságából, melyet Miksa császár érdekében szenvedett, — kiszabadulván nem tért azonnal vissza királyához, hanem a Báthory szolgálatába állott. Már pedig Báthory István Miksa és uralkodóháza ellenében lett lengyel királylyá; könnyen érthető tehát, hogy a bosszuság és gyanakodás Miksa utódja Rudolf szívéből se tűnt el azok iránt, akik Báthory szolgálatából tértek meg az ő hűségére. Az ilyenekről alattomos szövetkezéseket, veszedelmes ígéreteket könnyű volt föltételezni még akkor is, ha azokat bebizonyítani nem lehetett.

Miért hagyta, mikor hagyta oda Balassa Lengyelországot? olyan kérdések, melyekre határozott feleleteket nem adhatunk, legfeljebb okoskodhatunk. Báthory kegyét aligha vesztette el, mert később is mindig nagy tisztelettel emlékezik róla, bajaiban hozzá folyamodik, felesége főútorának is őt választja. Bizonyosan hazája, vitéz magyar nemzete utáni rajongó vágyakozása miatt nem tudta az idegen légkört megszokni, vagy még inkább szívemésztő szerelmének tárgya vonzotta őt haza — vesztére inkább, mint boldogságára!

Hazajövetelének idejéről biztosabban a hűségeskü letétele idejének ismerete igazíthatna útba. Az eskütételi okmányból azonban a datum teljesen hiányzik. Az évet még pótolhatjuk, mert a királyi könyv, melyben ez egykorú bejegyzés foglaltatik, az évszámot csak a lap felső szélén szokta kitenni s magokban az illető lapon levő bejegyzésekben rend szerint csak így utal rá: »anno domini, quo ut supra.« Ezen a lapon pedig az »1578« évszám áll. Az előtte való lap alján a következő kis följegyzés olvasható: *Rmus Do. Joannes Listhius eppus Jaurien. S. Caes. Mattis in Ungaria Cancellarius Pragae quinta Martii mortuus est anno 1577* — tehát más évről szól; a Balassa esküje után pedig ötödfél oldalt üresen hagyott a lajstromozó utólagos bejegyzésekre s a 68-ik lapon már 1580 évi oklevelek foglaltatnak.

E szerint tehát az 1578-ik év ellen nem lehet kifogásunk. Az időpont még közelebbi meghatározását illetőleg, ha figyelembe vesszük, hogy 1578 ápr 1-én Pozsonyban összetűzése volt Balassának Szkárosy György kameniczi tisztartóval: a bizonytalanság csak az év három első hónapjára terjed. Talán nem tévedek, mikor azt hiszem, hogy a febr. 2-án megnyílt pozsonyi országgyűlés tartama alatt, mint arra legjobb alkalomkor esküdött hűséget uralkodójának következőképpen:

Ego Valentinus Balassy de Gyarmath etc. Iuro per Deum vivum ac gloriosam dei genitricem virginem Mariam, omnesque sanctos et electos Dei, Quod suae Caesareae et Regiae Maiestati, domino meo cle-

mentissimo in omnibus fidelis et obediens ero, renuncians de facto omnibus pactis et promissis, si quae in Polonia, aut alias ubivis cum quibuscunque mihi intercessissent. Amicos majestatis suae pro amicis, inimicos pro inimicis habebō. Non interero neque consentio consiliis aut machinationibus quorumpiam, quae contra Majestatem Suam Caesaream palam vel clam forent, sed potius, si quae alia animadverterem Majestati Suae Caesareae fideliter pandam et revelabo. Et generaliter in omnibus rebus et negotiis ad servitia Majestatis Suae Caesareae pertinentibus ita me geram, prout Majestatis Suae Caesareae bonum, sincerum et fidelem servitorem et subjectum decet. Ita me Deus adjuvet, Beata virgo Maria ac omnes sancti et sanctae Dei.¹

II. Mikor halt meg Dobó Krisztina?

Erről a kérdésről Sziládynak Balassáról irt s már említett jeles életrajzában (Bevezetés XXXV. lap) ezt olvashatjuk: »Annyi Dobó Ferencz végrendeletéből bizonyos, hogy 1602-ben már nem élt. Krisztinának pedig 1590. jan. 3-án Sztropkó várában kelt végrendeletét Rudolf király ugyanazon évi martius 5-én erősítette meg, miről a felmutató férj gersei Pethő Gáspár értesített.«

Szilády ez adatot az orsz. Levéltárban levő kincstári Lib. reg. III. kt. 470. lapjáról vette. A datumbeli adatok azonban hibásan vannak kijegyezve. A forrásul szolgált kir. könyv szerint ugyanis Dobó Krisztina végrendeletét az oda hivott négy tanu jelenlétében egy iv papiroson magyar nyelven *január 25-én* állította ki Sztropkó várában.

Azóta Bécsből a m. kir. orsz. Levéltárba haza kerültek az *eredeti* királyi könyvek. Az ezeknek IV-ik kötetében foglalt ide vonatkozó bejegyzés teljesen megegyezik ezzel a másolattal, a melyből Szilády merített.

Mikor Dobó Krisztina végrendelezett, már akkor nem lehetett jó egészséggel; bizonyosan ágyhoz is szegezte nyavalyája. Halála nem sokáig késhetett. Ha figyelembe vesszük, hogy férje Gersei Petheő Gáspár *márcz. 15-én* (és nem márcz. 5-én) már kieszközlte a végrendelet érvényességéhez a királyi jóváhagyást s ha számításba vesszük azt az időt, a mit a holttest eltakarítása s az akkori viszonyok közt a Sztropkóról Prágába való útazás — kivált télviz idején — igénybe vett s ha nem hagyjuk figyelmen kívül azt az időt sem, amibe a királyi consensus kieszközlése s arról az okmány kiállítása került: Dobó Krisztinának a halálát, legmegközelítőbb számítással, 1590. év február havának első felére tehetjük.

¹ Orsz. Ltár Bécsi lib. reg. IV. kt. 62. lap.

Megerősíti e föltevésünket még Zemplén vármegyének 1590. márcz. 13-ki törvényszékén hozott határozata, melylyel Zokoly Miklósnak Dobó Krisztina és férje Balassa Bálint ellen még 1586-ban indított perét, *Dobó Krisztina halála következtében*, Dobó Ferencre, mint Krisztina birtokainak tulajdonosára szállította át.¹

Ime különben a királyi könyvben található bejegyzés:

Anno domini quo supra (t. i. 1590.) in arce regia Pragensi *decima quinta die mensis Marty* datae sunt et emanatae literae Sacratissimae Caesareae regiaeque Majestatis confirmationales in dupplici papiro patenter confectae, sigilloque ejusdem secreto, quo ut rex Hungariae utitur ab intus in margine inferiori impressivae et propriae manus suae Majestatis subscriptione de more communitae. Quibus mediantibus sua Majestas ad humillimam supplicationem Fidelis suae Majestatis Magnifici Gasparis Pethő de Gerse aliorumque legatariorum testamentum dictae dominae Christinae Dobo in uno arcu papiri ac per totum lingua hungarica conscriptum in arce Stropko die *vigesima quinta mensis January*, proxime elapsi anno praesenti nonagesimo supra millesimum et quingentesimum emanatum, sigilloque ejusdem quondam dominae Christinae Dobo manusque ipsius subscriptione necnon aliis quatuor sigillis testium advocatorum roboratum et consignatum, quo mediante eadem quondam domina Christina Dobo certam ultimam de diversis suis bonis et rebus mobilibus testamentariam dispositionem fecisse dinoscitur, non abrasum, non cancellatum, neque in aliqua sui parte suspectum, sed omni prorsus vitio ac suspitione carentem ratum, gratum et acceptum habendo approbavit, roboravit et confirmavit, in quantum illud rite ac legitime ac sine aliquo dolo et fraude est confectum, viribusque ejusdem veritas suffragatur, ac ea solum, quae in illa specialiter et non generaliter exprimuntur pro inde ac se praesentibus literis nostris de verbo ad verbum insertum esset pro dicto Gaspari Pethő caeteris legatariis, ipsorumque haeredibus universis salvo jure alieno.²

DR. ILLÉSSY JÁNOS.

LISTI LÁSZLÓ ÉS WESSELÉNYI FERENCZ NÁDOR

Az »Irodalomtörténeti Közlemények« mult évi IV. füzetében dr. Illéssy János Listi László életére vonatkozó adatokat közölván, előre bocsátja hogy nekem sem sikerült »a *problematicus egyéniséget*« kétségbe vonhatatlan világitásba helyezni, a mint ezt az álláspontot ellen »*emelkedett szövegek mutatják*«, és hogy — meggyőződése szerint igen sok

¹ Orsz. Ltár Neo. reg. act. fasc. 1728. No. 11.

² Orsz. Ltár. Bécsi lib. reg. IV. kt. 603. l.

része van még »*e misztikus férfit*« élettörténet-ének, a miket csak »*kéz-
zel fogható adatok tehetnek bizonyossá*« (i. h.)

Egyszóval nincs megelégedve munkámmal, a miről én nem tehetek. Igérem azonban hogy ha majd az ilyen pusztá vádaskodás helyett concret dolgokkal áll elő: megfogok felelni az ő »*szózatára*« is.

Van azonban e mindössze is néhány sorból álló bevezetésnek egy olyan passusa, a melyre már most válaszolnom kell, mert az nem személyemre, hanem a historiai igazságra vonatkozik. Ugyanis azt állítja Illéssy, hogy én Wesselényi Ferencz nádort *a lehető legkedvezőtlenebb színben* tüntetem föl, világosabban szólva, hogy történetünknek nagy és kimagasló alakját, méltatlan és igazságtalan váddal terhelem.

Elösmerem hogy súlyos ítéletet mondok Wesselényinek a Listi pörben való szerepléséről, de tagadom, hogy ítéletem igazságtalan volna.

Munkámban ugyanis azt állítom, hogy a nádor 40 ezer frtos ajándékot fogadott el Listi Lászlótól, és mikor már a *kihallgatott tanúk a gróf ellen* emelt vádak (hamis oklevél készítés, gyilkosság, gyermekcsempészés, gyújtogatás, méregkeverés stb.) bőségesen igazolták: Leopold király 1661 május 2-án kelt rendeletével a törvényes eljárást felfüggesztette. Ez ok és okozat közötti össze függés olyan világos, a mellék körülmények olyan ékes szólóan beszélnek, hogy én levonom azokból magamnak a következtetést, irván eképen: Listi László . . . »*az ország legfőbb bíráját nyerte meg gonosz ügye pártfogójának; kimondhatjuk bátran e súlyos vádat, megvesztegette a nádort*«.

A bizonyításra szolgáló okleveleket nem láttam szükségesnek egész terjedelmükben közölni, hanem összegezvén a bennök foglaltakat, annak rendje és módja szerint beszámoltam forrásaimmal, hogy a ki meg nem nyugszik ítéletemben utána nézhessen a dolognak és személyesen győződjék meg az igazság felől.¹

Ezt bizony Illéssy ur is megcselekedhette volna, még pedig minden nagy maga megerőltetése nélkül, mivelhogy az általam idézett okmányok épenséggel az *Országos Levéltárban* őriztetnek. De úgy látszik nem vett magának ennyi fáradságot, a min én mód felett csodálkozom, mert hiszen saját vallomása szerint — szereti a kétségbe vonhatatlan világosságot, legkivált pedig »*a kézzelfogható adatokat*«

No hát talált is egy ilyen kedve szerint való adatot, nevezetesen a nádori kancelláriának bizonyos 1661. május 7-én kelt fogalmazványát melyben a pozsonyi káptalan utasítatik, hogy Listit, a nádor elnöklete

¹ Az idézetek munkám dr. Illéssy által használt kiadásának 44 lapján olvashatók.

alatt összeülendő rendkívüli törvényszék elébe idézze. E nagy fölfedezés után ünnepélyesen konstatálja, hogy íme, a Komáromy által fejtegetett »adóssági ügy« sem akadályozta a nádort abban, hogy legfőbb bírói tisztét teljesítse. Egy szó mint száz, — Wesselényi ártatlanságának — czikkiró meggyőződése szerint az a legfényesebb bizonyítéka, hogy a pörbe hívó parancsot Listi ellen kibocsátotta »*még pedig öt nappal azután, hogy a király felfüggesztette az eljárást*« (i. h.)

A datumokra ugyan kár volt olyan nagy súlyt helyezni, mert hiszen pár sorral alább épenséggel ő konstatálja, hogy Wesselényi későn, 1661. május 9-én kapta meg az uralkodó rendeletét, de nem tesz semmit, összeomlott volna azért a szép következtetés enélkül is.

Mert bizony mondom, szomorú dolog volna, ha az itélő fölfogást olyan alárendelt szempontok is befolyásolhatnák, mint a milyen alárendelt kérdés valamely pör meritumára és a bíró jellemzésére nézve, az idéző levél kibocsátásának chablon-szerű ténye. Mintha csak a sarokba szoritott prokátort hallanám, a ki a megvesztegetéssel vádolt bíró ártatlanságát azzal bizonyítgatná, hogy hiszen kifogástalanul megidézte a feleket a terminusokra.

Különben is azzal a valósággal szemben, hogy Magyarország nádora mint bíró, negyvenezer forintos ajándékot fogadott el a *jövőben teljesítendő szolgálatokért* egy olyan notorius gazembertől, a kinek fejére a hóhér-pallos már már lecsapni készült: halomra omlik minden okoskodás.

Hogy pedig Wesselényi Ferencz nem csak elfogadta az ajándékot, hanem meg is szolgált érte, ezt az alább következő három rendbeli oklevéllel, a historiai igazság érdekében, be fogom bizonyítani.

Mikor a korona-ügyész megindította az eljárást Listi László ellen, a gróf, mielőtt még a pozsonyi káptalan az elrendelt vizsgálatot teljesítette volna, 1661. április 26-án szerződésre lépett a náddal, és azt a 40000 frtot, melylyel édes anyjának Gyulaffy Zsuzsánnának tartozott, elengedte, oda ajándékozta neki, mostani és jövődöbeli sok jó akaratjáért „*melyekkel ő nsga (t. i. a nádor) igéri magát minden istenes és törvény szerint való igazságomban.*“

Erről szól az I. sz. oklevél, melynek világos értelméhez bővebb magyarázat nem szükséges. Hangsúlyozzuk azonban, hogy *Bécsben kell* és hogy Listi arra kötelezte magát benne, hogy a *mikor a nádor kívánni fogja*, az ajándékozási okmányt édes anyjával együtt hiteles helyen is kiállíttatja.

Ennek utána, április 30-án megkezdődött a vizsgálat, de a felől

úgy látszik már nyugodtan alhatott Listi. Mert mialatt a tanuk hajmerezető dolgokat vallottak ellene s az örökségre vágyó atyafiak türelmetlenül várták elítéltetését: az alatt a király utasította a nádort, hogy a pört azonnal függeszse föl.

Három nappal azután, hogy az uralkodó rendelkezését megkapta a nádor — tehát 1661. május 12-én a pozsonyi káptalannak két kánonokja jelent meg Köpcsény várában, a kik előtt Listi László és Gyulaffy Zsuzsánna ünnepélyesen bevallották ezt a sokat emlegetett 40 ezer forintot Wesselényi Ferencznek.

Erről szól a II. sz. oklevél.

A nádor tehát — a bécsi szerződés értelmében — az ajándékozási okmányoknak hiteles alakban való kiállítását tőstént követelte, mihe.lyest a pör felfüggesztését elrendelő mandatum kezéhez érkezett. *Sapientia sat.*

Lélektanilag fölöttébb jellemző, hogy míg Listi az I. és II. sz. oklevélben az ajándékozás célját csak bizonyos tartózkodással említi, a maga »igazságára,« főképp pedig a nádor kegyelmes jóakarátára hivatkozván: addig az utolsó okmányban, — melylyel birtokait édes anyjának köti le, — már úgy lép föl mint a ki elvárja és megköveteli a pártfogást, mert jól megfizetett érette.

Arczátlan czinizmussal hirdeti, hogy *Wesselényi a fiscus pörében az ő ártatlanságának védelmét magára vállalta, sőt leplezetlenül ki-mondja, hogy a 40 ezer frtot azért kapta, hogy keyyelmet szerezzen neki.*

Magyarország nádora az ő szemében többé nem a rettegett bíró, hanem büntárs volt.

Most már az elfogulatlan józan olvasóra bizom annak a megítélését, hogy vajon igazságtalanul vádoltam-e Wesselényi Ferenczet? És ha t. barátom, dr. Illéssy János, az elmondottak daczára is hiszi, hogy a pörben bekövetkezett meglepő fordulat okát, *a nádoron kívül álló tényezőkben kell keresni*: beteljesedik rajta az Evangelium mondása, hogy *boldogok azok a kik hisznek* etc.

I.

Én gróff köpcsini Lisztius László, adom tuttokra mindeneknek az kiknek illik, hogy asszonyom anyámnak ő nagyságának tekintetes, nagyságos Gyulaffy Zsuzsánna asszonnak volt adós méltóságos gróf hadadi Wesselényi Ferencz uram ő nsga, magyarországnak palatinusa *negyven-ezer magyar forinttal*, melyet felül megírt asszonyom anyám nekem adott és engedett mind életében s' mind testamentumában, úgy hogy valakinek én akarom adni, annak adhassam és valamint akarok rulla

disponálni úgy disponálhassak. *Meggondolván azért én is megemlített palatinus uramnak ő nagyságának hozzám való kegyelmességét s' mind jelen lévő s' mind jövőendőbeli sok rendbeli jó akarattját, melyekkel ő nagysága igéri magát minden istenes és törvény szerint való igazságomban: attam és ajándékoztam s' engedtem azon felül megnevezett negyvenezer forint adósságot mindenestül tekintetes, méltóságos megnevezett palatinus uramnak és méltóságos gróf rimaszécsi Szécsi Anna Mária asszonnak ő nsga szerelmes házastársának és ő nagyságok maradékjoknak, successorinak és legatariussinak in perpetuum, tudván kiváltképen ő nagyságoknak közel való vérségeket és atyafiságokat az én szerelmes asszonyom anyámrul ő nagyságáruul.¹ Ugy engedtem és attam pedig az felül megirt summát ő nagyságoknak és megemlített maradékjoknak, hogy soha sem én, sem senki más, megnevezett méltóságos palatinus uramon ő nsgán sem szerelmes házastársán, avagy maradékjokon, successorokon és legatariussokon meg ne vehesse, sem ne keresse semmi uton módon és kigondolt szín alatt, mivel azont én ő nsgoknak mint sajátomat szabad jó akaratomból adtam és engedtem meghihatatlanul és másolhatatlanul, sőt ha Isten asszonyom anyámat meggyógyítaná is, én fogadom és obligálom magamat, hogy soha az én kötésem ellen, asszonyom anyám ő nsga is több vagy más dispositiót nem téssen, sőt közünket többé az megirt adósságbeli summához nem mondgyuk és avatjuk sem titkon sem nyilván, sem asszonyom anyám sem én, sem maradékaink successorink és legatariussink. Mely felül megirt kötésemet ha én Lisztius László vagy asszonyom anyám meg nem állanók, tehát én Lisztius László duplumon, ugymint kétszerte való negyvenezer azaz summa szerint nyolczvanezer forinton convincáltassam méltóságos palatinus uram ő nsga, szerelmes házastársa successori és legatariussá ellen, adván arra hatalmat ő nagyságoknak, hogy ha ezen kötésemet felbontanám in toto vel in parte, tehát ő nsgok in tali casu egy ítélőmestert csak házatul is kihihassanak akármely időben, abscissis omnibus juridicis remediis scilicet contradictione, inhibitione, repulsione, revocatione, retractione novo judicio, appellatione, mandatis contrariis, tempore, belli vindemiae, dietae generalibus vel brevibus judiciis, aliisque universis hactenus excogitatis vel excogitandis juris cautelis, az két negyvenezer forintig akármely névvel nevezendő javainkból, akár Erdélyben s' akár Magyarországon levőből ő nsgok plenaria és omnimoda satisfactiót tétethessenek. Ezen kötésemet pedig tartozom authentice vagy káptalanban vagy egyéb authentica personák előtt kiadni és fatealni ő nagyságoknak *valamikor kívánni fogják ő nsgok*. Kiről adtam ez kezem irásával és pecsétémmel megerősített leveletem ő nagyságoknak. Datum Viennae die 26 mensis aprilis Anno Domini Millesimo sexcentesimo sexagesimo primo.*

G. Listius László, s. k.
(P. H.)

(Országos Levéltár N. R. A. fasc. 245. m. 40.)

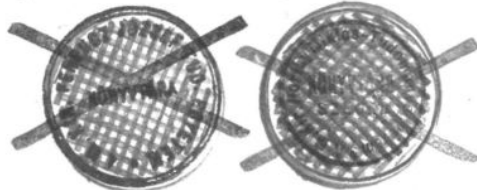
¹ Gyulaffy Zsuzsánna előbb Wesselényi Pál hitvese volt.

II.

Nos Capitulum Ecclesiae Poseniensis Memoriae commendamus tenore praesentium significantes quibus expedit universis. Quod nos ad instantiam et legitimam requisitionem generosae ac magnificae dominae Susannae Gyulaffy, spectabilis ac magnifici condam domini francisci Listius de Köpchen, relictæ viduæ et illustrissimi domini Comitis Ladislai Listius de prædicta Köpchen filii ejusdem præfatae dominae Susannae Gyulaffy ex memorato condam Domino et marito suo suscepti et progeniti duos e medio nostri nempe admodum Reverendos dominos Matthiam Hannula et Georgium Borcziczky alias fratres et concanonicos nostros ad infrascriptam et praesentibus insertam fassionem exaudiendam et excipiendam ac nobis suo modo referendam nostro pro testimonio exmiseramus fide dignos. Qui tandem exinde ad nos una reversi nobis fideliter et sub juramento suo in generali Regni Decreto superinde expresso retulerunt eo modo. Quo modo ipsi die duodecima praesentis mensis May et anni millesimi Sexcentissimi sexagesimi primi currentis erga praetitulatos dominum Ladislaum Listius et dominam Susannam Gyulaffy matrem ejusdem in et ad arcem Köpchen in Comitatu Mosoniensi existentem et habitam personaliter accessissent, ibidemque iidem dominus Comes Ladislaus Listius et domina mater ejusdem Susanna Gyulaffy personaliter reperti atque coram iisdem dominis fratribus et testimoniis nostris personaliter constituti, matura prius et exacta intra se animorum suorum deliberatione præhabita, sponte et libere vivaque vocis suae oraculo fassi sunt pariter et inscriptis idiomate hungarico eandam suam fassionem exhibuerunt eisdem et praesentarunt hujusmodi sub tenore:

My Gyulaffy Zsuzsánna néhai tekintetes és nsgs Listius Ferencz uram ő kglme meghagyott özvegye és gróff Köpcheni Listius László, valljuk ez levelünknek rendében sőt adgyuk tuttára mindeneknek az kiknek illik, hogy noha az elmúlt időknék forgásiban méltóságos gróff Hadady Wesseleny Ferencz urunk ő nsga, nemes Magyarország palatinussa nekünk maradtolt volt adóssá negyvenezer magyar forintokkal, mindazon által meg gondolván megirt palatinus urunknak ő nsgának hozzánk való kegyelmességét s' mind jelen levő s' mind peniglen jövendőbeli sok rendbeli jó akarattját, melyekkel ő nsga igéri magát minden istenes és törvény szerént való igazságunkban, attuk, engedték és ajándékoztuk azon felyül megirt negyvenezer forint adósságot ő nsgának tekintetes és méltóságos Palatinus urunknak ő nsgának és az ő nsga szerelmes házastársának stb. stb. stb. (A pozsonyi káptalan kiküldött kanonokjai által írásba foglalt fassio további részeiben csaknem szóról szóra megegyezik azzal a kötelezvénynyel, a melyet gr. Listius László 1661. april 26-án adott magáról Wesselényi nádornak, megtoldatván még a nádor nagyobb biztosítására szolgáló következő ponttal:

»Sőt ha medio tempore azon megirt summa pénzrül valami obligatoria levelek találkoznának, azokat is vigore praesentium annihilaljuk, cassaljuk, mortificalljuk és semmivé tesszük, soha semminémű közünket azon summa pénzhez se titkon se nyilván nem avatván.«

Super qua praetitulorum dominae Susannae Gyulaffy et filii ejusdem Ladislai Listius facta coram annotatis dominis fratribus ac testimoniis nostris et celebrata praesentibus de verbo ad verbum sine diminutione vel augmento inserta et inscripta fassione ad fidelem eorundem dominorum fratrum ac testimoniorum nostrorum relationem praesentes literas nostras testimoniales jurium futuram ad cautelam necessarias sub sigillo nostro capitulari et authentico extradandas duximus et concedendas. Datum Sabbatho proximo post Dominicam Jubilate. Anno domini Millesimo sexcentesimo sexagesimo primo.

Lecta per lectorem.

(Eredetije az Országos Levéltárban. Hátlapján a pozsonyi káptalan pecsétjével s' a következő egykoru fölírással: »*Par fassionis Ladislai Listius pro fisco regio.*« N. R. A. fasc. 104. m. 2.)

III.

Nos capitulum Ecclesiae Poseniensis. Memoriae commendamus tenore praesentium significantes quibus expedit universis. Quod nos ad instantiam et amicabilem requisitionem Illustrissimi Domini Comitis Ladislai Listius de Köpchen, filii olim spect. ac magnifici Francisci Listius de praefata Köpchen ex generosa ac magnifica domina Susanna Gyulaffy de Ratoth consorte suscepti ac progeniti, duos e medio nostri nempe admodum reverendos dominos Mathiam Hannula et Georgium Borcziczky stb. stb. (*mint a II-ik sz. oklevélben*) . . . ibidemque dominus comes Ladislaus Listius personaliter repertus, atque coram iisdem dominis fratribus ac testimoniis nostris personaliter constitutus oneribus et quibuslibet gravaminibus universonum haeredum ac posterorum, fratrum item suorum proximorum et consanguineorum suorum, quorumlibet, quos videlicet infrascriptum tangeret et concerneret, tangereve et concernere posset negotium, quo modo libet in futurum per omnia in se assumptis et levatis matura prius et exacta, intra se animi sui deliberatione praehabita sponte et libere vivaeque vocis suae oraculo fassus est pariter et retulit coram iisdem testimoniis nostris in hunc modum.

Quomodo idem fatens certis suis necessitatibus ad praesens summe urgentibus evitandis, incitatus, notanter autem quod *sacratissimae Caesareae Regiaeque Majestatis fiscus, certam causam articulare contra eundem fatentem movisset, et eandem Causam excellentissimus Dominus comes franciscus Wesseleny de Hadad, alias Regni Hungariae Palatinus in se, in defensam innocentiae domini comitis fatentis assumpsisset ita tamen quod praefata generosa ac magnifica domina Susanna Gyulaffy de Ratoth domina mater ejusdem domini fatentis Ladislai Listius et genitrix, illos quadraginta mille florenos quibus vigore certarum literarum suarum obligatarum ex Capitulo Jaszoviensi emanatarum obligabatur, eidem excellentissimo domino Comiti palatino, vigore aliarum literarum nostrarum Capituli Poseniensis cedere debuerit et per omnia condonare.* Motus itaque his suis necessitatibus dominus comes fatens et materna charitate que ipsum protexit,

in signum benevoli sui animi et certae ac evidentissimae gratitudinis; prout antea etiam fecisset in Capitulo Jauriensi vigore aliarum literarum fassionium, feria quarta proxima post festum beati Martini Episcopi et confessoris anno domini 1659, universa et qualibet bona et jura possessionaria sua Köpcheniensi, una cum arce Köpchen, item portiones possessionarias in Körtvelyes, Horvat Jarendorff et Edlestall possessionibus sic dictis, omnino in Comitatu Mosoniensi adjacentes habitis, simul cum cunctis suis utilitatibus et pertinentiis, quibuslibet ovibus allodiaturis, frumentis etc in et pro quinquaginta novem millium quadringentorum et viginti duorum florenorum hungaricalium summa inscripsisset, dedissetque et assignasset; ita nunc et denuo super praespecificatam summam 59422 flor. hung. praetacta universa sua bona, totalem videlicet et integram suam portionem intra et extra Moenia arcis et pertinentiarum Köpchen, quam hactenus optimo jure successorio possedisset; totales item et integras portiones possessionarias in oppido *Köpchen* et possessionibus Horvát *Jarendorff*, *Körtvelyes* et *Edlestal* dictis, in comitatu Mosoniensi existentes et habitas, simul cum cunctis suis utilitatibus et pertinentiis, quibuslibet allodiis et allodiaturis, terris arabilibus cultis et incultis, agris, pratis etc. etc. . . . sub suis veris metis et antiquis limitibus existentibus et habitis: Eidem praetitulatae dominae Susannae Gyulaffy de Ratotñ matri suae et genitrici charissimae et per eam successoribus et legatariis eiusdem utriusque sexus universis, *in et pro praenotata summa quadraginta millium florenorum, quam excellentissimo domino comiti Francisco Wesseleny palatino in gratiam ipsius fatentis condonavit, juxta vim, tenorem et continentiam praetactarum literarum Capituli Jaszoviensis, super iisdem quadraginta millibus florenis emanatarum dedisset, vendidisset, inscripsisset et hypothecasset. Dando insuper et attribuendo omnimodam potestatis et autoritatis facultatem rehabendi quae ex praescriptis suis portionibus, titulo quocunque prae manibus reverendorum Patrum Jesuitarum posoniensium, egregiorum item Joannis Frank, Georgii Kamper, Valentini Szente, Domsicz Ulrik Lidli lanionis defacto haerent et haberentur, his per expressum declaratis conditionibus.*

Primo ut in collationibus domini fatentis in oppido Köpchen fideles suos servitores juxta contenta eorum inscriptionum seu literarum fassionum domina mater pacifice permittat conditionesque observare teneatur sitque obligata.

Secundo ut Antagonistas et contrariantes domini fatentis evitet et consilia eorum societatesque removeat.

Tertio ut in dirigendis bonis possidendisque loci hujus consuetudini et usui se applicet, accomodetque.

Quarta ut summa praesentis fassionis apud excellentissimum palatinum quadraginta millium florenorum habita, priori summae praenotatae juxta fassionem Jauriensem super augeatur specificative sicut promissum est.

Quinto ut puncta et conditiones in literis fassionibus causa possidendorum bonorum arcis Köpchen, ejusdemque pertinentiarum, cum his ut antea promissum est, per ipsum fatentem et per dominam matrem inviolabiliter utrinque observetur.

Hoc per expressum declarato si successu temporis idem fatens, consanguinei et successores aut alii quippiam dictam Arcem portiones possessionarias una cum pertinentiis a praefata domina aut legatariis habere et ad se se redimere vellent, vel sub quocunque praetextu aut quovis exquisito colore eandem et legatarios exturbare niterentur, prius depositis deponendis fiat occupatio, dictamque summam uti praemissum est praelibatae dominae Susannae Gyulaffy de Ratoth et legatariis deponere et persolvere teneantur, praetendentes sintque obligati, alioquin donec eidem dominae, suisque legatariis de praefata summa pecuniaria de toto ac plano quo ad plenum satisfactum non fuerit de dictis bonis, cedere nihil debeant; prout dedit, vendidit, inscripsit et hypothecavit, coram iisdem fratribus et testimoniis nostris. Assumens nihilominus idem fatens et quorum onera superius assumpsisset nominibus et in personis memoratam dominam matrem Susannam Gyulaffy et per eandem legatarios et successores uniusque sexus universos, inquieto pacificoque dominio ac usu praescriptorum bonorum Köpcheniensium, contra quosvis legitimos inpetitores causidicos et actores propriis suis curis, laboribus, fatigiis expensis tueri, protegere et defensando conservare velle etc. etc. Super qua praetitulati domini Comitis Ladislai Listius facta coram annotatis dominis fratribus ac testimoniis nostris, celebrataque fassione ad fidelem eorundem dominorum fratrum ac testimoniorum nostrorum relationem praesentes literas nostras fassionales iurium futuram ad cautelam necessarias, sub sigillo nostro Capitulari et authentico extradandas duximus et concedendas. Datum Sabbatho proximo post Dominicam Jubilate. Anno Domini Millesimo sexcentesimo sexagesimo primo praenotato.

LECTA PER LECTOREM.

(Eredetije az országos levéltárban. Hátlapján pecséttel s a következő fölírásokkal: »Par pro fisco regio« Más egykoru kézzel »fassio comitis Ladislai Listius super flr. 40.000 domino comiti Palatino gratis cassis« N. R. A. fasc. 104. m. 1.)

DR. KOMÁROMY ANDRÁS.

ZRINYI MIKLÓS HALÁLÁRÓL.

Thallóczy Lajos szivessége folytán közölhetjük az érdekes levelet, a mely a költő Zrinyi Miklós halála hírének Bécsbe érkezteről szóló tudósítás. Egyrészeről Bethlen Miklósnak hiteles leírásához csatlakozik, másfelől Fraknói Vilmosnak felette becses közleményét (*Zrinyi Miklós pályájának vége*. Tört. Tár. 1894. 577. l.) teszi teljesebbé.

A levél írója Leslie Walter, 1665-ben konstantinápolyi követ, a ki a levélben említett arany-gyapjút azután kapta meg. Kutatta a Corvina maradványait is. Neje Dietrichstein Anna hgnő volt. A levél Dietrichstein hghhez, I. Lipót udvarmesteréhez volt intézve.

Durchleuchtiger Hochgeborner Fürst

Gnädiger Herr. Aus meinem letzten werden Euer Frtl: Gn (Fürstliche Gnaden) vernommen haben, das damahls die Post nicht angelangt, hab also Euer Frtl. (Fürstlichen) Gn. (Gnaden) Schreiben vom 21. dieses, erst Montag frue empfangen, und daraus ersehen, das Sie eben einer Mainung wegen Vormundtschaft der Hoffmannischen Pupillen mit mir sein, man kan Euer Frtl Gn. in diesem Fall nicht praeteriren. Sonntag zu Mittag hab Ich, neben viel andern vornehmen Herrn und Dames bey dem Herrn Marggr: (Marggrafen) von Baden geessen, (sic) als der Cardinal Fürst von Auersperg, die Fürstin vnd selbige gesellschaft, soviel derselben als vnter die Leuth kommen; nachmittag habn wir gespihlt, vnd zum abend in wehrendem spihln komet bericht, wass massen der Herr *Graf Ban* von einem wildn Schwein umgebracht seye worden, vnd das die Frau Gräffin solches ihr May: dem Kaysser,¹ Fürsten von Portia² und Auersperg³ geschribn habe, welches in der Warheit auch also ist, so wohl ein unglückseliger todt vor einen so praffen Cauaglier; die particularitetn wie es aigentlich zugagn ist, waiss man nicht aigentlich, als wass derselbe sagt der die üble Zeitung gebracht, so aber nicht darbey gewessn, hat es auch sonst niemand gesehn, als einer seiner page. Er hat 5 wundn bekommen, eine im hals, welches den todt, dan er nicht ein halbviertelstunds darnach gelebt, so geschwind verursacht; 2 am bauch, und ein am schenckhel; der Graf Peter soll stündlich anhero komen, man sagt er vird anhalten Ban zu sein: man acht diessn todtfall nicht soviel *als wann ein gemeiner Mensch umgebracht wehre worden* Der Tuson (Toison arany-gyapju) vor Ihn ist schon zu Brüssel, vnd hat der Herold den tag nach St. Andrea von dannen hieher werts damit abraisn solln; auss Rath etlicher meiner guten Freund, vnd weil der Graf von Pötting geschribn, das die Spanier es übel aufnehmen, das ich mit meiner präntension ausseze, habe Ich Ihr May(estät) und den Herrn Oberst Hoffmaister gebettn mich auf ein neues zue recommandirn, welche Sie versprochn habn zuthun, eben wegen desselbn so vor den Gr von Zerín komm'n ist, also muess ich die effectn erwartn, bitt Euer Fürst Gn(aden) solch mein Begehrrn in gehaim zu halt'n vnd wann sie ohne das dem Gr. von Pötting nach Spanien schreibn Ihm zu repräsentirn das E. F. Gn. es auch gern sehn werd'n, das Er meiner Interesse sich annehme . . . . .

Unterth(änigst) gehors(amster)

Wien, 26 9-ber 1664.

Leslie.

(A herczeg Dietrichstein-féle nikolsburgi levéltárból.)

¹ A bécsi titkos levéltárban nincs meg.

² A hg. Portia-féle levéltárban Karinthiában nem akadtak rá.

³ A hg. Auerspergek levéltára ez időtájt hézagossá, széthordták.

KULTSÁR ISTVÁN LEVELE GUZMICSHOZ.

Édes Barátom!

Ime küldök 2 Mappát, hogy a Collega Olvasóknak is legyen. Már hamarabb akartam volna írni s tudtára adni, mely kedvezesen fogadtatott hozzám küldött Poémája.¹ Nálam olvasták és pedig egész elragadtatással: Horvát,² Helmeczi, Kisfaludi, és mások, 's egészen feltüzesedve köszönik hazafiui munkásságát, 's azt óhajtják: Vajha még sok télen irjon illy tüzes, lelkes *Hymnust*. Én Öröm-Éneknek kereszteltem, mert igazi Paean.

Láttam Gritt is, 's már belőle újabban felgerjedett bennem az a bizodalom, hogy Endre³ derék Epopaeát készíthet. Ennek is köszönöm a nemzet nevében a Nyelv emelését 's *díszesztését* (sic). Tsak írjon, ha valami materialékban tudósításra leszen szüksége. Azon leszünk, hogy kívánságát teljesíthessük. Mindnyájunknak egy Öröme a Haza ditsőssége.

Ha, a mint hallom, szépen készítettnek a Confráterek (benczés növendékek) a Humariókban, Philosophiában, Mathesisban, ohajtanám, hogy korán legyen alkalmatosságok a Historiára, Diplomatikára, Publicum és privatum Jusra. Igy ezen szerzet Hazánknak 's magának ditsőségére igaz Tudós Társaság lehet, mellynek kiki örömmel tagja leszen.

Egy jó Barátom a *Prémás* (Rudnay) asztalánál annak *saját szájából* hallotta, hogy a Benedictinusok jól készítettnek a Tanításra, 's az Iskolákban jól tanítanak és magokat különben is tisztességesen viselik. — Ezt minden Benedictinus annyival is inkább örömmel hallhatja; mert egy más Szerzetről azt mondá, hogy rendetlen életük, tanulatlanok 's nem is jól tanítanak, úgy hogy jobb volna őket ismét cassalni. — Ezt azért írom; mert minden betsületes Ember örvendhet azon, ha róla jól szólnanak 's ezt meg is érdemelni ditsőség.

Pest 30. Máj 1822.

Kultsár s. k.

U. I. Kérem, ezen 40. számú Ujságot adja által Főtisztelendő Tihonyi Apát úrnak. — Méltóságos *Főapát Úr* tett figyelmetessé ezen levél el maradására. Vég nélkül örvendtem levélkéjének, és úgy fogom tartani, mint szent Reliquiát. Különösen fogok írni Ő Nagyságának. — Most a dolog többet nem enged. K.

Eddig a levél, melyhez csak annyit jegyzünk meg, hogy Kultsár maga is benczés tanárjelölt volt és 1782-ben a pozsonyi seminariumban theologus. A rend felosztatásakor 1786-ban világi tanár lett és mint ilyen Szombathelyen, Komáromban és Esztergomban működött. Ez utóbbi helyen a közvélemény Révay után legkitünőbb tanárnak tartotta.

Ezen levelét a pannonhalmi irattárból

közli: RÉCSEY VIKTOR.

¹ Kultsár ekkor a »Hasznos Mulatságok« és a »Hazai és Külföldi tudósítások«-at szerkesztette Pesten.

² István.

³ Horváth Endre.

A »TUDOMÁNYTÁR« ANTE ACTÁI.

Kölcsey, Kazinczy, Vörösmarty, Szalay László.

— Második és befejező közlemény. —

És a »Bimbókat« következőleg ismerteti: ¹

Bimbók. Irta Szalay László. Pesten, Trattnernél és Károlyinál 1831. 16-rétben 32 lap.

A' bimbó még nem virág, még nem gyümölcs, de ígér virágot, ígér gyümölcsöt. Az iskolájit még el nem hagyott, tizennyolcz évű ifjú, ki a Muzarion III. és IV. köteteire dolgozott Recensio által Olvasójában maga felől nagy reményeket támasztott, érzette, hogy zsenge Versei az egész közönség' figyelmét még nem kívánhatják, 's azokat iskolai barátjának, kihez ajánlása szól, és némelly másoknak kedvéért igen kevés példányokban, csak kézirat gyanánt, nyomtattatá le. Tekintsük a' kised munkát a' minek illik: — gyakorlásoknak.

Ajánlása két nyolczas stanzából áll: — »Miket az ihlés órájiban éneklék, vedd te, kinek keble rokon érzéseket táplál, búcsúajándékul. Felettem borúl az ég; engem el fog nyelni a' sír. Mondd ezt akkor: nyugodd édesen álmaidat.« — Beszéde nemes és tanult 's versei pompában kelnek, mert a' kevély zengésű szchéma azt inkább kívánta mint minden egyéb versnem:

Süvöltve kél az éji vész felettem,
Ifjuságomnak ege elborúl,
E' szív, e' lélek — minden vész körültem,
Miként az őszi lomb sóhajtva hull.
'S hűn mostan is, mindent bár elvesztettem,
Lángérzelemben e' melly érted gyúl . . . . .

De nem jobban menne e a' második vers így: *Ifjú koromnak szép ege borul* — mert a' fület nem csapná meg hiatus (eg E Elb . . . .); s a második láb (*ságom*) jambus helyett trochéusi hangzású spondeust ad. — Nem jobban menne e az ötödik is így: *Még most is hű bár mindent elvesztettem* — mert a' sor így a' *bár* után vágányt kapna, 's *mindent bár elvesztettem* ok nélkül tér el a' törvény mellől.

'S mint jut egy ifjú költő arra, hogy *halált, koporsót* jövendőjön magának, midőn az élet' örömszakában él, az Olvasó nem értheti. Azok a' gyászkepek itt helyén kívül állanak. Lap 9—11 három Elégiát találunk, melly eggyütt térszen egy egészset és a' mely Elégia nevet csak azért visel, mert az Elegiák szchéáján, hexa és pentameterekben dolgoztatott. I. Még gyermek hallám magasztaltatni Mátyást, 's lángra lobbanva ezt kiáltám: Hazám olly nagy egykor, fényedért az én karom is fog majd tenni valamit, — Serdülék, 's az éjfé' rémjei közt is e gondolat tölté el lelkemet. III. Pest, messze egedtől, szellemed buzdíta

¹ M. T. Akadémia irattára 9/1831.

túrni, 's túrtém. Mennyéből tűnt fel, 's melly pillantattal az Angyal, fel-szólal, 's álmim szép birodalma enyész. Hir, hon, oda minden! — Talán ez a dal értelme, mert a' Jelentést tevő nem pirul vallást tenni, hogy azt nem egészen érti. Melly *szellem* az? melly *szelleme Pestnek?* melly *Angyal* tanítja túrni, távoly Pestnek egétől?

Epigrammájában szerencsésebb, mint egyéb darabjaiban. Illyen az, melly lap 8 és 21 áll; de itt sem értjük mit jelent az elsőbb, és kihez szól; és ha az Olvasóhoz, mi lehet a' mi ennek fény, néki örökre homály.

— A' Széchenyihez írottnak gyönyörű helyei vannak, 's az jól van gondolva, de a' feldolgozás nem jó:

Száguldj mén! megdobb az út és ló; lovag eltűn,
'S a kétép pályán biztos irányra ügyel.
A szem utána repül, s tükrén
Más más szenvedelem lánggal előntve lobog.
Csendesén áll Széchenyi, mivét állítja fel a' nagy
Művész nyugodtan, 's más remeg érte 's gyulad.

Mit akar mondani az epigramm? Többszöri olvasás után értjük, hogy ezt: A' Széchenyi által felállított lóversenyt látni összegyüle a' sokaság, 's várja, hogy a' nyargalók induljanak. Nyugtalan várja a' költő is, 's felkiált: kezd futásodat paripa! S íme már dobog a' pálya a' lovak' körmei alatt — (dobog e a ló is?) A' lovag olly messzére haladott, hogy többé nem láthatni, 's a' bizonytalan pályán bizonyos reménnyel siet az irány felé — (irányra ügyel — nem szerencsés szólás, és hiattest ejt; inkább *iránynak ügyel* — vagy *iránynak üget* — még jobban *irányra siet*). — Szemeink keresik, 's keblünkben váltják egymást ellenkező érzésink (a' szem' tükrén ragyogó vegyületben lobog lánggal előntve más meg más szenvedelem — a' remény és a' rettegés.) — Széchenyi, a' nagy Alkotó, nyugodtan néz el munkáján, míg mi remegünk és gyuladunk, — örvendünk. — Látjuk, hogy az ifjú költőnek nem lelke, de keze még gyakorlatlan.

Még érthetlenebb egygy másik epigrammája, *Ballához*, lap 24., kivált hogy az igen gondatlanul van interpungálva:

Tibur megváltan Pestnek sybarita zajától
'S árnyaiban nyugalom kedveseidnek ölen,
Hölgy ragyogó menny tiszta szemében, hajnalajak, 's 'hol
Kény 's boldog gyönyörök lengenek, arczok ege,
Gyermek büszke, szilaj, haragos, mint egykoron atyja,
Lyánka tavaszszűgár, 's mint kegyes anyja szelid,
Kedv mosolyogva futó, lellegtelen álom az éjben,
Mért, mondj adsz, 's kiért áldozik ennyi gyönyör.

Az Epigramma valami illyet akar mondani: — Ballának mezei lakja távoly a' Pestiek sybarita zajától, te, ki boldog uradat 's asszonyodat nyugalom' árnyékába fogadod; — Ballának szép hölgye, kinek szeme hasonló a' kék éghez, ajka a' hajnalhoz; — Ballának kis fija, büszke, szilaj, haragos, mint egykoron atyád volt; — 's te kis leány, tavasz'

szép ságára, 's mint anyád szelíd; — mennyi boldogság együtt! és mint érdemelhete halandó ennyit?

Lap 25 egy dal áll, melyet az Olvasó nem ért ugyan, de szeret még is, mert a' mit benne sejt, az őtet megragadta:

Balassa áll oly komoran,
Oly néma-búsan, oly vadán;
Szem — szív-ben lángözőn,
'S előtte kalpag fényesen,
'S felette kolcsag kényesen,
Mint csillag égkörön.

Balassa ül, Balassa áll,
Balassa kél, Balassa száll,
'S zeng Esztergom alatt.
»Isten hozzád, te szerelem!
»Kény hozzád, hozzád gyötrelem
»Balassa búcsut ad.

»Édes nyugonni hókaron,
»Melly mellyen, ajak ajakon;
»Édes, de nem dicső!
»Nyugodtam én; elő te vész!
»A nap, ha mind homályba vész,
»Még büszke fényt lelő.«

És szállasz, hős, és szerte dúlsz,
És ónod hull, és véle hullsz
A' hív hív könnyet ejt.
'S a' háladatlan büszke hon
Új életet él halmodon,
'S híven, híven — felejt.

A dal értelme ez: — Balassa hölgye karjaiban, várának falai közt, hős lángokra lobban; már készen van menni; előtte kolcsagtollas kalpagja. Esztergom veszélyben; — e' gondolat töltötte el lelkét. Felszökik, 's ezt kiáltja: Hölgyem! lakom! elhagylak benneteket. Édes nyugodni a' szerelem' karjaiban, ajakra szorúlt ajakkal, mellyre szorúlt mellyel; édes, de nem dicső. Elég volt eddig élnem tettek nélkül. És ha veszek is, úgy veszek mint a' nap, melly leszáll, de arany fényben száll le. — 'S repül a viadalra, dúlja ellenségeit, hullanak ónjai (golyóbisai); de maga is elhull. Hölgye híven siratja. Hát a Haza? Az új jobb életet él, minekutána Balassa által szabadula meg a' török igától, 's midőn azt várhatánk, hogy hálás hív tisztelettel fogja emlegetni, — felejtí őtet!

Valóban ezek a bimbók szép virágok, zamatos gyümölcsöket ígérnek, ha az ifjú kertész gyakorlani fogja magát, és arra szoktatni, hogy az egyszerűt a' csengő üresnek 's a' czifrának fel ne áldozza.

'S egy szót a' technikára nézve; ennek törvényeit nem tiszteli eléggé, sőt nem tagadhatja, hogy nem is ismeri Ottávájinak hetedik és nyolczadik sora mind az ajánlásban, mind a' hátul álló dalban tíz syl-labajuak, holott tizenegyeseknek kell vala lenniük, tizenegyesek lévén az első 's a' harmadik és ötödik sor, melly irtóztató hexameter ez:

Évek | boldog | gyermek | ség szép | évei | hányszor —

Tegyünk elébe egy monosyllabont:

Oh é | vek bol | dog gyer | mekség' | évei | hányszor

— 's a' vers jól fut, mert a' vers lábait nem foglalja el egy egy szó, 's a' caesurátlan vers caesurákat kapott.

Pesten, márcz. 21. 1831.

Kazinczy Ferencz.

Mikor ez az ismertetés felolvastatott, Vörösmarty felszólalt és a Nagy gyűlés határozatára utalt, mely szerint minden kritika ki van zárva a Tudománytárból.

Ennek következtében Kazinczy némileg megváltoztatta ismertetését és ezt az 1831. ápril 5-én tartott heti ülésen bemutatta, a melynek jegyzőkönyvéből azt látjuk, hogy Vörösmarty ezzel sem volt megelégedve s a gyűlés azt határozta, hogy »tétessék ez (a kivonat) most a levéltárba s terjesztessék majd a jövő őszi ülés elébe. Vörösmarty pedig adja az ő munkáját az ő vélekedése szerint.«

Ezt Vörösmarty 1831. április 18-án meg is tette. Levele, melyben álláspontját fejtette ki és ismertetése im itt olvasható:¹

Méltóságos előlülő

Tekintetes társaság!

Hogy Kazinczy Ferencz társunknak gonddal és jelesen dolgozott Recensioja ellenében ezen pusztá mutatóványokkal kilépni ne piruljak, a' Tekintetes Társaság megbízása mellett bátorított az e tárgyban dolgozott kiküldöttség véleményének útmutatása is, mely az elfogadás után már mint kötelező törvény a' kisebb rendű költeményekben egyenesen és világosan illynemű ösmertetést parancsol. Ez volt egyedül a' mi a múlt héti ülésben szóra kényszerített, ez oka most is, hogy számot adok külön vélekedésemről 's egyszersmind a' folyóirat felől némelly gondolatimat közlöm.

Azt vitatni, hogy a' Recensioik hasznosak, vagy talán szükségesek 's mennyire mulattatóbbak a' száraz kivonatnál, úgy vélem, most idején kívül van. Ezt akkor kell vala vitatnunk, midőn a' küldöttség munkája felolvastatott, de akkor igen rövid szóváltás után meggyőződünk annak valóságáról, hogy munka bírálást a' M. T. Társaság soha sem gyakorolhat veszedelem nélkül; mert vagy árt tekintetével a' szabad kifejlődésnek, vagy ha gyengék bírálati, tekintetét veszti. Mi történt azóta, hogy a' mit akkor valóán ismertünk, most kárhóztatni kezdjük? Vagy mi fog történni, ha bizonytalanságunkban megmaradván további dolgozásainkat ítéletességekkel keverjük? Igen könnyen megeshető, hogy a' vidéki tagok, kik között az Akadémiai Recensióknak hatalmas ellenségeit ösmerünk 's

¹ M. T. Akadémia irattár 16/1831. sz.

közülünk azok, kik annak szinte nem barátjai, a' jövő nagy gyűlésben a múlt nagygyűlési végzést erejébe visszateszik .s dolgozataink nagy részét, mint annak meg nem felelőt 's azért haszonvehetlent, félre vetik. Elhallgatom, hogy bizonyos principium nélkül a' helybeli és külső tagok' dolgozásaiban semmi megegyezés nem lesz, a' mi a' folyóiratnak talán nem fog díszére válhatni.

Egy ok van, melly a Társaságot arra bírhatná, hogy a kiküldöttség' munkájától elálljon, az tudni illik, hogy abban olyak is kívántatnak, mellyeket a Társaság mostani félszámúságában s némelly munkák' mineműsége miatt nem teljesíthet. A lehetetlenség tehát, a. munka közben mind inkább feltűnő 's néha meggyőzőhetetlen nehézségek, lennének az ok, melly bennünket a' nagy gyűlés végzéseitől elállni kényszerít. — Társaink, Professor Tittel úr a' múlt ülésben érintette, hogy tudományos munkákban is vannak helyek, mellyekből kivonatot adni lehetetlen; ezt talán egyebek is tapasztaltuk már 's vari okunk az állítás' valóságán megnyugonni; mert ki fog például olly munkákból, mint egy társalkodási szótár, vagy közhasznú ismértek Tára, mellyek magok is nagyobb részt kivonatok, ismét kivonatot készíteni? Némellyeket vagy egészen kiirni, vagy csak érinteni kellene, a' mi egyik sem kivonat, vagy minden esetre előbb meg kellene határozunk, mit akarunk a' *kivonat* által értetni, hogy így ezen nevezet a' kivonhatatlan helyek rövid érintését is magában foglalná. De még így is hátra marad azon baj, hogy a' különben is félszámú társaság, mivel egy munkáról két tag ad kivonást, ismét felére, azaz negyedszámúra szorítatik.

'S ha mindezekből a' Tekintetes Társaság azt itéli, hogy a' pusztá kivonatok mellett maradni nem lehet, nincs egyéb hátra, mint azon elhatározó lépést tennie, hogy a' könyvkivonástól végképen elállván, Recensiokat írjon 's fogadjon el. Ezen határozásnak indító oka lenne, a' mit fölebb előadtam; azon nehézségek tudniillik, mellyek magokat munka közben mindinkább kimutatták. De hogy a' héti ülés a' nagy gyűlés jusait s tekintetét bitorlani ne láttassék, szükséges volna nyilván megemlíteni, hogy a' héti ülés ezen határozását míg a nagy gyűlés által helyben nem hagyatják, csak mint félerejűt a' külső tagokkal is közleni azért tartotta szükségnek, hogy tudják magokat mihez tartani dolgozataikban. Ez által a vidéki tagok is még jókor el volnának arra készítve, hogy a' kényszerítő okokból eredett változtatásnak a jövő nagy gyűlésben ne lennének ellenezői. Így talán remélhetnők, hogy mind a' hiába teendő munkától mind a' származható rendetlenségektől megszabadulunk.

Mihelyt a' könyvkivonatok helyett a' kritika elfogadtatik szükséges, hogy az teljes szabadságában vissza állíttassék. Ez pedig két nevezetes változást von maga után: 1. Kisebbitésére, azon káros befolyásnak, melylyet különben egy illy nyilvános Társaság kritikája okozhatna, megkívánató, hogy minden Recensionál a' bíráló neve alá legyen írva. 2. A' Recensio felolvastassék ugyan a' Társaság előtt; de abban a' szerző akarátja 's megegyezése ellen változtatást tenni nem szabad; mert senki sem fogja örömet olly munka alá írni nevét, melly meggyőződése ellen idegen gondolatokkal eltarkázva vagy csonkításokkal erőltetve van. —

Még az volna lehető, hogy minden tagnak kényére hagyatnék a' kiadott munkáról kivonatot vagy Recenziót készíteni 's így a' folyóiratban puszta kivonatok 's Recenziók vegyest jelennének meg, névvel ezek, amazok név nélkül.

Ebből látni, hogy itt szelíd vagy nem szelíd Recenzióról nem igen lehet szó. Olyan legyen, millyent kiki adhat 's nevéhez méltónak itél. Kívánatos ugyan, hogy az inkább kimélő 's szelíd igazító, mint talán méltatlanul bántó 's durva legyen; de szelidség 's durvaság nem mindenkor olly bizonyos határok, hogy azokat lánczczal kimérni lehessen, azoknak kiki fejében 's kebelében hordozza mértékét. Az sem segít. »*hogy munkáink kivonatok lehetnek ugyan tulajdonképen; de szabad legyen egy kis ítéletet is kapcsolni hozzá*«, mert az illy dolgozásban a' kivonat már csak mint rész, a' sokkal tágasabb értelmű könyvbírálat része, fog állani 's az illy félrendszabás csak neveli habozásunkat; mert senkinek bizonyos utmutatást nem ad.

Ezek voltak a' kiadandó Tudomány tárról gondolatim; legbuzgóbb óhajvásom pedig az, hogy vajha ezen kritikai folyóirástól csak addig is szabadok lehetnénk, míg a' társaság teljes számú nem lesz; különben megtörténhetik, hogy majd szüntelen azt fogjuk feszegetni, mít 's hogy írtak mások, míg magunk a' sok kivonás s kritikázás miatt semmit sem írhatunk. Minek literatúránk csekély 's hogy ugy mondjam, mező városának olly roppant nagy kritikai kapu? Hagynók a' bírálgatást inkább egyes írókra, kik azt nem országos társaság' nevében, hanem ön erejük' hatalmával gyakorolnák. A' helyett ítéletem szerint több hasznára válnék literatúránknak, nagyobb diszére a' Társaságnak ha Évkönyveinket sűrűbben töltenék eredeti értekezéseink, ha minden tag osztályához 's tehetségeihez képest külön munkáival is gyakrabban látogatná olvasóit; az alatt lassanként a' Társaság' tagjai is szaporodnának 's több váll több terhet megbírna. Tudom, hogy az alaprendszabások foglalatosságai közé teszik a' Társaságnak a' könyvbírálat is; de lehet-e e félszámú társaságtól mindazon munkákat megkívánni, mellyek az egésznek voltak elejébe szabva? Azonban ezen óhajvásom talán örökre óhajvás marad; a' dolog minden esetre a' nagy gyűlést illeti; de szükségesnek véltem elmondani, mert ámbár a' könyvkivonás és bírálás mellett némelly okaimat előadtam, teljes meggyőződéseim mégis mind a' kettőnek ellene van.

Vörösmarty m. p.

Könyvkivonat (vagy inkább könyvismertetés).

Bimbók. Irta Szalay László. Pesten 1831. Trattner és Károlyi Typographiájában. — Ajánlás Vásáros Naményi Báró Eötvös Józsefnek versekben. — Tartalma: Elegiak 's több apró versezetek mellyek' czímei így következnek: A' Vándor, a' Clarissa, Emlékezet Augusztához, gr. Széchenyi Istvánhoz, Hugo Victorhoz, Toldy Ferenczhez, X-hez, Aesthetikai keletiség, Széchy Istvánhoz, Ballához, Emlékezés Balassára, Ida, A' dalos, Vihar, Verseimhez. A' darabokat megelőzi ezen jegymondás:

A' mi sötét néked, nékem 's mellembé világos,
Ah de mi fény néked, nékem örökre homály.

Míndezekből mutatványúl kiírhatóknak tartjuk a' III. Elegiát, a »Vándor, Aesthetikai Keletiség, Emlékezés Balassára, 's Vihar« címűeket, melyek itt következnek:

III. Elegia.

Gyorsan 's gyorsabban dobog a' mell 's Pest te sötétlesz
 Szomszéd sziklatetőd' romjai' árnyaiban.
 Légy üdvez, üdvez háromszor! messze egedtől
 Szellemed élet adón lenge szívembe erőt
 Lenge felém, hogy tőrjek, erőt 's én balga türeik, hogy
 Ennyi türeseknek Vége ne lenne soha.
 Mennyiből tűnt fel 's milly pillantattal az angyal,
 Felszólal 's álímim' szép birodalma enyész.
 Szellemem eltévedt a' lányka' szemének egében
 'S ez magas üdvével. Nékem örökre lehúnyt.
 Hír, hon, kebleteken vélek csügghetni szerencsés
 'S most kétségbe esés furiakarral ölel.
 Künn áll csendesén és egyedül magas égben az ifjú
 'S kilobogott mellet néma keservbe merül.

A' Vándor.

Szendén kél a' csermely est dalával
 Búsán leng alá a' hús lebel
 Szunnyad a' szív édes fájdmával,
 Édes nyugtan ver fel a' kebel.
 Kél a vándor és előtte lebben
 Tündér szárnyakon phantásia
 Clareus reszket a' szem' könnyüjében,
 Némán reszket az ajk Julia!
 Már hónapban áll; a száműzött itt
 Végre minden szemporrall rokon,
 A' sebes szívnek meleg fohászit
 Nem gunyolja a' tar sziklahon
 Mert szerelme édes érzetében
 Ide dőlt az olvadó kebel,
 Szent jel ég a' szírtnek tetejében
 És a szikla Juliát lehel
 Itt megáll az ifjú, égő arczczal
 Az imádott neven elsímül
 Köny remeg szemén olly csendes halkkal
 'S lángzón a' hideg porphirra hull.
 Alkonyúl 's a' gyermek még merőn
 Wolmárnak magos lakára néz.
 Büszke kél ez a' távol ködében,
 Míg az éj' homályiban enyész?
 Csendes minden és az ifjú' szíven
 Elvonúl a' Melancholia
 És sötéten és mindig sötétben
 Dobog — Julia!

Aesthetikai Keletiség.

Vissza keletre megint! harsognak vissza nyugotról:
 Meglőn 's im Gyula már vissza Sirinba megyen.

Emlékezés Balassára.

Balassa ül olly komoran
 Olly néhabúsan 's olly vadan,
 Szem-szívben lángözön,
 'S előtte kalpag fényesen
 'S fölötte koleszag kényesen
 Mint csillag égkörön.
 Balassa ül, Balassa áll,
 Balassa kél, Balassa száll.
 'S zeng Esztergom alatt :
 Isten hozzád te szerelem
 Kény hozzád, hozzád gyötrelm
 Balassa bucsút ad
 Édes nyugonni hókaron
 Mell mellen, ajak ajakon
 Édes, de nem dicső.
 Nyugodtam én — elő te vész
 A' nap, ha mind homályba vész,
 Míg büszke fényt lelő
 És szállasz hős és szerte dúlsz,
 És ónod hull és vele hullsz
 A' hir hív könyvet ejt :
 'S a' háladatlan büszke hon
 Új életet él halmodon
 'S híven híven felejt.

Vihar.

És itt ülök és kinézek
 Künn, mint zúg el a' vihar
 És a' felbőszült fergeteg
 Éjt 's napot egygyé zavar.
 'S hó te szállj és szél te hordjad,
 Zúgd siketté e' fület
 'S elmémet ha befagyaltad
 Fagylald kővé szívemet.
 Zúgj csak zúgj 's ha az apákhoz
 A jámbor ifjú leszáll
 Jőj el sivatag halmához
 'S mondj haláldalt álminál.
 Légy üdvez közel szürkület,
 Üdvez éj osztályomul!
 Hisz nincs köny, mely értem ered,
 Hisz nincs szív, mely értem gyúl.
 És itt ülök, és kinézek,
 Künn mint zúg el a vihar
 És a' felbőszült fergeteg
 Éjt 's napot egygyé zavar.

Közl: Vörösmarty.¹

Kazinczy nem szólt többé ehhez az ügghöz, az őszi üléseken már nem vehetett részt, mert a cholera augusztus 22-én kiragadta az élők sorából. — Úgy látszik azonban, hogy később a gyakorlat neki adott

¹ Bemutattatott 1831. április 18-án. M. T. Akadémia irattár 16/1831.

igazat. A második Nagygyűlés ismét visszatért a »rendszabás« eredeti értelméhez s a kivonatok helyett ismét bírálatokat találunk a Tudománytárban. — Erről Schedel Ferencz a Tudós Társasághoz intézett levelében¹ következőleg szól:

»Miódön kritikai folyóiratunkból, mellynek kiadását egyenesen az Alaprajz hagyja meg a Társaságnak, az illető választottság' javaslata következtében kivonatok' gyűjteménye lett: ennek cziméül a »Tudománytár« szó fogadtatott el, 's pedig teljes igazzal, az t. i. olyan tár vala, mellyben minden, a' mivel bármely tudomány gazdagodott, bővült, felvilágosodott, mi által változott stb. a' kijött könyvekből, mellyek a' haladást szülik, kivonva feltaláltatott volna, 's ekkép a' tudományok' *realis* tárháza volt. A' dolognak praxisa mindazáltal ezen úton számtalan nehézségeket gördített elénkbe, 's így tapasztalásnak következése volt az, hogy a' második nagy gyűlésben visszatértünk ismét a' rendszabás értelméhez, 's az óta nem kivonat abbéli munkálkodásaink tárgya, hanem bírálat. Már itt nem annyira magát a' dolgot adjuk, hanem arról tudósítjuk az olvasót, arról ítélünk, befolyását, méltóságát, becsét igyekszünk meghatározni: az olvasóra bízván hogy, ha a' könyvet javaljuk, 's ha az olly tudományághoz tartozik melly őt érdekli, mellyhez ért, magához a' könyvhöz járuljon 's annak tárgyait önmaga merítse ki. Ezen megváltozott irány szerint, úgy látszik, változtatást kíván a' czím is: 's e végett, ha a T. Társaságnak úgy tetszenék, a' »Literaturai tár« nevet bátorodom ajánlani.«

Javaslatát nem fogadták el, a Tudománytár sorsa még ekkor sem dőlt el. Egy évre rá a Nagy gyűlés ismét azt határozta, hogy a folyóiratban az »előadás formája ne bírálható és vitatkozó, hanem inkább értesítő és közlő legyen« stb.

Közli: BÁRCZAY OSCAR.

KISFALUDY KÁROLY ÉS HUNKÁR ANTAL.

Az ötvenes évek második felében (1857-ben) hontmegyei Ipoly-szécsénkén lakó Jankovits Antal nagybirtokosnál lévén dolgom, ugyanakkor ott időzött rokon látogatás végett az »öregnek« nevezett Hunkár Antal is, Veszprémvármegyének 49-iki hazafias kormánybiztosa, s egyebek közt két esetet beszélt el a jelenvoltak élénk érdeklődése mellett, melyek egyikét Telepathia czím alatt a Pesti Hirlap f. é. október 12-iki Tárcazájában közöltem volt, a másikat pedig itt jegyzem fel mint annyiból is érdekeset, hogy tárgya és anyaga Kisfaludy Károly nagynevű nemzeti

¹ M. T. Akadémia irattár 176/1832.

költőnk életéből képez egy kiszakított lapot. — A Hunkár Antal által komoly őszinteséggel előadott ezen eset tartalma következő vala:

»A huszas években én mint akkori királyi fiskus, állandó lakásomat Pesten tartván, egy általam átengedett szobában lakott Kisfaludy Károly barátom is, a kit, köztudomás szerint keményszívű atyja kitagadott, s így ő, miután a külföldről visszatért, 1817-től szintén Pesten telepedett volt meg, étkezni pedig a váci utczában levő, A hét válaszóhoz címzett fogadóba járt.

Egy borús őszi estén nevezett barátom épen szerény vacsoráját költé egy messzely borocska mellett a fogadó üres ebédlőjében, midőn az akkor szilaj kalandjaikról országszerte ismert több úri czimbora (Blaskovits, Keglevics, Jósa, Jankovits) tört be nagy zajjal az étterembe, s meglátván az asztal mellett egymagában ülő és borozgató Kisfaludyt, miután őt a maguk modorában mindenféle gúnynyal illették, gyalázatnak állítván, hogy a nemzet híres poétája ily csendben és egyedüliségben holmi rossz karcossal traktálkozik, kényszeríték őt az általuk bőven hozatott jóféle italokból velük sorban üríteni poharat, minden egyes pohártöltésnél hangosan kiáltván, hogy »hunczut a ki megnem issza.«

Kisfaludy megsokallván a túlságos vendégszeretetet, s tartván annak bekövetkezhető hátrányaitól, végre eltökélé, hogy kifog rajtuk s hogy gyorsan megérelelt szándékát keresztül vigye, kezébe veszi a messzelyes üveget s felállva ülőhelyéből erős hangon kiáltja »*hunczut a ki a borosüvegét megnem eszi*«, — s ezzel a messzelyes üveg nyakát leharapván, aczélfogai közt megörli és lenyeli, mi által a hetvenkedők, természetesen, levalának »fözve«.

Miután én erről a bravorról másnap reggel értesültem, sürgetve felkértem Kisfaludyt, menjen Stáhlyhoz, az országos főorvoshoz, és vizsgálta meg magát, illetőleg a gyomrát, a mit Kisfaludy, ámbár váltig állítá, hogy teljesen jól érzi magát, kedvemért megis tett, és mert Stáhly sem talált semmi komoly bajt, s mert a megtörténtén változtatni már ugysem lehetett, egy kis baráti megfeddés után, a különös bavourról többé szó sem volt.« Eddig Hunkár. De épen ez lehet oka annak is hogy ez az eset Kisfaludy Károly életrajzírójánál, tudtommal, felemlítve nincs. Daczára azonban, hogy ezt az esetet egy oly tekintélyes és köztiszteletben álló férfiúnak előadása szerint, minő Hunkár Antal vala, teljesen hitelesnek kelle tekintenem, mégis minthogy az elbeszélés idejétől közel egy félszázad folyt el, indokoltnak találtam a szintén jelen volt Jankovits Antal barátomat felkérni, vajjon ő is így emlékezik-e a dologra? mire tőle az eredetiben ide mellékelt igenlő választ vettem; csupán oly lényegtelen eltéréssel, hogy a palaczk nyakát Kisfaludy *fogadásból* harapta le, és rágta össze, s hozzáteszi említett barátom, hogy Kisfaludy ezt a bravourt nem csupán ezen egy esetben követte el, s ennek mint egyik főoknak tulajdonítja időelőtti elbetegedését és korai halálát.

Ide csatolom egyúttal a Jankovits Antal által f. évi október 27-ikéről hozzám intézve írt válaszlevélnek betűhű másolatát is, mely így szól: »Kedves barátom! Hunkár nálam több ízben fordulván meg

(az évet gondolom 1857-ben volt) mikor ő Kisfaludy Károlyról beszélt, a mit én előbbül is tudtam már, — hogy fogadásból egy palaczk nyakát leharapta, összerágta és lenyelte. — Nincs is kizárva az a lehetőség, hogy ilyféle bravourok okai is voltak egyrészen korai elbetegülésének és halálának. — Örvendezve vettem ismét jelét életednek, s leányom is látogatásomra itt lévén, küldöm közös üdvözetünket; őszinte barátod Jankovits Antal.«

PAJOR ISTVÁN.

SIMAI KRISTÓF ÉLETÉHEZ.

1777-ben Simait Kassára rendelik s 1778—1791-ig az ottani nemzeti iskola rajztanára volt.

A városban 1697-ben Orsolyarendű apáczákat telepít be Fenessy György, egri püspök, a kik egyuttal a leánygyermekök oktatásával is foglalkoztak. Az új tanrendszernek az apáczákkal való megismertetésével Eszterházy Károly, egri püspök 1779-ben¹ Simait bízta meg.

Nem részesült azonban Simai tudása ily méltóságban a kőműves-czéh és a városi tanács részéről. A czéh 1788-ban Simait bepanaszolja, hogy rajzbeli tanítása nem alapos s az inasok és legények két-három év alatt alig haladnak elő.

A tanács kapva-kap az alkalmon és siet *Kazinczy Ferenczet*, az iskolák főfelügyelőjét minderről értesíteni,² megtoldván azzal, hogy a városra, mely az iskolát költséges rajzeszközökkel is ellátta, tetemes terhet ró a rajztanár fizetése és lakása.³

Kazinczy nyilatkozatra hívja fel Simait s egyuttal megbízta Dittenhofer Károlyt, az elemi iskola felügyelőjét (»ortsaufseher hiesiger Normal-schule«), hogy őt a dolog iránt tájékoztassa.

Dittenhofer a kőműves mesterekhez s magához a czéhmesterhez fordul felvilágosítás végett s jelenti, hogy a panasz félreértésen alapul; a mesterek csak azt kérik, hogy azokat az inasokat, a kik számolni, sőt írni és olvasni sem tudnak, mentsék fel a rajzitanítás alól, mert a mesterek által az ilyenekre tett költségek úgyis hiába valók; a kiknek

¹ »Circa erudiendas methodo nationali moniales Cassovienses, quos dede-
rim sub hodierno ordines abbatissae earum. hic in paribus Dominationi Vestrae
submitto; conformiter proinde instruat P. Christophorum Simai.« Az egri püspök
rendeletének másolata Kassa város levéltárában 671. sz. a.

² Kassa város levéltárában 3008. sz. a.

³ A város 1790-ben a Simai szállására és pedig ablakrámkra, a pincze-
ajtó, kis szobaajtó, nagy szobaajtó, ambitus rekesz ajtaja javítására 49 frt
6 krt költ. K. v. lt. 2483. sz. a.

pedig elég készütségük és tehetségük van hozzá, azokat az ő óhajításuk szerint is szorítsák reá minél szigorúabban a tanulásra.¹

Simai nyilatkozata szerint a rajz-iskolát a jelzett évben a kőművesek közül csupán 2 inas s egy legény látogatta, a miért több ízben meg is kereste a czéhet s a czéhbiztosokat, hogy az ez irányban fennálló rendeleteknek eleget tegyenek. A mi a rajzitanítás tárgyait illeti, tanítja »initia architecturae, quinque ordines columnarum, modum aedificia delineata copiandi, quin et concipiendi conceptaque delineandi.« Tanításáért különben a királyi helytartótanács őt dicsérettel illette, midőn tanítványainak rajzait — három ízben — felterjesztette. S ha kőműves tanítványai legnagyobb része nem tanusít oly haladást, mint a többi rajzitanulásra kötelezett czéhek tagjai, annak oka a hiányos készütségben rejlik, a mint azt neki Scheitel Lajos czéhmester beismerni kénytelen volt.

Kazinczy ezek után a tanácshoz intézett átiratában Simainak teljes elégtételt ad, kijelentvén, hogy rajzitanári képessége minden bírálaton felül áll, mint a ki a bécsi rajziskolától nyert tudományáról bizonyítványt; sőt az iskola igazgatója, Schmutzer,² azzal ajánlta neki Simait, mint a ki az összes akkor ott tanult magyar művészek közt a legkitünőbb.³ Nem Simaiban van tehát az ok, hogy a rajzitanítás oly kevés eredményű, hanem az iskola szervezetlenségében s a tanulók hanyagságában.⁴

Simai⁵ ekközben írja színműveit; az »*Igazházi*«-t, mely 1790-ben

¹ »Von welehen man Hoffnung hat dem *Staa*te geschickte Männer bilden zu können.« Dittenhofer jelentése K. v. lt.-ában 3008. sz. a.

² »Ein Künstler, dessen Namen Rom. London, Paris und Petersburg mit Hochachtung nennt.« Kassa v. lt. 3378. sz. a.

³ »Als ein Mann anempfohlen worden ist, der sich durch Geschicklichkeit und Verwendung unter allen ungarischen dazumahl unterrichteten Künstlern herauszeichnet hat.« U. o.

⁴ »Zwar kann ich — írja Kazinczy a város tanácsának — nicht umhin es bekennen, dass ich selbst sehr wenig mit den Fortgang dieser Schule zufrieden bin, und lange schon den Wunsch bey dem Lehrer derselben geäußert habe, das die Schüler anstatt der häufigen Blumenstücken oder mauererischen Verzierungen die theils planwidrig, theils zu kaum etwas andern dienlich sind, als das ein junger Mensch, der in sich eine Anlage zum zeichnen fühlt und etwelche Stunden von seinem zweckmässigen Geschäfte wegstehlen kann, sich zerstreue, eigentlich in den einfachern Gründen der Architectur initiirt und so dann erst zu die Colonnaden gebracht werden soll: wenn ich aber bedenke, das er keine eigentliche Klasse, keine hiezu vorbereitete Schüler, keine ordentlich besuchte Unterrichts-Stunden hat, sondern vielmehr das seine Eléven meistens aus jungen Leuten bestehen, die zufrieden sind, wenn sie einige bouquets oder ein Korintisches Capital copiren und das Papier recht bunt roth und grün machen können, so sehe ich es für ganz natürlich an, das dem Lehrer der Muth sincke, und er den kleinen unordentlichen Zufluss in dem unterrichte, in was und in wie weit er unterrichtet werden will und kann.« U. o.

⁵ Simai jellemzéseül felemlitem, hogy az 1789-iki inséges év őszén (»in hac frumenti et salis caristia«) általa burgonyából süttött kenyeret küld a városi

jelent meg Kassán, Ellingernél; »*Váratlan vendég*« című színművét pedig a *Magyar Muzeumban* adta ki felvonásonként.

Az expiarista 1790-ben távozik Kassáról. Utódja Schrött Erazmus¹ Kazinczy utján azzal a kéréssel fordul a városi tanácshoz, hogy miután Simaitól Peuter »*Architectura civilis*« című 6 kötetes művét 20 frton átvette abban a reményben, hogy a város a tanuló ifjúság hasznára megveszi, térítsék meg neki az összeget.

Kazinczy Alsó-Regmeczen 1791. január hó 12-én kelt levelében² a kérelem teljesítését ajánlja.

1825-ben a már 83 éves Simai, mint körmöczbányai rajztanár bizonyos 500 frtnyi adósság behajtására kéri fel³ Kassa város tanácsát.

Ifj. KEMÉNY LAJOS.

BUDENZ JÓZSEF FOLYAMODVÁNYA.

Rezutsek Antal zirczi rendkormányzó perjelhez a székesfehérvári pöttanári állomásért:

(Szórol-szóra közölve.)

Főtisztelendő rendkormányzó Perjelség!

Mint itt Pesten tudtomra jött, a főtisztelendő rendkormányzó Perjelség mostanában a székesfehérvári gymnasium számára tanárt kíván a két classicus nyelv és irodalom előadására. Ha én aláirt, külföldi ember létemre, ez ügyben a főtisztelendő rendkormányzó Perjelséghez e levéllel intézkedni bátorkodom, csak azon meggyőződésben tehetem, hogy a főtisztelendő rendkormányzó Perjelség viszonyaimat és célaimat szíves tekintetbe venni méltóztatik.

Születésem szerint Hessen-Kassel választófejedelemségbe való, katholicus vallású, most 22 éves vagyok. Fuldában a gymnasiumi cursust bevégezvén, először a marburgi egyetemen egy évig, aztán a göttingain három évig classica philológiával s nyelvészeti tanulmányozásokkal foglalkoztam, míg folyó év martius havában, philosophiai doctoratusra a nyelvészeti és archaeologiai ágban a vizsgálatot letevé, elhagytam Göttingát, s május elején érkeztem Magyarországra. Főszándékom, melly ide vezetett, a magyar nyelv alaposabb tanulhatása és mivelhetése volt, miután már Göttingában akadt alkalmam, részint magyar akademikusok segítségével, annak tanulását megkezdenem.

tanácsnak kostoloba s ajánlja, hogy a nép nyomorának enyhítésére tegyék közhírré a dolgot. Kassa v. l. 2540. sz. a.

¹ Schrött festette a városháza lépcsőházában s egyik termében levő freskókat.

² Kassa város levéltárában 138. sz. a.

³ Kassa város levéltárában 132. sz. a.

Eddig pedig Debrecenben, s aztán Pesten időzván, figyelmemet kivált arra fordítám, hogy a magyar beszéd mind megérthetésében mind alkalmazhatóságában, a mennyiben lehetett, tökéletesítem magamat; s már, ámbár jól tudom, hogy e tekintetben távolról sem bírok azon folyékony-sággal s tökélyvel, melly épen a nyelvben születettet jellemzi, mégis reménylem, hogy idővel, folytatott erőködés mellett, e hiányaimat is sikerül betöltenem. Kivánságom azonban, csekély ismereteimet, classica philologiabeli tanítás által, a magyarhoni iskolák érdekében használhatni; s erre nézve, a tudósítás után, mellyet a székesfehérvári gymnasium felől vettem, bátor vagyok, a főtisztelendő rendkormányzó Perjelséghez azon kéréssel folyamodni, hogy, ha lehet, az illető tanári állomás betöl-tésében alázatos ajánlkozásomra tekintettel lenni méltóztassék.

Pesten, sept. 20-kán 1858.

Mély tisztelettel vagyok a

főtisztelendő rendkormányzó Perjelségnek
alázatos szolgája

Budenz József.

Mostani lakásom : Pest országut, 8-ik sz.

(Kivül Rezutsek Antal ezt írta a folyamodványra : 1858 sept. 22-én érkezett és Budenz Ur Székesfehérvárra póttanárnak kineveztetett.)

Ebből látható, hogy Rezutsek Antal, akkori zirczi rendi perjel, később apát, adott Magyarországbán biztos állást a magyar nyelv műve-lésében később nevezetessé lett Budenz Józsefnek, s így ő tartá meg az állás nélkül maradt nagy tudóst a magyar tudományosság számára.

Közli: s. — m.

JÁSZAY PÁL NAPLÓJA.

— Hatodik közlemény. —

21. *Szombat.* Reggel mindjárt Petrovicshoz mentem a Samu dol-gában, azután verseket irkáltam, B. Katinak egy levélkét küldöttem versekben, délután egy kevés ideig festettem, annakutána pedig a Sz. Pály Crim. Perét írtam. Igen szép tiszta meleg idő volt.

22. *Vasárnap. Pünkösöd 1. napján.* Reggel templomba mentem s communicáltam, délig templom után Szúnyogh Jósínál mulattam, délután elmentem Jakabfalvay Ferencz sz. bíróhoz, de őtet otthon nem találván, a nagy kaszárnyához mentem, a hol egy obestert temettek; ott Zsar-nayval, Sz. Iványival s később Kunch Lajossal és Palóczy Tamással összetalálkozván, ott néztük a temetést szinte 6 óráig, akkor haza jövé, egy darabig írtam, azután pedig a kis Ottiliával coquetiroztam. Este ismét írtam. Délig igen nagy melegség volt; délután borongós esős. Este sebes eső esett.

23. *Hétfő. Pünkösöd 2. napján.* Délig írtam s a gangon pipáz-

gattam, délután elmentem Jakabfalvay Ferihez, ott volt Jakabfalvay Dániel és Korláth is, onnét haza jövén egy kosárkát metszegettem alkonnyodásig. Estve pedig 12-ig egy per extractusát írtam (Ugocsa vmegye ügyészének Sz. Pály Gábor ellen) s el is végeztem. Változó, néha esős, néha szép tiszta meleg idő volt.

24. *Kedd.* Délig palotás voltam. A mint észrevettem, a kis Ottinak egy kevés confusiót csináltam a szíve környékén. Délután egy kosárkát kezdtem metszeni. Esős sáros idő volt. NB. Egy criminalis pert extraháltam.

25. *Szerda.* Délig mindig a kosárkát metszettem, s délután 3 órára elkészítettem. Egy oldalon a Matkovics czímernek egyik felét, a másikra a másikat csináltam, nagy bravourt kaptam érette az egész háznál, az Expeditor bevívén (ámbár én a kis Ottinak szántam) Emmának adta. Estve Tomka Lajossal, mint Coburg huszár Cadéttal találkoztam. Szép tiszta idő volt.

26. *Csütörtök.* Reggel én, Szovják, Sibrik, Csernel és egy más negyedik Jurátus megindulván, kísétáltunk a lófuttatásra, mind a 3 jutalmat t. i. a 100 aranyast 25 és 21 aranyast a Gróf Nádasdy lovai nyerte; egyébiránt semmi mulatságom nem telt benne. Onnan haza jövén. A bátyámtól levelet kaptam. Esős változó idő volt, néha-néha nagyon kemény meleg is volt.

27. *Péntek.* Reggel Szovjakkal elmentünk Budára a Rudas fürdőbe megfürödni, 10-ig ott voltunk, 10—12-ig Genealogica Tabellát írtam. Délután Patay Jancsi hozzám jött s általa Gróf Teleky József magához hivatott, 3-ig a zászlót festettem, 4-kor a Grófhhoz mentem, a ki Schönbornnak Samu iránt mutatott levelét olvasta el nekem. Estve 12-ig Racinet olvastam. Igen meleg idő volt.

28. *Szombat.* Délig Genealogica Tabellákat írtam. Estve ismét Racinet olvastam. Délbe sebes eső esett, egyébiránt meleg volt.

29. *Vasárnap.* Reggel Knézsikkkel Sárközy Józsihoz mentem s a Princzipálisnéja szobájába bemenvén, ott klavirozgattam délig; — délután a felső Juratériára felmenvén, onnan néztem, mint vitte a gőzhajó a temérdek népet a lófuttatásra. Estve Racinet olvastam. Kemény szeles idő volt.

30. *Hétfő.* Délig a Zafféry Perbe a Sentenciákat írtam, annakutána pedig egy kosárkát kezdtem faragni, délután 4-ig ismét ezt metszettem, 4-kor Király Laczival a Neu-Gebäude promenádjára mentem Just olvasgatni. Borongós idő volt.

31. *Kedd.* Délig s délután 6 óráig a kosárkát metszettem, el is végeztem; 6-kor Patay József úrhoz mentem; ott voltak Jancsi, Bernát Gida, Bernáth Józsi és Szikszay Gyuri is; innen járkálni menvén, a Curia előtt Soldos Laczival és Ferivel a Cadéttal találkoztam, a kikkel együtt Somossy Náczihoz, onnat pedig Bónis Samuval és Patay Laczival a Fejér Lóhoz onnat Foglerhez mentünk serezni. Soldoséktól hallottam, hogy szegény Katicskámat megint a hideg leli, Erzsi pedig hektikában van; és hogy Bónis Barnabás is nagyon beteg. Éjjel eső esett, egyébiránt egész nap meleg idő volt.

Jun. 1. Szerda. Délig Palotás voltam. Délután 3-kor elmentem a

Soldosék szállására, de őket otthon nem találván, 4-kor a Sentenciákért, onnan a Personális Cancelláriájába a Sentencionalisokért mentem; 11-ig Racinet olvastam. Egész nap nagy eső s sáros idő volt.

2. *Csütörtök.* Délig s délután 3 óráig egy sententionalist írtam a Barta váló perében, 3-kor Patay Jancsihoz, onnan Patay Józsihoz mentünk, ott volt a Perei Bárczay Ferencz, Szikszay György és Szathmáry ágens is; ott mulattam 7-ig. Esős hives idő volt.

3. *Péntek.* Reggel hozzám jött Óváry Pista, itt mulatott 10-ig. Délután a gróf Beleznay familia javainak öszveírásához kezdtem. Borongós hives idő volt.

4. *Szombat.* Délig írtam, délután járkáltam. Szép meleg idő volt.

5. *Vasárnap.* Délig és délután 5 óráig a Beleznay conscriptiót írtam, a mely $8\frac{1}{2}$ árkusra telvén, el is végeztem. Délután eső esett. Nagy szeles poros idő volt.

6. *Hétfő.* Délig eleinte a Genealogica Tabellát subduáltam veres plajbászszal, annakutána pedig egy hosszú Genealogica Tabellát kezdtem készíteni a Báthory perben. Egész nap borongós hives idő volt. Estve nagy villámlás, menydörgés s záporosó esett.

7. *Kedd.* Kivévén, hogy délelőtt Patay Jancsit kerestem, egész nap idehaza részszerint írtam, részszerint az Expeditorral beszélgettem. Thomka Sándor nálam volt búcsúzni. Egész nap az eső esett; hives idő volt.

8. *Szerda.* Egész nap egy Genealogica Tabellát írtam. Reggel eső esett; délután tisztább idő volt.

9. *Csütörtök.* Délig Palotás voltam; délután előbb Knézsikhez, onnan Király Laczihoz, onnan gróf Teleky Laczihoz, onnan a Sentenciákért mentem, a melyeket haza hozván, Knézsik hozzám jött, vele együtt Sós Jancsihoz mentünk. Estve just olvastam. Kemény szeles idő volt.

10. *Péntek.* Délig ismét egy Genealogica Tabellát írtam le; délután egy darabig festettem, azután az Expeditor sétálni híván, kimentünk a Stadtwaldliba, Sárközyt is elvittük magunkkal, s ott néztük a gyalog katonák manueverjét, onnan visszatérvén, Józsival a Fejér hajóba mentünk, s Fáy Matyit is ott találván, 2 fertály tizig ott mulattunk. Egész nap szép tiszta meleg idő volt. Este sebes eső esett.

11. *Szombat.* Reggel Sárközy és Fáy Matyi jöttek hozzám, de az Expeditor elküldött a Personalishoz, megtudni, hogy hogy van, — innen haza jövé, délig a gangon beszélgettünk az Expeditorral, — délután Soldos Feri jött hozzám, azután Sárközy s Fáy Matyi, — Feri nagyon hitt a Borsodi Restaurátiora, hogy menjek vele, de magának sem levén bizonyos alkalmatossága, nem határozhattam el magamat, — tölem járkálni, onnan a Fejér hajóba mentünk, s onnat én Teleky Laczihoz mentem, ő pedig Patay Laczival elment járkálni. Egész nap tiszta idő volt; estve eső esett.

12. *Vasárnap.* Reggel elmentem a Somossy Náczi szállására Soldos Ferihez, — s haza jöttem; délig a felső Juraterián voltam; délután hasonlóképen. Esős borongós idő volt.

13. *Hétfő.* Délig egy adóságbeli pert kezdtem extrahálni (Ratkó

városának contra successores Sophiae Farkas), — délután tűz támadván a váczí útnál, az Expeditorral oda mentünk, s ott járkáltunk 5 óráig. Egész nap meleg felszeles idő volt; estve eső esett. Reggel egy embernek fejét vették.

14. *Kedd.* Délig Sessióban voltam. a gróf Kornis perét referálták, — délután Patay Jancsihoz, onnan vele együtt Patay Józsefhez mentünk, de ötet Fényes Józssival az útban találván, járkálni, onnan a theatrum eleibe cseresznyézni mentünk. Egész nap szeles idő volt, estve eső esett.

15. *Szerda.* Délig Ragályi Károlylyal járkáltam imitt-amott a boltokban holmit vásárolni, minthogy már holnap haza megyen; délután 5-ig a Horváthnak diktáltam a felső Juratérián, Kándó Kálmán is meglátogatott, 5-kor Sárközy s később Bónis Samu (már mint Censuratus) hozzám jöven, Jozsival elmentünk járkálni. Egész nap szép tiszta idő volt

16. *Csütörtök.* Délig Palotás voltam; délután 4-ig a zászlót festettem, 4-kor a Sententiákért mentem, s Patay Jancsival összetalálkozván, hozzámentem s ott mulattam, 6-ig; 7-ig Ónody Palival járkáltam. Igen kemény meleg volt.

17. *Péntek.* Délig pert extraháltam s el is végeztem; délután Patay Jancsival elmentem Patay Józsefhez, — onnat hazajöven a felső Juratérián Horváthnak diktáltam 11-ig NB. 7—9-ig a Wurmiban ujságot olvastam. 5 óráig igen meleg volt, akkor nagy szélvész támadt és sebes eső esett.

18. *Szombat.* Délig s délután 4-ig mindig Horváthnak diktáltam, holmi régi Documentumokat; 4-kor Ónody Pali hozzám jöven a gangon pipáztunk. Egész nap eső esett s hives komor idő volt.

19. *Vasárnap.* Délelőtt 11 óráig irtam, akkor Ónody Pali és Szunyogh Józsi hozzám jöven, vélek járkáltam; — délután elmentem gróf Teleky Laczihoz, de ötöt otthon nem találván, egy darabig gróf Bethlen Imrével beszélgettem, azután pedig Bónis Samuhoz mentem; onnan Ónody Palival elmentem járkálni. Estve Horváth Miskának a felső Juratérián diktáltam. Meleg borongós idő volt; estve eső is esett.

20. *Hétfő.* Délig is, délután is mindig itthon voltam; estve felé elmentem a Wurmhoffba, onnan pedig Ónody Palihoz s együtt járkáltunk. Esős idő volt.

21. *Kedd.* Délig Palotás voltam; a nagy Báthory pert referálták a kir. táblán; a principálisom nagyon megpirongatott, hogy a háta megett eltaláltam szenderedni, a mit én igen nehezen vettem, s az ebédnél egy szót sem szólottam. Az egész ház észrevette, hogy valami bajom van, s az Expeditor délután nagyon kérdezősködött tőlem. Délután elmentem gróf Teleky Laczihoz, ott mulattam 5 óráig, akkor elmentem a Wurmhoffba, később Ónody Pali hozzám jöven, a gangon ültünk estvig, s onnan koquettiroztunk a kis Ottival. Borongós idő volt.

22. *Szerda.* Reggel elmentem a Gróf Teleky Józsefhez magyar ruhában, s megkérdeztem, ha a Juristitiumra nem parancsol-e velem, mert különben a napokban haza szándékozok indulni, melyre ő azt felelte, hogy sajnálja, hogy elébb nem tudta, hogy a Juristitiumra nem maradok Matkovichnál; elmehettem volna vele Szabolchba is a Restauratióra, de már más rendelkezéseket tett, hanem a Sz. Istváni terminusnak

az elején mindjárt menjek fel hozzá. Délután Recsky Bandival és Sárközyvel találkoztván, egy darabig cseresznyésztünk. Később pedig Ónody Palival kimentünk szekeret keresni a Hatvani utcán, de sehol nem kapván, egy németre bíztuk, hogy kerítsen. Esős, délután szép tiszta idő volt.

23. Csütörtök. Reggel kiadtam mosatni a mosónénak a krágliljaimat és a nyári nadrágomat, — s midőn még nem is álmodtam, akkor leptek meg Bónis Samuék azzal a hírrel, hogy már szekeret fogadtak 35 frtért és lótartásért Ongáig, azért is csak készüljek; én tehát mindenemet összepakolván, s legelőbb is a Matkovich kisasszonyoktól s az öreg urtól is annak rendi szerint végbucsút vevén, délutáni 4 órakor kiindultunk Pestről hárman, én Ónody Pali és Bónis Samu, éjszakára Ónody Sígához jöttünk Domonyba, a hol egy reményünk mindjárt megcsalt, mert zabja egy csepp sem volt; mi pedig arra contóztunk, hogy vagy egy köből zabbal a Pali biztatása szerint megpakolhatjuk a szekerünket. Eckstein és Plathy is ott voltak. Igen meleg idő volt.

24. Péntek. Reggel Ónody Sígától elbucsuzván, tovább folytattuk utunkat s délre Gyöngyörsre jöttünk, a hol egy bizonyos Szepessyvel, a Samu atyának jó ismerősével találkoztunk, s itt egy kis nagyon frugális ebédet (t. i. egy porció hideg malacz pecsenyét) kapván, félig üres, félig tele hassal Kápolnára jöttünk hálásra, a hol már jobb vacsoránk volt, mert egy jó tál pörkölt húst készített a csapláros, de a milyen borsos volt a husa, szinte oly borsos volt az ára is. Itt ismét találkoztunk a Böszörményi Rósa testvérjével, a ki egy más fiatal emberrel ment Egerbe a Restaurációra. Szép tiszta meleg idő volt, délután egy kevés eső is esett.

25. Szombat. Reggel Kápolnáról megindulván, akarattunk ellen is Egeren keresztül igen rossz utban Tardra jöttünk délre, a hol éppen semmit sem kaphatván enni valót, miert hogy egészen félre való utban esik, kénytelenek voltunk Samuval a zsidó pecsenyéjéből jól laknunk, de Pali nem akart belőle enni; — annál fogva itt csak keveset mulatván, Ábrahámba mentünk a lovakat megetetni, a hol az egész faluban pénzért sem tudtunk egy szelet kenyert kapni, s szegény Pali kénytelen volt a turót kenyér nélkül enni. Innét tehát szinte nagyon vékony hassal indulván, éjszakára nagy égi háború között igen setétben Ongára megérkeztünk, de a Samu pajtásom nagy szomorúságára senkit is otthon nem találtunk; mindazon által a tiszteletes igen jó gazdálkodással volt hozzánk, s hamarjában jó vacsorát kapott a három üres hasu s erszényü utasnak. A mint Miskolczról kijöttünk — mindenütt egész az ongai teshalmokig nagy fekete borulat kergetett bennünket, s ott az eső nagy villámlások és mennydörgések között el kezdvén esni, a mennykő nagyon közel hozzánk lecsapott, úgy hogy egészen el vette a szemünk világát, — a szekeresünk bigott pápista levén, csak hánytá magára a keresztet Ónody Pál pedig a teremttével intette a lova nógatására.

26. Vasárnap, Délig a megszorodott Samu pajtással járkáltunk az ő előtte igen becses emlékéü kertbe; s annyi vigasztalása mégis volt, hogy Lillácska tudván, hogy jövünk Pestről, ott hagyott

neki egy pár feselni kezdő rózsát, — 11 óra tájban egy kis jó Gábel früstököt kapván, s egy szekeret Nagyfaluib 8 forintokért megfogadván, ámbár nékem egyenesen haza kellett volna igazság szerint mennem, de az iránt a kis barna leány iránt való forró szeretetem, a Samuék erős kéréseivel együtt arra vettek, hogy vagy egy hétre Nagyfaluba eligérjem magamat; így tehát 12 órakor egy része karavánunknak szomorú, más része pedig reménnyel tölt minák között elhagyta Ongát. Tarczalnál előfogván a nagy zápor, mennydörgés és villámlás, ugyancsak paskolt bennünket Tokajig. Ezen malheurünkhöz még az is járult, hogy Tarczaltól Tokajig a Pali ágát szerencsésen elvesztettük. Mindamellett is estveli 10 óra tájban megérkeztünk mi Nagyfaluba, a hol mindjárt azt a véletlen rossz hírt hallottuk a Vice-Ispántól, hogy már Zabolchon, Balsán, Kenyézlőn, Vencsellőn és Zakkodon a cholera pestises nyavalya valósággal kiütött, s már több emberek hirtelen meghaltak benne. Délig szép tiszta idő — délután nagy égi háború volt.

27. *Hétfő.* Délig s délután 4 óráig a cholera dolgában Báró Perényi Sigmond Ugoesai kir. biztos levelét adtuk ki a 12. Sz. Biráknak, melyben azt írja, hogy azt a máramarosi szásosok hozták le a Tiszán Szabolch s Zemplén vgyébe. 4-kor Pali haza menvén Eszlárra, mi Samuval elmentünk Bekényékhez, s repesett a lelkem örömben, hogy valahára mégis megláttam az én kedves Katicskámat, a ki a sok hosszas betegeskedések után valóban nagyon meghagyta magát — Ott is vacsoráltunk. Vacsora ntán kimenvén az udvaron levő kis kertbe járkálni, ottan előhozta a Juczí által küldetett portraitemat, s dorgálni kezdett, hogy minek cselekszek olyan gyerekségeket, de én csakhamar kimenttem magamat, hogy az csupán tréfából esett, ha vajjon reám ismernének-e? s mondtam, hogy kár volt belőle olyan pletykát csinálni, mint a milyet ő mondott, hogy lett belőle. Azt is kérdeztem, hogyha vajjon a Pestről küldött levélkémet nem kapta-e? melyben ő semmitsem tudott; s így nem tudom hová vetette a balsora a szegény levélkét. A Portrait iránt pedig azt mondotta, hogy a Bátyám Samu fog velem beszélni. Dél előtt eső esett, dél után szép tiszta idő volt.

28. *Kedden.* Reggel egy darabig ismét írtunk a cholera dolgában, azután pedig Samuval lóra ülven Bónis Istvánnéhoz, onnan Bekényékhez mentünk, de már ők akkor, ámbár még csak 1 fertály volt 11-re, ebédelvén, itt kevés ideig mulattunk, hanem 12-ig Majos Daninak csaptunk egy visitet. Délután Samu kiment a mezőre, én pedig Hunyadival s Barnabással ismét Bekényékhez mentem, s ott mulattunk; ámbár nem kedvem szerint egész vacsoráig. Szép tiszta idő volt.

29. *Szerda.* Délelőtt a cholera dolgában Particularis gyűlés tartatván, annak megakadályoztatására két Vencsellő, Kenyézlő, Timár, Zabolch, Balsa, Lök és Eszlár bezárattattak, nem különben az egész vmegye a Tokajba való menéstől eltiltatott, s én így véletlenül Nagyfaluba rekesztettem, a mit én — nem nagyon nehéz szívvel szenvedtem, mindazonáltal készültem haza, de a Vice-Ispán csak azzal biztatott, hogy az Eszlári révén akár mikor által mehetek, — azonban délután Samuval és Barnabással Bekényékhez menvén, s ott Samu előhozván, hogy haza akarok

menni a K. kérésére lehetetlen volt, hogy még egy két-pár napra meg ne maradjak. Szép tiszta idő volt.

30. Csütörtök. Délig a cholera dolgában írtunk; délután Ónody Pali általjövén Nagyfaluba, az ő Bricskáján elmentünk Bekényékhez; s ott egy kevés ideig mulatván, haza jöttünk, lóra ültünk s Palit elkísértük az Eszlári határig. Esős, délután szép tiszta idő volt.

Julius 1. Péntek. Délelőtt Hunyadyval elszaladtunk Bekényékhez, s ott mulattunk 11 óráig, délután ismét írtunk s a kertben járkáltunk Samuval és Barnabással. Tiszta, de híves idő volt.

2. Szombat. Reggel az öreg Bónis kimondván a sententiát, hogy délután megyünk Kállóba, én Hunyadyval csak készülgettem, hogy Bekényékhez el megyünk búcsúzni — délután tehát én egy rossz bagázsias szekéren Hugyadyval s egy néhány csirkével, libával és kacsával megindulván N.-faluból szomorú érzések között indultam ki, épen úgy, mint mikor a kopót a koci után kötik, a nyiregyházi homokok felé Nagy-kállóba, s napszállatkor ide meg is érkezővén, Vályi Károly, Apagyi Pali, Becsky Lajos, Katona Lajos ismerőseimmel s részszerint barátaimmal találkoztam. Egész nap esős idő volt.

3. Vasárnap. Délig több hivatalos leveleket írtunk a cholera dolgában, délben gróf Teleki József a főispán Király Laczival megérkezett; — délután Patay Jancsi és Laczi is megérkezővén Pestről, mindnyájan kimentünk a Kállay Kristóf kir. kamarás Eliseum nevű kertjébe járkálni, s ott voltunk estig. Borongós híves idő volt.

4. Hétfő. Délig generális gyűlés tartatván a fő Ispán előlülése alatt, ott voltam; a lengyelek segítsége iránt felírást tettek a Szabolcsiak; délután az Archiváriussal az öreg Vályi Sándorral megismerkedvén a V. Archiváriussal Márczy Laczival együtt bementem az árchivumba s ott az Elenchusokat forgatván, a Verbulcs vezér maradékaira, bizonyos Vargyasi familiára találtam, s ott mulattam egész estig. Borongós idő volt.

5. Kedd. Reggel Ónody Palival találkozáván, gyűlés előtt elmentünk a Grófhhoz, s én ámbár idegen az ő megyéjekben ötet a Grófnak aufführoltam, — a Gróf nagyon nyájasan beszélgetett velünk, s tőlem kérdezősködött a szüleim felől, s egyszersmind meghagyta, hogy a Sz. Istváni terminusra azonnal menjek fel hozzá Pestre, — délután imitt-amott unalmasan töltöttem az időt, azután felmenvén az árchivumba, ottan bizonyos nagy-géresi Jászay familiára s hihetőképen atyámfiaira találtam. Estve Kállay Lillánál, a Kállay Gergely fősz. bíró leányánál aufführoltak. Tiszta idő volt.

6. Szerda. Délig gyűlésben, egész délután az árchivumban voltam, s ott a Prothocullumokat hánytam vettem. Tiszta, de híves idő volt.

7. Csütörtök. Délig is, délután is mindig az árchivumban voltam, s egynehány Jászay leveleket kikerestem. Délután a cholera tárgyában a királyi biztos Lányi Imre megérkezett. Estve a Lányi Jurátusával s Király Laczival savanyúvizetünk. Tiszta meleg idő volt.

8. Péntek. Reggel Király Laczi a Gróffal visszaindulván Pestre Szeged felé, mi is a Vicispánnal kimentünk Thétre a Vicispán jószágába

a Vispánnéhoz., a ki még a mult Szombaton Nagyfalut oda hagyván, Barnabással együtt ki jött oda. Délután Samuval kilovagoltunk Leveleken keresztül, a hol szinte szép jószágok vagon, a Pókahegyi igen kelleme-tes, s egy anglus kerthez hasonló pusztájokra, Téthtől mintegy egy mértföldnyire, s onnan estvére nagy égháború s menykőhullások között Ibrony felé ismét visszajöttünk. Az eső bennünket Ibronytól fogva mindig vágott; s velem köpönyeg nem levén, úgy megáztam, mintha vízbe mártottak volna. Délig mérséklett, borongós, délután nagy menydörgés, villámlás és záporosó volt.

9. *Szombat.* Reggel mindnyájan, még a Vicispánné is, kimentünk ismét a Pókahegyre, én Samuval lóháton, — ott is ebédeltünk, s a ménest és gulyát megnézegetvén, estvére ismét visszamentünk Téthre. Hives, felszeles idő volt.

10. *Vasárnap.* Reggel Samuval és Barnabással Bónis Menyérhez menvén vitre, ott mulattunk délig, többnyire a kertjében sétálgattunk s pipáztunk. Délután mi Barnával kocsira, Samu pedig lóra ülven, be mentünk ismét Kállóba. A város végén a katona őr nem tudván olvasni az utí levelünket, nagyon soká megvárakoztatott bennünket. Kállóba beérvén, az atyámnak azonnal levelet írtam, hogy én már Kállóból, míg a cholera tart, haza nem mehetek. Dél előtt s estve nagyon hideg; egyébiránt mérséklett idő volt.

11. *Hétfő.* Megúnván magamat, egész nap Márczy Laczinál olvastunk rész szerint a Perger »Magyarok eredetéről« írott munkáját, rész szerint pedig az archivumból kihozott holmi régi Diplomákat egész estveli 12 óráig. Mérséklett, változó idő volt.

12. *Kedd.* Reggel az archivumba bemenvén, onnét két Jászay familiát illető leveleket hoztam ki, s azokat irkáltam délig. Délután egy darabig aludtunk ő nála, azután pedig alkonyodtig Diplomákat olvastunk. Estve vacsora után Patay Laczi, Bónis Samu, Barnabás, Hunyady Sándor, én, Márczy Laczi, Becsky és Apagyí Pali elmentünk a szomszédban levő csárdába, a többiek savanyúvizetk, én pedig Barnával csak ott néztem őket 11 óráig; akkor hazamentem aludni, ők pedig a városra kószálni. Délig szép tiszta s meleg idő volt, délután sebes zápor eső esett.

13. *Szerda.* Az atyámnak még vasárnap írott leveletem — ma lévén a pósta nap, elküldöttem. Egyébiránt délig is, délután is Márczynál írtam Jászay leveleket. Igen meleg tiszta idő volt.

14. *Csütörtök.* Délig is, délután is Márczynál írtam Jászay leveleket. Igen s csaknem kiálthatatlan meleg volt.

15. *Péntek,* Reggel jókor a Vicispánné haza indult Nagyfaluba Barnabással, fájt hogy én is nem mehettem, . . . de — ezen fájdalmam még nagyobb tetéztetett; mert a Vicispán 10 óra tájban tudósítást kapván, hogy már Nagyfaluban is kiütött a cholera, nyomban két lovas embert küldött vágatva a felesége után, egyiket Nyíregyháza, a másikat Kótaj felé; de az egyik Nyíregyháza felé el nem mehetvén, minthogy már az be volt zárva, a másik ment el Pazony felé, s a Vicispánné vissza is tért éjszaka mintegy 3 órakor éjfél után. Én délig Márczynál

mulattam magamat, s délután jót aludtam nála. Samuék estve elmentek a csárdába s éjfél után 3 órakor jöttek haza. Borongós, de igen meleg idő volt.

16. *Szombat.* Reggel Samuval lovagoltam, azután délig Márczynál Diplomát páriáltam, délután Samuval, Hunyadyval s Kelemen Gáborral együtt el mentünk Kállay Lillához; ott voltak Aradról bizonyos Somogyi leányok is annyostól együtt, (ez tulajdonképen Cornéli Tóni és Cornéli Sophie) a kiket szinte a kolera szorított Kállóba, itt aufführoltattam magamat Patay Laczi által, s vacsoráig nagyon unalmasan mulattuk magunkat; Eröss Ferivel az esküdttel is megismerkedtem. — Lilla meghívott bennünket holnapra a harangodi fürdőbe. Vacsora után a vendégfogadóba bemenvén, Kállai Károly szolgabíró, Kállai Miklóst és a híres Vas Megyeri Megyeri Pétert, a ki a primaeva occupatione minden Donatio nélkül birja Vas Megyert, s a ki egy néhány esztendőkket ez előtt egy embert elevenen megsüttetett, ott találtuk, s Martinovicsékat (a cigány neve) előhivatván, jó kedvünk kerekedett, s ott boroztunk éjfél után egy óráig; akkor Kállaiék haza menvén, mi a Kállay Lilla s a pap leánya ablakai alatt Nachtmusikot csaptunk; a papné gyertyát gyújtatott s behívott bennünket, mi be is mentünk, s vagy egy fertályig ott mulatván, ismét visszamentünk a csárdába, s ott voltunk 3 óráig. — Nékem nem igen jó kedvem volt, s a pajtásaim hamar gyanítgatták mi bajom lehet. Alszeles meleg idő volt.

17. *Vasárnap.* Reggel Barnabással és Hunyadyval elmentem a templomba; onnan kijöven, délig Márczynál ujságot olvastam. Délután 4 óra tájban Samuval és Kállai Károlylyal kilovagoltunk a Harangodra; oda jöttek több Kállaiak is, Bónis Barnabás, Hunyady Sándor, Kelemen Gábor, Márczy Laczi és Zoltán Miska is, de a cigányok ki nem jöven, ámbár Kállay Lilla adott szava szerint compareált is, sehogysen mulattuk magunkat. Napszálltakor a Lilla kocsija mellett sebes troppban s caloppban haza vágatván, egy darabig véle s az aradi leányokkal sétálgattunk az utcán, haza jöven pedig, az atyámtól egy szomorú levelet kaptam, melyben panasolja, hogy már nálunk is Villyban, Erdő-Horváthiban, Szántón, Visolyban, Encsen és Sz. I. Baksán ki ütött a cholera; s így már szüleimtől, rokonaimtól s kedveseimtől is el levén zárva, nagyon megbúsultam. Véghetetlen meleg idő volt.

18. *Hétfő.* Délig Márczy Laczinál voltam s néki registrálni segítettem; délután 3-ig nála aludtam; azután pedig az Archivumban a Rákóczyhoz esküdt Zabolcsi nemesek neveit irtam ki magamnak a Prothocullumból. Patay Laczi az atyjával s Katona Lajos is megérkezett. Estve Márczynál egy *Meister Fuchs* nevezetű satyricus német könyvet olvastam. — Soldos Ferencznek láttam két levelét, melyben írja, hogy Nagyfaluban még eddig hála Istennek semmi nyoma sincs a cholérának. Igen meleg borongós idő volt, hajnalban s estve 10 óra után eső esett.

19. *Kedd.* Délig az Archivumban holmi nevezetes dolgokat irkáltam ki magamnak a Prothocullumból; délután egy darabig Hunyadynak segítettem prothocollálni, azután vacsoráig Nagy Károlynál beszélgettem.

Vacsora után az atyámnak levelet írtam. Csaknem egész nap szakaszonként nagy eső esett.

20. *Szerda.* Délig s délután is egy darabig Márczynál voltam, Estve felé Patay Vicispánnak a Borsodi Representátiót a cholera dolgában írtam le; estve Patay Laczival sokáig járkáltam a Kállay Lilla ablaka alatt. Igen meleg idő volt.

21. *Csütörtök.* Dél előtt Samuval és Barnabással ki voltunk kocsin a Harangodra fürdeni; délután elébb Patay Vicispánnak a Borsodi Representátiót írtam; azután pedig magamnak Báró Wesselényi Miklósnak a Szathmári gyűlésen mondott beszédét írtam le; estve 12-ig a csárdában mulattunk. Tiszta meleg idő volt.

22. *Pénteken s 23. Szombaton,* mindig Márczynál és Nagy Károlynál voltam, s ott beszélgettünk, estve felé ki voltunk járkálni az Eliseum felé. Kállay Lillánál is voltam Patay Laczival. Lilla ismét invitált bennünket holnapra a Harangodra. Meleg idő volt.

Lillától hazajövéen 10 óra után, Patay Laczinak, mint nótáriusnak segitettem a szomszéd vármegyéknek tudósításokat írni a cholera dolgában.

24. *Vasárnap.* Délig templomban voltam. Cornéli Tóni is (ámbár pápista) ott volt. Délután igen rossz launéban voltam, s teljességgel nem akartam Samuékkal kimenni a Harangodra, hanem egy darabig Nagy Károlylyal beszélgettem, azután pedig kiültem az áltánra s ott gondolkoztam . . . A leányok haza jövéen a Harangodról, engem nagyon pocskondiáztak, hogy miért nem mentem ki, holott amint mondták, nagyon vigan mulatták magokat. Estve vélek sokáig sétálgattunk a holdvilágnál az utcán, s Hunyadyék a patika előtt nagy cántust csaptak, de a Vicispán szélylyel oszlatta őket. Száraz meleg idő volt.

25. *Hétfő.* Reggel az Ónodi gyűlés actáit az archivumból kivevén, azokat írtam délig is, délután is. Patayék mindnyájan haza mentek Madára. Estve a papnének nevenapja levén, az ifjúság mind oda mentünk, s Kállay Lilla is ott levén az aradi leányokkal, a Martinovics szép muzsikáján nagy tánczot tettünk éjfél utáni egy óráig, — én Cornéli Sophival magyart is tánczoltam s nagy bravourt kaptam. Kimondhatatlan meleg idő volt.

26. *Kedd.* Délig Márczy Laczinál voltam, délbe Samuval és Lónyay Pál úrral kikocsiztunk Kálló-Semlyénybe Kállay Alberthez, minthogy a feleségének Reviczky Annának neve napja volt. Itt csaknem az egész Kállay familia, s a Martinovics bandája jelenlevén, vigadtunk egész délután, — az asszony testvérével Reviczky Málival is megismerkedtem. Estve 7 órakor haza jöttünk, s az Eliseum mellett leszállván a kocsiról ott járkáltunk a réteken az öreg Bónissal és Vályival. — Vacsora után egész 10 óráig beszélgettünk az ablakban Kállay Lillával és a Cornéli leányokkal, Samu a kisebbnek nagyon csapta a court. Igen meleg idő volt.

27. *Szerda.* Délig s délután mindig a kassai országos gyűlés actáit írtam, — estve felé Lónyay Pál odajövéen Márczyhoz, vele sokáig beszélgettünk. Meleg tiszta idő volt.

28. *Csütörtökön és 29. Pénteken* többnyire Márczynál töltöttem

unalmasan az időt, estve Kállay Lillával a postamesternél Ferenczynél voltam, a ki atyafiságot tart a Jászayakkal, de ez más ág. Esős borongós idő volt.

30. *Szombat.* Délig Márczynál, estve felé Kállay Lillánál voltam, az aradi leányok végképen elmentek. Borongós idő volt.

31. *Vasárnap.* Reggel az atyámnak levelet írtam, délig az öreg Vályival az Árchivumban rakosgattam, — délután Samuval s Barnabással kimentünk a Harangodra, ott voltak: Bégányi feleségestől, a ki nagyon invitált hogy látogassam meg őket valamikor Napkoron, — Bogdányból Osváth feleségestől és egy szép leányával, Semlyénből Kállay Albertné és Tamásné Reviczky Málival és Kállay Birivel, a kinek egyik szeme üvegből van; — Elek Salamon, Kállay Lenczy és Károly, — ott mulattunk estig, haza jövén Kállay Lillánál mulattam 8 óráig. Igen meleg tiszta idő volt.

Augusztus 1. Hétfő. Reggel 4 órakor Samuval és Barnabással kimentünk agarászni a kállai mezőkre, de semmit sem találván nyolczkor haza jöttünk, — délig is, délután is mindig aludtunk, estve egy darabig járkáltunk az Eliseum felé, azután Kállay Lillához menvén, onnan Samuval egy csupor rózsát elhoztunk. Hajnalban nagy eső esett, egyébiránt egész nap borongós idő volt.

2. *Kedd.* Délig többnyire mindig a rózsát őriztük, mert Lilla Samuval (egy pár csókban) fogadott, hogy vissza lopatja. Patay Laczi be jött ismét Kállóba az öcscsével Bandival és Becskyvel a patvaristával; délután Samuval elmentünk Lillához, ott volt Reviczky Máli is; estve ismét Lillával discouráltunk az ablakban, vacsora után Nagy Károly is megérkezett a társzekerekkel, s ő mondta, hogy holnap Patayné is bejön egész háznépestől, s állandóan itt fognak mulatni; — egy darabig a csárdában hallgattam a muzsikát, azután lefeküdtem. Szép tiszta idő volt.

3. *Szerda.* Reggel Patayné két leányával, s Borbély Miská feleségestől, Patay pedig Jancsi kedves barátommal megérkezvén, többnyire az egész napot Jancsival töltöttem; a bátyámnak levelet írtam. Borongós idő volt.

4. *Csütörtök.* Délig Patay Jancsinál voltam, ebéden is ott marasztottak; — délután Jancsival Márczynál aludtunk, s az áltánról nézegettünk. Az aradi leányok a Bihar vármegyei őrvonalon által nem mehetvén, ismét visszatértek. Borongós esős idő volt.

5. *Pénteken s 6-kán Szombaton* többnyire az árchivumban olvasgattam, estve felé Patay Vicipán behitt a leányokhoz s megigérte, hogy holnap ha jó idő lesz, mindnyájan kimegyünk a Harangodra, s a cigányokat is kiviteti. A bátyámtól egy nagyon örvendetes levelet kaptam, melyben írja, hogy Gróf Schönborn által munkácsi 3-dik fiskálisnak már valósággal ki is neveztetett. Borongós idő volt.

7. *Vasárnap.* Délig az atyámnak levelet írtam, s a templomban voltunk mindnyájan; délben bejött Molnár Guszti és a Patay Jancsi sógora feleségestől, Kati húgával és Illosvay Linával, — délután mindnyájan kimentünk Harangodra. Utánunk Kállay Lilláék is kijövé az aradi leányokkal, eleinte csak az erdőben sétálgattunk, de annak utána

az öreg Pataynak is jó kedve kerekedvén, bementünk, a cigányokkal együtt a tánczó helyre, s ott nagyon kedvünkre mulattunk mindaddig, miglen . . . . . a társaság el nem oszlott. Így a leánysereg haza kucsirozván, mi csak magunk maradtunk ott a fiatalság, s egy darabig még azután kuglizás közben savanyú vizeztünk, — végtére pedig mi is haza menvén, felmentünk Patayékhoz, s vacsora alatt ott mulattunk. Szép tiszta meleg idő volt.

8. *Hétfőn.* A Samu atyja s anyja el menvén Téthre, Patay Jancsin kívül mind nálunk voltak a fiúk ebéden, s meglehetősen becsiptek az asszúorból; délután Patay Bandi, Laczi, a Zoltán fiúk, Feri és Ödön, Hunyady Sándor, B. Barnabás és Márczy kimentek a Harangodra, s ott . . . . . úgy leszívta magát, hogy a lételét sem tudta, s úgy hozták haza szekéren. Mi Samuval vacsorára Patayéknál voltunk, s én a szép K . . . mellett ülven, igen jól mulattam magamat. A viczispán estvére megérkezett. Borongós esős idő volt.

9. *Kedden.* Egész nap az árchivumban voltam. Estve Samuval lóháton kimentünk Kis-Kállóba Kállai Lenczihez Lőrincz napra; ott vidadtunk 12 óráig. Ott voltak Kállai Menyhért, Gáspár, Boldizsár, Leopold, Károly, Rudolf, Bertalan és Gergely, Zoltán Miska, Zoltán Feri és Patay Jancsi; 12-kor ismét haza lovagoltunk. Borongós hideg idő volt.

10. *Szerdán.* Patay Jancsi az anyjával el ment haza Madára, — én délig s délután is az Archivumban az öreg Vályival regisztráltam s az atyámnak levelet irtam, — estve Nagy Károlylyal járkáltam. Reggel híves idő s igen nagy köd, délután tisztább idő volt.

11. *Csütörtökön.* Ismét egész nap Árchivumban voltam, s ott Jászai Mátyásnak egy levelét és Teleky Mihálynak Szabolcs vármegyéhez írott Manifestumát lemásoltam. Estve Nagy Károlynál voltam azután vele együtt és Barnával elmentünk járkálni az Eliseum felé, s ott igen szép nefelejtseket találván, egy csomót elküldöttem Nagy Károlytól Patay Katuskának, a ki ennek utána köszönetét is kijelentette általa. Egész nap eső esett s híves idő volt.

12. *Pénteken.* Délig Márczynál voltam, — délben megérkezett az én kedves Jancsikám, s a húga K . . . ka maga meghívott ebédre, s nagyon szépen megköszönte a küldött nefelejtset, s mondotta, hogy akkor mindjárt vízbe rakta, hogy el ne hervadjon. Délután egy darabig Jancsival Márczynál aludtunk, azután járkálni voltunk. Délben eső esett egyébiránt borongós idő volt.

13. *Szombaton.* Egy kosárkát kezdettem készíteni a kis . . . . . nak, s délig azt fábrilkáltam Márczynál, délután is egy darabig; — azután elmentem járkálni Jancsival, az atyjával, Zoltán Miskával és Jármy Tamással az Eliseum felé. Molnár Gusztiékat is találtuk, a kik már ezután szintén kállai lakosok lesznek. Samutól hallottam, hogy az atyjának levele érkezett, hogy Zemplén vármegyében parasztlázadás, s egész Dósa-világ van. Esős, hideg s komor idő volt.

14. *Vasárnap.* Délig templomban voltam; délután a Molnár Guszti nagy kérésére véle, Patay Laczival, Bandival, Zoltán Ödönnel, Vas Tamással és Kállay Lenczivel a Guszti czifra hintaján és a Lenczi

alkalmatosságán kimentünk a Kis Cserére, Kállay Gergely főszolgabíróhoz; a Guszti bátyját Gyurit is előtalálván az uton, őt is elvittük magunkkal; de őtet a hideg kilelvén, mindjárt haza ment; mi pedig az öreg Patayt Lónyay Pállal és Jármay Tamással ott találván, megfordultunk s kimentünk a Harangodra; ott találtuk Vay Istvánt is feleségestől; későbben jöttek Kállay Gáspár és Kállay Leó, a kiknek jó kedvök kerekedvén, vacsorára is ott maradtunk mindnyájan, épen Leó ment haza, de azzal az ígérettel, hogy holnap ismét meg jog jelenni X . . . úgy leszívta magát, hogy . . . . Én mint az ilyen korhelységekhez szokatlan, eleinte csak bámulva néztem a történeteket, de későbben Kállay Lenczi engemet is nagyon köröm közé fogott, mert elkezdvén bosszusan beszélni, hogy én őket csak kinevetem, s megvetem a társaságokat, kénytelen voltam közéjük elegyedni de a bort mindig az ágy alá öntöztem. — 12 óra után éjszaka a Guszti kocsija titkon előállván Guszti, én, Patay Laczi és Zoltán Ödön elszöktünk tőlök, s oda hagytuk a részeg compániát. Szép tiszta, de kivált reggel hives idő volt, éjjel pedig igen nagy sűrű köd volt.

15. *Hétfőn.* Délig Patay Jancsinál . . . . és Márczynál voltam; délután Jancsiékhoz bemenvén, K . . . nak a kosarat, melynek az egyik oldalán a Patay czimer, másikon pedig az ország czimere és P. K. betűk voltak kimetszve, által adtam, s szép köszönetet kaptam érte; — későbben oda jöttek Kállai Lillák és az aradi leányok is s mindnyájan kimentek a Harangodra, csak K . . . ka maradt itthol. Mi is ki akartunk menni, de a Samu atyja megboszankodván azon, hogy a fiai minden hír nélkül befogatták a lovait, elmaradtunk a társaságtól. Elmaradván tehát, egy darabig Nagy Károlynál beszélgettünk Vas Tamással, azután az árchivumban Jármay Tamással holmi pestises actákat keresgettünk ki, későbben járkálni voltunk. Hideg borongós idő volt.

16. *Kedden.* Délig Patay Jancsiéknál choleras tabellát készítettünk délután egy darabig Nagy Károlynál pipáztattam, azután az árchivumban olvastattam egész estvig. Vacsorán Samuval és Barnabással együtt Patayéknál voltunk. A Jancsi atyja haza ment Madára. Borult hideg idő volt.

17. *Szerdán.* Délig és délután is mindig az árchivumban olvastattam. A Vicipántól hallottam, hogy a Szent Istváni terminus el van oszlatva. Hives borongós idő volt.

18. *Csütörtökön.* Reggel Patay Jancsinál voltam, azután véle együtt elmentem Kállay Lillához, ott mulattunk 11-ig; 11-től 12-ig az árchivumban a korponai gyűlés actáit irtam, — délután 4-ig Márczynál aludtam, 4-től 6-ig ismét az árchivumban irtam. Jancsi elment Zoltán Miskával Téglásra Bekknéhez. Estve az áltánon a leányokkal beszélgettünk. Szép meleg idő volt, de reggel és estve igen nagy köd volt.

19. *Pénteken.* Reggel bemenvén a kiküldöttségi ülésbe, ott notáriusnak surrogáltak s délig fungáltam, délután prothocullumot készítettem. Estve felé a leányokkal sétálgattunk az Eliseumba. Tiszta idő volt.

20. *Szombaton.* Délig sessióban voltam és expediáltam, délután prothocullumot csináltam és a Palatinusnak egy felírást készítettem az iránt, hogy Szabolcsvármegyéből még azon kevés katonaságot is elvitték már a mely eddig ott volt a Zempléni lázadásoknak lecsendesítésére, és így a megyét minden őrizet nélkül hagyták. Estve elébb járkálni voltunk az Eliseum felé, azután Zoltán Ferivel és Kállay Lillával beszélgettünk a kapuban. A Lilla atyja testvére Szücs Györgyné igen jó Bertalan baraccokkal tractált bennünket. Tiszta idő volt.

21. *Vasárnap.* Délelőtt Patayékkal templomba mentem; de onnan a Deputáció Samuval együtt kihivatván bennünket, délig fungáltunk; délben Patayéknál voltam ebéden, délután egy darabig prothocullumot készítettem; azután Jancsi Téglásról előjövén, vele együtt elmentem az öreg Szatmárynéhez, a pesti agens anyjához, onnan pedig Kállay Lillához, ott mulattunk estig. Szép tiszta meleg idő volt.

22. *Hétfőn.* Délig sessióban voltam, — délután egy darabig prothocullumot készítettem; azután a Kállóba összegyűlt uraságok valamennyien kimenvén a Harangodra, alkonyodtig ott tánczoltunk, s igen jól mulattuk magunkat, — csakhogy kevés ideig tartott a multság. Vacsorán Patayéknál voltam, — vacsora után K . . . val sokáig nézegettük a holdvilágot. Hives borult idő, de igen szép este volt.

23. *Kedden.* Délig sessióban voltam; délután a prothocullumot elkészítvén, Márczynál egy jót aludtam, azután pedig Patay Laczival el menvén Kállay Lillához, ott mulattunk estig. Estve egy darabig Barnabással járkáltam, azután Patay Jancsinál mulattam. Borongós esős idő volt.

24. *Szerdán.* Reggel Patay Jancsinál, délig sessióban, — délután a porthocullum elkészítése után az árchivumban voltam. Tiszta meleg idő volt.

25. *Csütörtökön.* Délig Jancsival Kállay Lillánál, délután bent Jancsiéknál mulattam. — estve vacsoránál Martinovicsék Sámuel tisztelére meghuzván a szép muzsikát, le mentünk a csárdába, az egész ifjuság mind ott volt, — Kállay Lenczin nagyon sokat neveltünk. — Én csak 11. óráig maradtam ott, akkor haza jöttem. Szép tiszta meleg idő volt.

26. *Pénteken.* Délig sessióban voltunk. Délben a Vicsipán a neve napjára nagy ebédet adván a nagy sálában nagy gyülekezet volt nálunk s ebéd után a tánczhoz fogván, ugyancsak raktam magam is a vas bajuszú Zabólc portraitja alatt a kis Vay Esztivel a magyart, s még az öreg Pataynak is olyan kedve kerekedett, hogy maga is hozzá fogott a tánczhoz; de épen mikor legjobban vigadtunk, akkor hozták a hírt a Vicsipánnak, hogy a veje Lónyai László a határ szélén van s megbúsulván azon, hogy magához a városba se nem eresztheti, s még csak nem is beszélhet véle, vége lett a mulatságnak. Nékem Patay Katicska azt a complimentet mondta, valóban kevély lehetek a magyar tánczomban. Mind a mellett is nékem eszembe jutván a most esztendei, s most két esztendei Sámuel napjaim; lehetetlen volt az öreg Bónissal versent nem keseregnem. Igen szeles, hives idő volt.

27. *Szombaton.* Délig sessióban voltam, délben Patayék elmenvén hazulról, s az asszony az ebédre a lányaihoz maga meginvitálván, nagyon vigan ebédeltünk magunkban; egy bizonyos Kálmánczay nevezetű nemes ember is ott volt, s atyafiságot kötött velem, — ebéd után egy darabig bent discurálván, Molnárnéval ostábláztatván, s Katicskának a zsacsó selymét bontogatván az ő szobájokban, későbben elmentünk Vay Istvánnéhoz, de én ott elunván a sok asszonyi beszédeket magam egyedül hallgatni, csakhamar oda hagytam őket, s a prothocullomomat elvégezvén, kiültem az öreg Vályival az áltánra pigázgatni. Szép tiszta meleg idő volt.

28. *Vasárnap.* Délig sessióban voltam, délután 4 óráig a prothocullumot készítettem, azután a Jancsi testvéreivel mindnyájan elmenvén Molnár Gusztihoz Ágoston napra, ott tánczoltunk alkonyodtig. Elek Jancsi soló magyart is tánczolt. A leányok kivált pedig a Patay Katicska kérésére magam is bokáztam egyet et quidem magno cum applausu. Katicska ekor beteg volt sziv szorulásban s sokat szekiroztam Fodor Gusztival. Szép tiszta idő volt.

29. *Hétfőn.* Borbély Miska Madáról a Cserei Mihály Historiáját be hozván magával nékem által adta olvasni, — s én az írásához fogván, egész nap aztart irtam. Estve felé Barnabással és Márczyval az Eliseum felé sétálgattunk, s ott sok nefelejtset szedvén, a ránk szemközt jövő szépeknek elosztogattuk. Borongós, de csendes idő volt.

30. *Kedden.* Reggel ismét elkezdtem Csereyt írni; de a Deputatio behivatván, fungáitam délig. Délután prothocullumot készítettem és ismét Csereyt irtam. Tiszta meleg idő volt.

31. *Szerdán.* Délig sessióban voltam, délután egy darabig prothocullumot készítettem; azután a leányok mindnyájan a nagy sálába gyülvén, ott játszottunk egész estig. A Vicispán feleségestől oda volt Thétre, csak magam ebédeltem Patay Jancsival. Hives, borongós idő volt.

Szeptember 1. Csütörtökön. Reggel Jancsi Zoltán Miskával elment Téglásra, én délig sessióban voltam, délután prothocullumot készítettem, azután Csereyt irtam; — estve felé Márczyval és Barnabással elmentünk járkálni az Eliseum felé, s ott nagy rakás nefelejtset szedtünk, s azt a leányoknak elosztogattuk. Borongós változó idő volt.

2. *Pénteken.* Délig sessióban voltam, délután egy darabig a prothocullumot csináltam, azután Csereyt irtam. Szép, tiszta meleg idő volt.

3. *Szombaton.* Délig sessióban voltam, délután egy darabig a prothocullumot készítettem, annak utána Patay Laczival elmentünk Kállay Lillához, s ott mulattunk estig. Esős, hives idő volt.

4. *Vasárnap.* Délig sessióban voltam, ott a Borbély Miska kérésére a Patay Jancsi és Zoltán Miska Téglási utazását lefestettem, — délelőtt Jancsi elő jött, délután 1 óraker érkezett meg Szerencsy István a királyi Tábla Assessora mint királyi biztos, — ebéden s vacsorán is Bónis Vicispánnál volt. Volt vele három fiatal ember is, Tabódy, Csathó és a harmadiknak a nevét nem tudom. Ebéd után a nagy sálába játszottunk a leányokkal. Hives borongós idő volt.

5. *Hétfőn.* Egész nap Márczynál irtam, estve járkálni voltunk.

A királyi biztos sessiót tartván, Zabolch vármegyét csaknem egészen felszabadította a zár alól, s így a Vicispán is megígérte, hogy Csütörtökön mi is indulunk már valahára haza felé. Hives borongós idő volt.

6. *Kedden.* Reggel Patay Jancsival elmentem Kállay Lillához, s tőle egy pipa sinórt kaptam; onnan Jancsi elmenvén a testvérét Piroskát meglátogatni, én Borbély Miskával és Finta Marczival elmentem Steincz doktornéhoz, s ott mulattunk délig. Délután Márczynál voltam. Tiszta de hives idő volt.

7. *Szerdán.* Reggel Jancsi már végkép haza menvén Madára, elkísértem a Vártáig, — délben Patayéknál voltam ebéden, Szerencsy is ott volt. Ebéd után egész délután bent voltam a lányoknál, a Szerencsy Cancellistái is ott voltak, s az egyik flautázván egy lengyel mazurt, Katicskának nagyon tetszett, s nékem azt sugta, hogy azon nagyon jó coquettirozni, a mivel én azután sokat vexáltam egész délután. Estve Patayéktól elbucsuzván, s Jancsinak Katicskától egy levelet irtam, ki a Madai és Keresztúri szüretjekre nagyon meg hitt. Kállay Lillához is voltam bucsuzni, de nem találtam odahaza. Szép tiszta idő volt.

8. *Csütörtökön.* Reggel Kállóban mindeneket össze pakolván, s az öreg Vályitól, Márczitól és Patayéktól még egyszer elbucsuzván, 9 órakor Samuval és Barnabással együtt egy kocsira ülven kiindultunk Kállóból, s itt nagyon remarquable dolog az, hogy mikor a kapun kijöttünk P. Katicska még az ablakból is köszönt utoljára. Délben Király Telken ebédeltünk, s délután, mintegy 3 óra tájban értünk haza Nagyfaluba, a hol Márjássyékat Sófival és Palival egész gyászban találtuk, minthogy az öreg Márjássy Sigmond a cholera-ban meghalálozott. Sófi körül nagyon taposott Kraynik Feri, s a mint hallatszott, meg akarja kérni . . . . . Hat óra tájban összeszedvén a fiukat, elmentünk Bekényékhez . . . . . Innen Majos Danihoz mentünk, — de nyugtom nem lévén, csakhamar haza hivatam Samut s Márjássy Sófi előtt nagyon jó kedvet kezdettem mutatni . . . . . Egy kevésse hives, de tiszta idő volt.

9. *Pénteken.* Reggel Samuval s Barnabással együtt kilovagolván a mezőre, Samuval által futottunk Eszlárra Ónody Palihoz, de őtet otthon nem találván, megfordítottuk a kantárszárát, s délre vissza vágattunk Nagyfaluba; — délután Samu mindjárt Majos Danihoz menvén, én Barnabással s Márjássy Palival egy compániában Bekényékhez mentem, s ott a midőn még alig szólhattam a leányokhoz egy két szót, az öreg Bekény kiszólitott magához pipázni s ott in longum et latum disserálván a cholera-ról sok időmet el lopott; mig végtére . . . . . jó éjszakát mondtam nekik, s Majos Danihoz mentünk egy kevésse pipázgatni. Szép tiszta idő volt, s ez volt az a nap, a melyen életemben még legkedvem szerintébb tölthettem az időt.

10. *Szombat.* Reggel Samu a sógorával Máriássy Pistával vadászni menvén, én a kis Palival és Barnabással Zabolchra által lovagoltam Mudrányékhoz, a hol igen szívesen láttak bennünket, s teljességgel nem akartak haza ereszteni éjszakára, — de én holnap haza szándékozván okvetetlen menni, minthogy az atyám egészsége felől is rossz híreket hallottam, teljességgel nem maradhattam. Említettem Pepinek, hogy Pes-

ten mit hallottam felőle, s hogy én nagyon pártját fogtam. Haza jövet Palinak az arcát nagyon felütötte a ló a fejével. Estve Samunak említettem, hogy tegyen rendeléseket, hogy holnap haza mehessen, de ő nagyon rimánkodott, hogy még ha csak egy nap is mulassak nála, mert ha én vele nem vagyok, semmi gyönyörűségét nem találja semmi-
ben. Igen szép tiszta idő volt.

11. Vasárnap. Reggel ámbár az eső nagyon szakadt is, mindazáltal . . . . Kocsin Samuval elmentünk a templomba . . . . Templom után a Vicispán az öreg Patayné testamentomát adta a kezembe, hogy a benne történt hibákat igazgassam meg, s délig és délután 3 óráig azzal töltöttem az időt, a mikor az idő szépen kiderülvén, elmentem Samuékkal Bekényékhez, s ott mulattam estig . . . . . Minthogy azzal a szándékkal voltam, hogy holnap haza menjek; de —

12. Hétfőn. Egész éjjel s egész nap szakadván az eső, a Samu megújított kérésére, s azon ígéretere, hogy holnap maga is elkísér Szántóra, ismét ott maradtam, s egész nap ki sem mehetvén a házból, a testamentomot igazgattam. Estve elbucsztam Máriaúgytől.

13. Kedden. Reggel a Samu szüleitől hosszas alkalmatlanságomért engedelmet kérvén, Samuval és Kelemennel a Cancellistával kiindultunk, s a templom mellett megállván egy kevéssé, beszaladtunk Samuval Bekényékhez még egyszer elbucszni . . . . . Samu a Zombori csárdánál jobbnak látván vágya enyhítésére előbb Ongára menni s azután jönni Szántóra, kardját felkötvén bátorságnak okaért, lóra ült, s elvágta Onga felé; én pedig délre Tályára jöttem, a hol találván Samut a bátyámat és Török Jósit, a Samuék szekerét vissza eresztettem, s délután vélek valahára haza jöttem kedves szüleim s testvéreim közé, a kiket Istené legyen a dicsőség — ily vészes környül állások között is épségben s egészségben találtam, épen az atyám gyengélkedett még egy kevéssé. Ekkor hallottam Tályán Horváth bátyámtól, hogy 400 s egynehányan, Szántón pedig az atyámtól hogy itt 613-an haltak el a choleraiban. Délig esős s váltózó, délután szeles idő volt.

14. Szerdán. Egész nap itthon voltam, s Török Jósi és Pósa Gábor feljövén hozzánk, itt beszélgettünk. Délután Samu előhozta ismét a portrait históriát, de én abban hagyattam vele. Esős idő volt.

15. Csütörtökön. Délig a német Aurórárt olvastam; délben Bónis Samu ígérete szerint megjelent, s ebéd után nagyon keveset mulatván, azonnal elment haza Nagyfaluha. A bátyám Samu reggel elment Koriáthra Domonkos szolgabíróhoz, estére vissza jött. Reggel esős, délután derült idő volt.

16. Pénteken. Reggel, Kazinczy Laczitól tegnap levelet kapván, neki válaszoltam, — délután egy darabig Liszkay Andriossal beszélgettem azután Samu bátyámmal lemenvén a Plebánoshoz, ott pipáztunk. Délig tiszta, délután esős idő volt.

17. Szombaton. Reggel Gyarmatival és Pólival a László bátyám leányával kimentünk a Bogárra, a László bátyám szőlőjébe; ott voltunk délig; ott láttam az Ujjvári papnét Balog Ábrahámét is; — délután Mihály bátyámnál és Török Jósinnál voltam. Borongós idő volt.

18. *Vasárnap.* Reggel templomban voltam. Templom után a plebánossal kimentem Kérbe ebédre Bárczay Ferencz urhoz. Ott beszéltek, hogy Kassán és Szalánczon két embert felakasztottak, a kik a Zempléni lázadásban részt vettek; a Kassait Breznainak hívták s kálvinista ember volt, és a bíróságnak azt kívánta, hogy a 109-dik Soltár átka fogja meg. Tiszta, de hives idő volt.

19. *Hétfőn.* Délig olvasgattam. A bátyám még elment tegnap a tokaji vásárra, — déltájban fel voltam a kocsigyártóhoz a Weiser bricskáját megnézni az atyámmal, — délután a zászlót festettem. Tiszta meleg, de szeles idő volt.

20. *Kedden.* Reggel az atyámmal Koriáthra mentem Domonkos főszolgabíróhoz, ott volt Putnoky Jósi is feleségestől, — ott mulattunk estig. Az utban két szép fekete lovat láttunk a Visolyi Kasznárnál, s haza jövén mindjárt commendáltuk is Samunak. Kevésbé hives, de tiszta idő volt.

21. *Szerdán.* Reggel Samu Török Jósival elmenvén Visolyba, a lovat csakugyan meg is alkudták 330. v. forintokért, s el is hozták, — én délig festettem, — délután többnyire a lovak nézésével töltöttük az időt. Estve Samuval Mihály bácsinál voltam. Borongós változó idő volt.

22. *Csütörtökön.* Reggel 10 óráig Patay Jancsinak levelet irtam, melyben tudtára adom, hogy Sz. Mihály napja táján alkalmasint meg fogom látogatni, — 10-kor a Samu lovain bementünk Tályára, ott a levelet a postamesternek Kardos Samunak által adtam, melynek utána bementünk a városba Szabó Károlyhoz, de ő épen már készülvén Legyes Bényére Zalayhoz a Directorhoz, én mindjárt Horváth bácsihoz mentem, s később Samu is oda jövén, s egy darabig Ninával beszélgetvén, ebédre haza jöttünk. Szegény Kövér Danit nagyon beteges állapotban találtam. Ebéd után én egy darabig festettem, azután feljövén hozzánk Szerviczky Gyuri Tolcsváról és Pósa Gábor, később pedig Désy Pista és Török Jósi, vélek együtt lementünk Jósihoz, s ők ott kártyához ülven én feljöttem. Az atyám ismét rosszul lett. Szép tiszta, de nem nagyon meleg idő volt.

23. *Pénteken.* Délig Kovács Ferencz és Gyarmathy nálunk levén, vélek beszélgettünk, — délután én egy darabig festettem, azután H. néni N . . . val ide jöttek s 5 óráig itt mulattak, 5—6-ig a jegyzeteimet irtam. Estve az atyám jobban lett. Szunyogh Vajdáról azt írja, hogy ott még mostan uralkodik legjobban a cholera. Igen szép meleg idő volt. Samu Vajdára ment.

24. *Szombaton.* Reggel T . . . vel kimentem a szérüs kertbe, megnézni, hogy tisztítják a szérüt, azután délig olvasgattam, — délután egy darabig a zászlót festettem, azután Liszky András hozzám feljövén vele együtt lementünk Mihály bátyámhoz, onnan Török Jósihoz, ott mulattunk estig. Szép tiszta meleg idő volt.

25. *Vasárnap.* Templom előtt feljött hozzánk az ifjú Butykay János Eperjesről és Kovács Ferencz; együtt elmentünk templomba, — templom után az atyám Butykayékkal együtt el ment Kérbe Bárczay Ferencz urhoz, — én délután lementem Mihály bátyámhoz, onnét Török Jósihoz, onnat Pósa Gáborhoz, — a kitől jövén felfelé, Balogh Miklós

bátyámmal találkoztam, a ki ment haza Nagyfaluba, — tőle alig vettem búcsút, azonnal Kazinczy József urat találtam elő az utcán, a kit Gyarmatival együtt felkisérvén a házához, vacsorán is ott marasztott bennünket, s a zemplényi Revolutióról sokat beszéllett, — nevezetesen hogy Szulyovszkyt milyen kinosan ötétek meg, — nevezetesen a maga tulajdon Jágere vezette reá az embereket, s ötöt egy ingben gatyában kiugratván az ablakon, ottan össze tört üvegeken tánczoltatták mezitláb akkor az egyik szemét egy tót kivette egy acéllal s úgy tartotta eleibe a tenyerén, hogy nézze a másikkal, és annakutána úgy verték agyon; a leányába pedig karót ütöttek, mely az oldalán jött ki, s mind a két mejjét levágták. Reviczky szolgabíróval magával ásatták a sirt, s kezét lábát elvágták, úgy temették el elevenen, stb. — de fel is akasztottak már közülök vagy 60-at, kik között egy táblabíró, Tasnády Székely nevű és egy Szenczy nevű nemes ember is fityeg feleségestől. Szép tiszta meleg idő volt.

26. *Hétfőn.* Délig mindig a zászlót festettem, — délután felmentem Kazinczy úrhoz, s ámbár nagyon szivesen hitt is Redmeczre magával, mindazonáltal a bátyámmal szándékozván munkácsra Csütörtökön, ezen kívánságát nem teljesíthettem; — ekkor mondta, hogy a gróf Teleky a Kazinczy Ferencz egy fiának neveltetését magára vállalta; Kovács Ferencz is oda jövé, bementünk együtt Mihály bácsihoz, ott volt az atyám is, s nagyon rosszul lett. Estve 12 óráig Aurórárt olvastam. Igen szép meleg idő volt.

27. *Kedden.* Az atyám egész nap fekvődvén, délig vele beszélgettem; délután Samuval bementünk Tállyára, ott mulattam Horváthéknál estig. Székely J . . . i is ott volt, estve N . . . át is el hoztuk magunkkal haza, a Samu készülleteit varni segíteni. Vacsora után vele együtt lementünk Mihály bácsihoz kukoriczát fosztani. Horváth bácsi is ott volt. Szép tiszta meleg idő volt.

28. *Szerdén.* Reggel Szegény Csuka Feri barátom hála Istennek már egészségesebb állapotban hozzám jövé, vele együtt lementem Pósa Gáborhoz, s ott mulattunk estig. Feri nagyon panaszkodott Bónis Samura és Fáy Ábrisra, hogy a betegsége alatt soha nem látogatták meg. Estve ide jött Domonkos szolgabíró és Gyarmathy, s itt vacsoráltak, de hálásra lement a főbíró Gyarmatyhoz. Szép tiszta meleg idő volt.

29. *Csütörtökön.* Ámbár úgy volt szándékunkban, hogy reggel elinduljunk a bátyámmal Munkácsra, mindazáltal a bagáziás szekér ki nem készülhetvén délnél előbb, azonban

okt. 11-én bemutatja Kassán a megyei zászlót. Igen tetszett.

12. okt. Kéni Balogné írja meg, h. milyen bálók készülnek mádon?

16. decz. A vacsoránál említette a gróf (Teleki Jós.) hogy a báró Bedekovich archivumában a Szilágyi Mihály m. országi Gubernator Decretumát, mely még eddig sehol sem találtatott volt, eredetiben megtalálta, s igen nagy öröme volt rajta.

Több nincs 1831-ből.

Az eredeti hun-scytha jegyekkel irt naplóból másolta

CZÉKUS LÁSZLÓ.

Az 1832-dik esztendő.

Boldog asszony hava 1-ső napjának Vasárnap lett reám derülésével, Istenem segedelmével reggeli 6 órakor a törvény tanulásának folytatásához fogtam s 9-ig azt cselekedvén, 9—2-ig az elkezdett csesersznyemag kosárkát metszegettem, s ámbár Laczi gróf vagy egy fél-óráig nálam mulatott, azt el is végeztem, az aljára egy nefelejtset, az egyik oldalára az ország czimerét, a másikra a koronát, s a négy szögletére az 1832-dik esztendőt vágtam, s ebédre lemenvén, azt a Guszti gróf kisasszony sótartójára helyeztettem alattomba, — az ebédhez leülvén, a kisasszony mindjárt észrevette s azt sokáig nézegette, s ámbár a mint vélem gyanította is eredetét, mindazonáltal nem szólott semmit, hanem a mellette ülő vendégeknek mutogatván, az ebéd végeztével magával el is vitte; ebéd után Kapczy s Máriássy hozzám jöven, a correpetícióhoz kezdetünk fogni, de egy kevés szünidőt kívánván magunknak adnunk, együtt elmentünk egy kevésbé sétálgatni a Duna partra, s ott a zajló Dunán keresztül-kasul hajókázó merészeket nézvéen vagy egy fél óráig, visszajöttünk s 7-ig correpetáltunk, 7—8¹/₂-ig a fehér hajóban voltam, s onnat Idrányi Jancsival hozzám haza jöven 9-ig a Csokonay elegendes verseit olvastunk, 9—10-ig pedig magamban pipázgattam s teljes meglepéssel dalolgattam; a vacsorához lemenvén, ott a Guszti kisasszony igen szépen megköszönte a kosárkát, s az egész grófi ház nagy dicséreteit halmozta reám, csudálták munkámat s emlegették ügyességemet, a grófné azt mondotta, hogy már sok a féle munkákat látott, de olyat még sohasem. Laczi említette, hogy pipákat is tudok metszeni, s megkért, hogyha időm lesz, neki is készítsék egy kosárkát. Vacsora után csakhamar lefeküdtem. Délben gróf Teleky Domokos megkínált, hogyha tetszik, az ő helyén a nemzeti bajvivó oskolában tanulhatok bajtvivni. Kemény hideg fagyos idő volt.

2. *Hétfőn.* 9—11-ig correpetíciónk volt, 11—2-ig definitiókat irtam a Jusból, ebéd után a gróf számára három leveleket irtam le tisztán Patay és Bónis viceispánoknak és Doboka vgye tisztségének, 7—10-ig és vacsora után 12-ig Just tanultam. Kemény hideg fagyos idő volt.

3. *Kedden.* 6—9-ig Just tanultam, 9—12-ig correpetíciónk volt, 12—2-ig Definitiókat irtam a Jusból, 4—6-ig Just tanultam, 6-kor a fehér hajóba mentem, onnat egy pipadohány kiszívása után mindjárt haza jöven 9¹/₂-ig Sárközivel Just tanultam. Vacsora után csakhamar lefeküdtem. Kemény hideg idő volt.

4. *Szerdán.* 6—9-ig Just tanultam, 9—12-ig correpetíciónk volt, — délben a grófné lehivatván az Asszonyi egyesület állapotjáról való értekezést adta leírni; ebéd után pedig a gróf a megholt Esztergomi Érsek Rudnay Sándornak egy kötelező levelét adta lemásolni s vidi-málni, melyben az asszonyi Egyesületnek míg él minden esztendőben 100 ezüst forintokat ajánl, — 9 óráig azokat irtam, vacsora után 12-ig Just olvastam. Kemény hideg s fagyos idő volt.

5. *Csütörtökön.* 6—9-ig Just olvastam, 9—12-ig correpetíciónk

volt, — délben a grófné ismét irni adott abban a dologban, a melyben tegnap irtam, egy egész árkusnyit, — ebéd után Bekény Pista hozzám jöven s 7 óráig vélem beszélgetvén nem írhattam, hanem ő elmenvén 7—9-ig azt irtam, — vacsora után 12-ig Just tanultam. Hideg fagyos idő volt, a Dunának szélei szélesen befagytak.

6. *Pénteken.* 6—9-ig Just tanultam, 9—12-ig correpetitióknk volt, — délben a grófné ismét irni adván, délutáni 5 óráig irtam, akkor elmentem egy kevéssé a fehér hajóba, ottan Fogarassyal és Baranyayval beszélgetvén egy darabig, haza jöttem s 11-ig Just tanultam. Hideg, de gyengébb idő volt.

7. *Szombaton.* 6—9-ig Just olvastam, 9—12-ig correpetitióknk volt; — 12-kor a gróf felküldvén hozzám a Cassino árendásának Tekuschnak egy kötelező levelét 171 üveg asszú borok ára felől, azzal elmentem a Tekuschhoz a Duna partja felé, a hol egy darabig Máriássyval és Kapczyval a Dunát néztük, de Tekusch holnapra tevén a fizetés napját, minden siker nélkül lett expeditióból visszajöttem, — ebéd alatt Király Laczi megérkezett, — ebéd után a gróf, gróf Reviczky Ádámnak két titkos levelet adott tisztázni, azzal a meghagyással, hogy senkinek se mutassam, — az egyikben a Kállay Esperest Zbiskó Imre dolgáról vett tudósítását közli a Szabolcsi Vispánnak Bónis Sámuelnek, hogy tudniillik ő a Szabolcsi középponti küldöttség ülésében a só és katona kérés alkalmával azt mondotta volna (a mint Kállay Kristóf állítja), hogy a Felsőnek már semmi gondja sincs ő rájuk; — a másikban pedig a királyhoz s hazához való eddigi hűségét előszámlálván, a Szabolcs vgye által a Lengyelek mellett újabban tett felírást hite nélkül esettnek jelenti. Ezeket leirván, ismét a Zbiskó dolga iránti levelét Bónisnak adta lemásolni, s 9 órára ezt is leirtam. Vacsora előtt s után részszerint Király Laczival beszélgettem, részszerint tanultam 12-ig. Király Laczi említette, hogy a Palatinális Cancelláriában most nem sokára, a mint az ott levő bátyja Czere Benjámint említette, vacantia fog lenni. Engedt lágy idő volt, s az eső is kezdett szemezni.

8. *Vasárnap.* Reggel azon leveleket intitulálván s a grófnak által adván, 9—12-ig correpetitióknk lett volna, de a gróf Laczi feljövén hozzám 11-kor eltöltötte velünk az időt; — 12 után Tekuschhoz mentem, a ki is 100 ezüst forintot lefizetett, a többit pedig máskorra halasztotta, azt adván okúl, hogy néki a kulcsáron még bizonyos követelesei lesznek, — azokat az asztalnál által is adtam a grófnak, — ebéd után mindjárt 4-kor Máriássy Menyus, később Sárközy s Jakovics Jósi hozzám jöven Menyussal egy darabig tanultunk, de azután csak elhaszontalankodtuk az időt; — a grófné Laczi által egy-egy sors és bemenetel bilétet ajándékozottatott kettőnknek a Collegámmal a ma estve a 7 választó fejedelmeknél tartandó asszonyi egyesület báljába való bemenetelre, — a vacsoránál a Guszti Comtesse mellém ülven, nyájasan kezdett vélem beszélgetni s két vagy három izben kért a boromból és vizemből; 10¹/₂-kor mindnyájan a bálba menvén 2-ig ott mulattunk. Szép fényes bál s leirhatatlan nagy gyülekezet volt. Sok mágnásság megjelent, de derogálván nékik a nemességgel tánczolni, vélem együtt

csak néma bámulói valának a mások jó kedvének. — A Matkovich leányok is ott voltak, s a mint észrevettem, megvárták volna, hogy megtánczoltassam őket, s Emma azt is szememre vetette, hogy újesztendőkor nem voltam hozzájuk hálálkodni, de én nem sokat hajtván a dologra, a kis Matkovich Tóival, a ki egy pillanatnyira sem hagyott távol magától, töltöttem, még pedig utcunque az egész otlétemet. Általában az egész tréfáért nem adtam volna K—m egy pillantatát; 2-kor haza jöttem s szerencsésen lenyugodtam. Keményebb idő volt.

9. *Hétfőn.* Magyar ruhába öltözvén, a terminus felviradátával templomba mentem Te Deum laudamusra; de annak elejét sem lévén békeséges türesem bevárni a kis Kárászszaal a Septemvir fiával elmentem a vgye gyűlésébe, a hol a nádor ülven elől, a vgye küldöttségének az ország rendszeres munkái iránt tett véleményeinek a kereskedést illető pontja iránt nagyon szép debattok történtek, kivált a 30-adok iránt, melyeknek meghatározását a nádor egyedül a király Jussainak állított lenni; de utoljára abban egyeztek össze Péchy Imrének és Méreynek erős vitatásai után, hogy azt a helytartótanács határozza meg mindig az ország előtt adandó felelet terhe alatt. Innét 11 után haza jöven, a gróf által adatott munkát irtam, — ez volt a gróf Majláth János ezen czimű munkájának »Der Ungarische Landtag im Jahre 1830« általa lett Recensiója. Ebéd után 4-ig Just tanultam, 4—7-ig correpetitionk volt. Király Laczi haza ment azzal az ígérettel, hogy egy hét mulva ismét bejön; 7—11-ig Just tanultam. Lágy enyhült idő volt.

10. *Kedden.* Reggel 9-ig Just tanultam, 9—1-ig Sessióban voltam; az új Personálist Mérey Sándort beiktatták; nagyon szép beszédet tartott mind a Táblához, mind a Prókátorokhoz, mind pedig az ifjusághoz, — de az ifjuság, minthogy a Sztankovich elfogadó magyar beszédjére Deákul felelt, nagy meglepetlenségét mutatta ki, 1—2-ig és 3—4-ig Just tanultam, 4—7-ig correpetitionk volt; Máriássy Menyus nem volt jelen, 7—11-ig a Just extraháltam kérdésekre is készültem, 11—12-ig Just tanultam. Lágy gyenge esős idő volt. B. Vay Miklós nálunk ebédelt.

11. *Szerdán.* Reggel sár levén, Sessióba nem mentem, hanem délután 2 óráig mindig Just tanultam és extraháltam, — ebéden gróf Dégenfeld Ottó granatéros hadnagy volt nálunk, — a grófné említette, hogy ma a nádorné is el fog menni a bálba, s ebéd után ide fog jönni, — a mint meg is történt, 4—7-ig correpetitionk volt. Idrányi is itt volt; 7—8-ig a fehér hajóban voltam, Sárközy, Gombos Guszti és Bernáth Gazsi is ott voltak, 8—9-ig és 9¹/₂—11-ig Just extraháltam, vacsorán gróf Dégenfeld és a Sámuel gróf volt nálunk feleségestől, s minthogy bálba készültek, rajtam s a gróf Józsefen kívül mind parádében voltak. Estve vacsora után 12-ig Just tanultam. Sáros lágy idő volt.

12. *Csütörtökön.* 6—9¹/₂-ig Just extraháltam, 9—1¹/₂-ig Criminalis Sessióban voltam, — a gróf Vay úri székének két nemes ember ellen folytatott büntető perében a Judicaturát leszállították, — ebédig s ebéd után 4 óráig Just extraháltam. 4—7-ig correpetáltunk, 7—9-ig a fehér hajóban voltam; Bernáth Gazsi, Máriássy, Sárközy, Gombos Guszti és

Fogarassy is ott voltak, beszélgettünk s észre sem vettem, úgy el folyt az idő. — A gróf a vacsoránál említette, hogy Trencsín Vgye nagyon kemény Rescriptumot kapott azért, hogy a Lengyelek mellett ismét representált. Vacsora után 11-ig Just extraháltam; 11—12-ig Just tanultam. Kődös lágy idő volt.

13. *Pénteken.* 6—11-ig Just tanultam, 11—1-ig magamat és Idrányit rajzolgattam plajbászszal; ebéd után 4—7-ig correpetitiómk volt; 7—8-ig a hajóban voltam; 8—10-ig Just extraháltam; a vacsoránál mondotta a Jeanette Comtesse, hogy Hideg Ábrahám Tabularis Proca-tor ma 4 órákor agyonlőtte magát; vacsora után Petrovics bizonyos 3 Martiny Mihályt illető leveleket adván vidimálni, azokat vidimáltam. 10 $\frac{1}{2}$ —11 $\frac{1}{2}$ -ig Just tanultam. Kődös lágy idő volt.

14. *Szombaton.* 6—11-ig Just tanultam; 11—2-ig extraháltam; ebéd után 4—7-ig correpetitiómk volt, 9—12-ig ismét Just tanultam. Kődös lágy idő volt.

15. *Vasárnap.* 6—9-ig és 10—2-ig Just tanultam, — ebéd után a gróf irni valót adván, 8-ig Kálniczky Pataki Professornak, Zabolch Vgyének és Helmeeczynek a tudós társaság Perczeptorának szóló leveleket s a Ludovica Akadémia számára Dvornikovics által ajánlott tőke-pénz kamatjának lefizetéséről szóló nyugtatványt irtam és vidimáltam, 8—10-ig Sárközy Jósi nálam lévén a Jegyzőkönyvből némely jól töltött napjaimat olvastattam neki. Király Laczi ismét bejött Pestre. 10—12-ig Just tanultam. Fagyos idő volt.

16. *Hétfőn.* 6—9-ig Just tanultam, 9 $\frac{1}{2}$ —1 $\frac{1}{2}$ -ig Sessióban voltam, két bécsi kereskedőnek Győr városa ellen folytatott adóssági perét referálták, 4—7-ig correpetitiómk volt, — Szabó Miska volt nálam, s a bátyámtól Munkácsról köszöntést hozott; 8—12-ig Just tanultam. Hideg fagyos idő volt.

17. *Kedden.* 6—9-ig Just tanultam, 9 $\frac{1}{2}$ —1 $\frac{1}{2}$ -ig Sessióban voltam; ma is a tegnapi per folyt, s a várost egészen absolválták, mivel a követelt 40,000 forint ára borokat a Francziák beütésekor 1809-ben nem a Mgtus megegyezésével, hanem csak prédaképen foglalták el. 4—7-ig correpetitiómk volt; 7—11-ig Just tanultam. Hideg fagyos idő volt.

18. *Szerdán.* 6—9-ig Just tanultam, 9 $\frac{1}{2}$ —1 $\frac{1}{2}$ -ig Sessióban voltam; való perek referálódtak és Szombathely városa ellen a püspökségnek, hogy a város lakosai sertéshúsokat ne árulhassanak; s a szántó-földekké változtatott szőlőkből mind dézmát, mind terragiumot (kaszapénzt) fizetni tartozzanak, — az első alól a város, minthogy az a Jus Regáléra nem tartozik, felmentetett, a másikban elmarasztaltott. Ugyanekkor fefordult az a kérdés is, hogyha p. o. az özvegy az ura által kötött Contractusok erejénél fogva perbe idéztetik, s ez azon Contractusok egyikének invaliditójára nézve a K. Táblán pert kért, s a Cancelláriára recurrál, hogy addig míg azon per bé nem végeztetik, minden más ellene kezdetű perek szünjenek meg, az csak akkor lehet, ha vagy az Actorátusa már meg van állapítva, vagy a per már a meritumban van; — ha pedig az özvegy Concursust hirdetett, minden adósságot követelő perlekedők oda utasítatnak, ha csak már végső Executio nem

volt nékie insinuálva, — 4—7-ig correpetíciók volt, — az atyámtól egy nem igen örvendetes levelet s commissiót kaptam, a min nagyon megbúsultam, — de azután Király Laczi egy más jó hírrel valamennyire megörvendeztetett, hogy t. i. a Palatinalis Cancelláriából Kis Ferencz elszándékozván menni, mostan recurrálhatok, — 7—9-ig Recursust készítettem a Nádor Ispán eö herczegségéhez, 10—12-ig Just tanultam. Kődös lány idő volt.

19. *Csütörtökön.* 6—8-ig Just tanultam, $9\frac{1}{2}$ — $11\frac{1}{2}$ -ig Sessióban voltam, a Görgey perét referálták, az alperest absolválták. Rakovszky a Primatialis assessor megholt. A testimoniumaimat ki akartam venni a Janitortól, de az ugy eltévedt, hogy teljességgel reá nem akadhatott; 4—7-ig correpetíciók volt, 7—8-ig a fehér hajóban voltam, 8—12-ig Just tanultam. Lanyha lány idő volt.

20. *Pénteken.* 6—8-ig Just tanultam, $9\frac{1}{2}$ —1-ig Sessióban voltam, a Nagy Szombatnak a K. Fiscus ellen és a K. Fiscusnak Klobusiczky ellen való perét referálták. A Testimoniumot ismét kerestetem, de reá nem tudott akadni, — ebéd után Matkovich Tódi volt nálam, s megigértette velem, hogy vasárnap meglátogatom; 4—7-ig correpetíciók volt. Király Laczi haza ment. Máriássy Menyustól 5 ezüst forintot kértem kölcsön. 7—8-ig a fehér hajóban voltam, 8—9-ig Bónis Samunak az atyám levele következtében egy levelet kezdettem írni, 9 — $9\frac{1}{2}$ -ig a gróf Laczi ide fel levén, a holnapi báljokba meghívott bennünket; azt mondotta, hogy a grófné elfelejtette az öcsémet mind eddig ajánlani, de most újra megigérte, hogy fogja. 10—11-ig ismét a levelet irtam, mely a következő: — »Édes Samum! Hogy ezen Pesti nagyon unott, s most már egyedül a Censurára való készüléssel foglalatoskodó életemben, ha csak egy két örvendeztető soraidal is meg ne találj, s hozzád karácson előtt utasított levelemre se válaszolj, — s így mind magad, élted románczos történeteivel, mind lakod pragmatika históriája előttem mennyi ideig rejtve maradjon, őszintén megvallom tőled nem vártam volna. — Ámbár könnyen hiszem, hogy te a beállott bachanáliákat terveid kedvszerintibb sikerével töltvén mint én, a tőled annyira elzárt, s következőleg csak semmi emléküvé vált hajdani czimborádat figyelmed bureaujából könnyen kisikamíthatod.

Én a mint most említém, egyedül az Elementa, Decisiók s Corpus Juris füttyei szerint járván a kalamajkát, — a mult héten magát főbe lőtt Hideg Ábrahám, — s tegnap reggel meghalálozott Rakovszky Primatialis Assessor lelkeivel, csak mint egy felvilágból nézem a bonton reglementjei szerint elébb tovább szeleskedő elegáns ifjak furcsa-fokuságát, s akár méla morfandba szegezzen szeméimet Jurateriális palais-n sárga falaira, — akár nagy hősi szellemmel szórjam szét dalaim mysan-tropicus verseit, annak pókhálókkal bronzirozott szögleteibe, — te mindazonáltal elmeképzeteim minden vonatjaiba úgy be vagy szöve fonva, mint a juniusi Pesti utazásunk sok zápor esőikkel és viszontagságokkal terhelt lefolytába, az Ongán hagyott egy pár fésző rósának ahndungos elérése.

Mostan barátom egy barátságos dolognak a teljesítésére kérek,

melyet hogy te igaz jó szíveddel meg is fogsz tenni, semmi kétségem. Az öcsém a Gárdába a Vgyénk által recomendáltatván, — s a Gárda kapitánynak a Mtgos grófné által is ajánítatván, felette hasznos dolognak látom, ha őtet a tettes alispán ur kedves urad atyád, nékem igen kegyes jó uram, Sebess kapitánynak is ajánlani méltóztatna. Ezt a te kérésedre, a ki az öcsém mind tanulási, mind magaviseleti conduitját is jól ismered, bizonyosan megteszi, — s ez által mind a szegény öcsém könnyebb bejuthatását kiváltképen eszközölöd mind pedig engemet, barátságod állandóságának ezen csalhatatlan bizonyosságával véghetetlen lekötelezel magad iránt.

Ezen barátságos kérésem elődbe terjesztése alkalmával, még a rólad itt Pesten s Pest környékén szárnyaló hírek megérintését is piakulumnak tartottam volna elmulasztani. Barátom Boris! a szerint már te jegyet váltottál L-val, s a mi horrendó-mirandó-ridendum vissza is küldötted nékie. Melyet én azon szöke kis Lánon szánakodóktól, kik között riváljaid is találkoznak, hallván, mosolygás nélkül meg nem állhattam, gondolom te kacagni is fogsz rajta. Ha pedig én — mint én, az elmúlt idők elgondolására magamat orron fogva vissza vonzom, könnyen ily sonettre fakadok:

Egy domb nyugszik a Tiszának
Meredek partja felett,
Nedvétől még a gyáva is
Kaphat bátor kebelet.
(Sziklás nyírok földje termi,
A minden borok felett
Világszerte hírt s nevet nyert
Tokaji szőlő levét.)
Már csak első látása is
Örömet hoz, s gondot űz,
But feledtet, lelket éleszt
Vig kedvet, vig kedvel tűz,
Tokaji hegy annak neve,
Alatta a Tiszának
Sóval terhelt kék hajjai
S a Bodrog egybe vágnak.
(Éjszakra a hegy allyának
Musttól ázott bérézei
Láncszem módra folyó gyomrát
Töltik a föld érezei)
Keletre, délre, nyugotra
Itt a szerencsi várig
Hat a szemlélődő szeme,
Amott csalfa határig,
Mely homályos ellenleplet
Vet a szem érejenek

S elcsukja bájos látását
Zabolch kies terének.
Távolabb a hegytalipának
Síkra terült aljába
A nádas Takta hajjai
Esnek a kék Tiszába.
S a hármas egyesült testvér
A Tisza, Takta, s Bodrog,
Partját tördelő folyamja
Lassú csendben kúdorog.
Imitt amott csapatonként
Lombos tölgyek állanak
A faluk szomszédságiban
Rozs tengerek habzanak;
Melyek között rendes körben
Némelykor szerte szítva
Száz halmok állnak őseink
Nyomdokit bizonyítva,
Ált ellenben ezen hegygyei
Hol a Tisza holt ága
Tükrébe megtörve pattan
Vissza a hold világa,
Közel egy zöld berek mellett
Látni egy ház falait
Ott töltöttem én éitemnek
Legszebb s legjobb napjait.

(Haec tamen sub rosa.) köztünk maradjon a szó. Egyébiránt édes Samum, míg az Isten bennünket együvé vezérlene, csókollak, s kedves szüleid alázatos tisztelete mellett maradok igazhív barátod J. P., — ezt leírván ide ezen jegyzőkönyvbe 12-kor lefeküdtem. 1 $\frac{1}{2}$ -ig Just tanultam. Ködös idő.

21. Szombaton. Reggel 5—8-ig Just tanultam, 8—9-ig az atyám-

nak levelet irtam, hogy a vett levele következesiben Ternyeit kerestem de nem talaltam, s hogy Dani irant irjon a grófnénak, denique hogy penzt kuldjön, s a Bónis Samunak irott levelemmel egyutt a postára felteven, Sessioba mentem s ott voltam 1 óráig delután; két violentialis pert referáltak, a Nagy-Váradí káptalannak Pécsi Ferencz és Illosvay László ellen, az elsőt convincáltak, a másíokban az actiót condescendáltatták, minthogy a tilalmas nem volt kitáblázva, — a Sessióból jöve Zoltán Ferivel, Eöddönnel és Becskyvel találkoztam, ezen utóbbi mondta, hogy Patay Jancsítól nekem levelet hozott. Délben ebéden mindnyájan a gróf Sámuelnél voltunk, minthogy a grófné a bálhoz készülvén, oda le minden kihordattatott a szobából, — 4—7-ig correpetitiónk volt, 7-kor a gróf Laczi kétszer is meghíván a bálba, felöltöztem, s a collegámmal egyutt lementem, — igen pompás és fényes bál volt, maga a Palatinus és Palatinusné is jelen volt az egész Pesti mágnásság nagyobb részivel, az ifjuság mind cipőben s strimpfliben volt, úgy hogy az egész bálban alig voltunk 7-en vagy 8-an csizmában, — éjfél után 1 óráig ott bámultam őket, akkor lefeküdtem, — a Palatinusék csak 11 óráig mulattak, Ha ezen napomat, a ma két esztendeivel egybevetem, be sokkal másféleképen töltöttem akkor az időt. Ködös lány idő volt.

22. *Vasárnap.* 6—9-ig Just tanultam, 10-kor elmentem Matkovich Tódihoz s 12-ig nála mulatván, 12-kor vissza jöttünk hozzám, s innen Ternyeyig egyutt mentünk; Ternyeynek az atyám levelét általadtam, a ki nagyon ígérte minden tőle kitelhető szolgálátját, s kérdezte, hogy eddig miért nem látogattam meg, — ebéd után 4—7-ig correpetitiónk volt, 7-kor a fehér hajóba, onnan pedig a Jehához menvén, ottan 9-ig Kelcz Vinczével, Szmracsányi Laczival, Keczerivel, Zsarnayval, Szontagghal, Matyasovszkyval és Klestinszkyvel a Jusból disputáltunk. 9—12-ig Just tanultam. Ködös lány idő volt.

23. *Hétfőn.* 6—9-ig Just tanultam, 9—1-ig Sessióban voltam, a Testimoniumomat valahára még is kivettem a Janitortól, — 4—7-ig correpetitiónk volt, 7—8-ig tanultam, s a tanulásban elszunnyadván 9-ig aludtam, 9—12-ig ismét Just tanultam. Ködös lány idő volt.

24. *Kedden.* 7—9-ig Just tanultam, 9—1-ig Sessióban voltam, 1—7-ig correpetitiónk volt, 7-kor lemenvén a Laczi grófhoz, oda jött a kis Kárász is, s Laczin a ki a Károlyi István által adatott bálba maskarában készült, csaknem a pukkadásig neveltünk, ő elmenvén a bálba, én oda le 9-ig Diplomákat és Feszleret olvastam, — 9—10-ig és 11—12-ig Just tanultam. Ködös lány idő volt.

25. *Szerdán.* 6—9-ig Just tanultam, 10—11-ig a Septemvirális Táblán voltam, a mely Cziráknak a lába fájván, otthon a maga pompás szobájában tartatott, s olyan galánt ember volt az Ország Birája, hogy bennünket Jurátusokat leültetett, 11—12-ig a királyi Táblán voltam. Patay Jancsítól levelet kaptam, 4—7-ig correpetitiónk volt, 7-kor Szontágh Dani, Nyeviczkey Jósi és Felföldi — hozzám jöven, s mint nevem napján megköszöntvén, ezen barátságok jelének kimutatásáért való szives köszönetem után 8-ig a Jusból disputáltunk; 9—10-ig aludtam, vacsora után 12-ig Just tanultam. Ködös lány idő volt.

26. *Csütörtökön.* 6—9-ig Just tanultam, 10—12-ig a Septemvirátuson voltam, a Kardos Samu perét referálták, s a felperes keresetében elmarasztották szegényt, 4-kor lementem a grófhhoz, s meginstáltam, hogy a Palatinus Ő herczegségének recommendáljon a Cancelláriájába, a melyet ő igen kegyesen meg is ígért, csak arra kért, hogy menjek el Stofferhez a Palatinális Secretáriushoz,, s tudjam meg a dolog miben létét, s hogy mi módon kellessék azt előmozdítani, — azt ugyan mondá, nem tudja ha nem fog-e ellentállani, hogy protestáns vagyok, mert már van ott egy protestáns Czere, mely kegyességét én alázatosan megköszönvén 7-ig conceptáltam, 7—9-ig Ovidiusból próbálgattam holmi hexametereket magyarra fordítani, Vacsora után egész 11¹/₂-ig beszélgettem a collegával. 11¹/₂—12-ig Just tanultam. Kődös lány idő volt.

27. *Pénteken.* 6—9-ig Just tanultam, 9-kor elmentem az Inkey házhoz a Palatinus Secretáriusát keresni, de ott azt a tudósítást kapván, hogy Budán van a várban, oda mentem a Cancelláriába, de ott ismét a szállására igazittatván, a parádé piacon levő szállásán kerestem fel, a ki is igen becsülettel fogadott, s azt a választ adta, hogy még nem bizonyos, ha lesz-e vacantia a Palatinális Cancelláriában, mert annyi igaz, hogy a Septemvirális Tábla Prothocollistája a Pensiója iránt már a Recursust beadta, s annak a helyére Kis Ferencz Palatinális Cancellista szinte recurrált, de még az egész dolog a Resolútiótól függ, azt pedig a pensiókra nézve nehezen szokták kiadni, — és hogy egyenesen a nádor ő herczegségéhez kell folyamodni. Innét Balogh Imréhez mentem, de őtet otthon nem találván, vissza jöttem Pestre, s 1 óráig Just tanultam, — 1-kor a grófnak a viselt dolgokról relátiót tevén, ő is csak azt mondta, hogy tehát várakozni kell. Ebéd után 4—7-ig correpetáltunk, 7-kor lemenvén a hajóba Sárközy Jóskaival a ki most jött elő Bényéről, Pál napjáról beszélgettem egész 9 óráig, 9—10-ig ismét nálam beszélgettünk, 10—12-ig Just tanultam. Fagyos hideg idő volt.

28. *Szombaton.* 6—9-ig Just olvastam, 9—11-ig Sessióban voltam, 11—12-ig Just tanultam, 12-kor a gróf Commissiójából Tekusnál voltam, a még hátralevő 45 ezüst frtok és egy néhány krok által vételére, de délutánra tette a terminust, 4-kor tehát ismét elmenvén a kulcsárral hozzá, azt valósággal meg is fizette, s én a grófnak általadtam, 7-ig correpetáltunk, 7-kor a hajóba menvén ottan Baranyaival össze találkoztam, a ki említvén, hogy Bónis Károly már két hete, hogy itt van Pesten, s még csak ki sem volt a szobájából, — azonnal felkerestem véle együtt az Arany Sasnál, s ott nagyon pirogattam, hogy miért olyan vad ember, s miért nem látogatott meg; de azzal mentette magát, hogy nem tudta, hogy itt vagyok; ő egyébiránt Patvarista a Torna vgyei v. ispánnál Ragályi Ábrahámnál, — 9-ig ott mulattam; akkor haza jöttem s 11-ig Idrányi mulatott nálam, — a grófék mindnyájan Budán voltak bálban a Palatinusnál, de a gróf 10 után mindjárt haza jött, 11—12-ig Just tanultam. Délig fagyos, délután lány havas idő volt.

29. *Vasárnap.* 6—9-ig Just tanultam, 9-kor Nyeviczkey Jósi

és Szontágh Dani hozzám jöven, practicus juris kérdésekből censeálgattuk egymást egész délutáni 1 óráig, 4—7-ig correpetitiónk volt, elvégeztük a Just, 7—9-ig a fehér hajóban voltam, 9—12-ig ismét Just olvasgattam. Sáros ködös idő volt.

30. *Hétfőn.* 7—8 $\frac{1}{2}$ -ig és 9—10-ig Just tanultam, 10—12-ig Idrányival beszélgettem, 12—2-ig ismét Just tanultam, — ebéd után 3—4-ig a gróf részére irtam Zabolch vgyének, Kis Lajosnak az Erdélyi jószágai igazgatójának, és egy plébánosnak leveleket. 4—7-ig correpetitiónk volt, 7—9-ig ismét irtam, 10—12-ig Just tanultam. Sáros ködös idő volt.

31. *Kedden.* 6—8-ig Just tanultam, 8-kor a gróf lehivatván, Budára küldött Döbrentei Gáborhoz, a magyar tudós társaság titoknokjához, s ott irtam délután a m. t. társaság alapítóihoz leveleket, a kik az ajánlott tőkepenézek kamatjaival még adósok, s azokat magammal elhoztam a grófnak aláírás végett, — ebédután 4—7-ig correpetitiónk volt, 7-kor Sárközy Jósi jött hozzám, s vele együtt lementem a fehér hajóba s ott azt hallván a Matkovich Jurátusától, hogy Lósy is recurrál valamely dologban a Palatinushoz, ezen dolognak kifürkészése végett Lósyhoz mentem, s tőle megértvén azt, hogy ő csupán csak a Jászok között tartandó Restaurációi előlépések végett recurrált, nála mulattam egész 9-ig, s a Jusból censeálgattam, de nagyon sok kérdésekben el akasztgattam; — 10—12-ig Just tanultam. Reggel fagyos, azután tisztább napos idő levén, felengedt, s sár volt.

Bőjtelő hava 1. Szerdán. 6—8-ig Just tanultam, 8-kor az aláirt leveleket által vevén a gróftól, azzal az üzenettel mentem Döbrenteihez Budára, hogy a pénztárnok által beadott jelentést kérném el, — itt délután 2 óráig ismét azon levelekre a titulusokat irdogáltam, s a nevezett jelentést Döbrenteitől által vevén, azt a grófnak kezeihez szolgáltattam. Az ebéden említette a grófné, hogy Bécsben mostan valamely nagyon szép pasquillusok vagy gúnyfestések jöttek ki az ott lakó magyar mágnások equipageai iránt; — ebéd után 4—7-ig correpetitiónk volt, de elébb a gróf lehivatván Helmezyhez, a magyar tudós társaság pénztárnokához küldött a végett, hogy a kamatokkal 1831-ki január 1-sőjétől még adósok neveit a kamatok mennyiségével együtt venném ki, s Kapczyval együtt el is mentünk a Deronházhoz, de azt otthon nem találtam, — menet Brégert előtaláltuk, a ki is mutatta a Trenchén vgyéhez írott kemény Rescriptumot, melyben ő felsége a Lengyelek által hozzájuk írott köszönő levelet is felkivánja. 7. után ismét lemenvén a hajóba, s ott Zsarnayval és Szentiványi Miklóssal beszélvén, elmentem Helmezyhez, a ki eleintén nagyon durván kezdett fogadni, de azután egész udvariassággal beszélt s a kívánt írást által adta, — én ezt a grófnak által adván, egy pár személyek kihagyása miatt holnap ismét vissza hagytam menni, — ezután lementem a Jeánhoz, s ott 9-ig Kelcz Vinczével, Szmrecsányi Laczival és Csapó Jancsival, későbbben Jakoviccsal s Helmezyvel beszélgettem, ezen utóbbival leginkább az általa kiadatott Jelenkor nevű újságról, s annak a publicum előtt lett kedveségéről. Jakovicstól hallottam, hogy Kandó Nina meghimlősödvén, meg-

ragyásodott (nagy malheur!). Vacsoránál említette a gróf, hogy azt pengetik, hogy Erdélyben Dieta akar lenni, s hogy a m. országi csak ezután lesz októberben. 10—11^{1/2}-ig Just tanultam. Reggel egy kevésbé megfagyott, de azután felengedt.

2. *Csütörtökön.* 7—9-ig Just tanultam, 9-kor elmentem Helme-czyhez, s azon irást elhozván, bevittem a grófnak, de ő früstöknél levén, sokáig való reá várakozásom után letettem az asztalára; 10—11-ig Just tanultam, 11-kor a gróf lehivatott s két irást adott a kezembe az egyiket a magyar tudós társaság jövedelmeinek, költségeinek és pénz-tára állapotjának laistromát, azzal a meghagyással, hogy azt magam irjam le, a másikat pedig, a mely Bónis v. ispánnak szólott az iránt, hogy a király uralkodásának 40-dik évén tartandó országos megköszön-tésére Zabolch vgye is nevezzen ki küldöttséget Bécsbe a többi vár-megyékkel, avagy legalább felirással tegye meg a köszöntést; — ehez hozzá volt még mellékelve a Nádor levele is, melyben a gróft mint főispánt ezen dolognak eszközzésére felszólítja, s a még ahhoz csatolt egy más mellékletben az a nevezetes, hogy a mint a felségnek tudtára adták, hogy meg fogják köszönteni, azt felelte, hogy talán jobban illéne ha majd csak az 50-dik esztendejében köszöntenek meg, — azzal a hozzá tétellel, hogy azt Sebők is leírhatja, — én a magam munká-ját 2 órára elvégeztem. — A gróf ebéden nem volt itthon. A grófné csaknem az egész ebéd alatt mindig a király dicséretéről folytatta a beszédet, nevezetesen azt mondotta, hogy ő tökéletesen megvan a felől győződve, hogy a felségénél jobb, kegyesebb, s a közjót jobban és tökéletesebben kívánó ember nincsen a földön, s hogyha népe javáért elevenen meg kellene is magát égettetni, még azt is kész volna meg-cselekedni (?); — s hogyha nékie teljes választást adnának is, ő egy uralkodóért sem cserélné Európában, — Laczi erre azt felelte, hogy ő mint uralkodónak jobban szeretné az Anglus királyt; — Petrovics erre azt felelte, hiszen az csak egy matróc; 4—7-ig correpetitiónk volt; Thomka Laczi is itt volt, s megkért bennünket, hogy vegyük be őtet is a társaságunkba; — 7—8-ig a Kis György volt nálam, s nagyon unalmasan töltöttem vele az időt, 8-kor pedig Sárközy Jósi hozzám jövéen 9-ig rendes szokás szerint véle holmi régi jó órákról beszélgettünk. — — — 10—12-ig Just tanultam. Sáros esős idő volt.

3. *Pénteken.* 6—9-ig Just tanultam, 9-kor borbélyt hívtam s megnyirvatván magamat, s szépen megberetválkozván, Patay Jancsinak e következő levelet írtam:

»Édes lelkem Jancsim! A Becszytól küldött leveledet januárius 25-kén vevén, igazság szerint már régen kellett volna reá válaszolnom de a censurára való készülés, s a mellett a mindennapi Sessióba való járás annyira elfogják az időmet, hogy alig van napjában egy-két szabad fertályom, s így levén a dolgok környülállása, sem nem haraghatasz, sem nem csudálkodhatsz, ha azt írom, hogy a bátyádnak küldött, s nekem kezembe jött leveledet mással küldöttem, s nem személyesen vittem el, — de még azon sem, ha azt mondom, hogy a mióta Pesten vagyok, még sem nem láttam, sem nem beszélhettem véle, kivált ha azt is meg-

mondom, hogy kivéven Sárközy Jósit, egyetlen egy jó ismerősömet vagy barátomat sem tudom (legalább practice) hogy hol lakik. Ezeket előre bocsátván, tőlem lett vig elszakasztatásodat hírül adó leveled már nem tett bennem oly meglepetést, mint talán magad előre gondoltad, — mivel már az előtt jóval mind az atyádnak mind a megyének épen én irtam meg esküdtté lett kineveztetésedet, s azon alkalommal magam is szándékoztam neked Jósival egy gratuláló diplomát készíteni, de dolgaim miatt ezen tervem is semmivé levén, csak a Jósié mehetett el hozzád. Azt édes Janim! hogy mennyire óhajtottam feljöveteledet, s mennyire sajnálottam s sajnálom most is, s fogom is, hogy azon édes, s ezen sok bámész némettől, csalfa pénzhalászóktól, s schwärmerisch érzelmektől darázs módjára zúgó Budapest városában laktomban egyedül vigasztaló reményemtől sine fine megfosztattam, szironyozott sok beszéddel, nem annyira reménylem, mint erősen hiszem, hogy nem szükség elődbe terjesztenm. De ennek így kellett lenni, — itt hasztalan minden okoskodás, — az Isten akaratjáról az ördög sem tehet, — hanem már mostan csak az a kérdés, hogy mikor látjuk magunkat, mert a Tisza hús-vétig is, s azután is mindig csak a Tokaji hegy alatt fog folyni, Pálom pedig allhier marad, s hasztalan eregeti nagy zélussal a Duna hajjai között sokat jelentő de kevés sikerű forró soupirjait. A mi Sárközy Jósit illeti, ő mostan is a hajó-utczában Sárközy főnótáriusnál lakik. Tronfba csak ennyit ír neki, hogy elviszi a Farkas a Julit, több nem kell, — azonnal schach-matt. Mi mindennap együtt vagyunk, s viszonyosan vigasztaljuk egymást, s bár miserable helyzetben nyögünk, lelkünk azonban mindig frisch und munter. Egyébiránt áldjon meg a Krisztus, — szüleid s testvéreid alázatos tisztelete mellett csókollak ezerszer, s vagyok néked édes Janim, örökhív barátod J. P. msk.

Ezt elvégezvén, ebédig Just tanultam, ebéd után 4—7-ig correptioniónk volt, — 7-kor Menyussal lementem a fehér hajóba, s ott Szúnyogh Jósival és Sárközy Jósival találkoztam, későbbben valami Demetrovics nevű Censurára készülő Juratus megkérvén, hogy ötet censeáljam meg, egy egész óráig censeálgattam, s nagyon keveset tudott, s csak azt mondotta, hogy most látja ő milyen keveset tud, — valami Perviz nevűvel is megismerkedtem Sárközy által, — későbbben Szűcs Péter a medicusokkal disputálván a felől, hogy a Sidókat a medicusok báljából kizárni igazságtalanság, nagy douceurrel hallgattam 9-ig, akkor haza jöven 10-ig Just tanultam, — a vacsoránál beszélte a Guszti comtesse, hogy Benyiczky Adolf csakugyan elveszi Bónis Jeanit, s Laczi azt mondotta réá, hogy sohasem lesz Benyiczkyvel szerencsés. — Vacsora után egy kevéssé Petrovicscsal beszélgettem, s az egy kevéssé kapatos János nevű inasunkon sokat nevtünk, ennekutánna még vagy két levelet Kövyből elolvastam, s elaludtam. Esős sáros idő volt.

4. Szombaton. 6—9-ig Just tanultam, 9-kor a gróf lehatván, egy levelet adott a kezembe, hogy azt mivelhogy a cselédjei el vagynak foglalva, ne sajnáljam gróf Károlyi Györgynek az Üllei útra elvinni, — én ámbár ha az esőnek szakadása miatt nem a legnagyobb örömmel is megtettem s azon üzenetjét Károlynak, hogy tiszteli a grófot, meg fog

jelenni, a grófnak referáltam is; annakutána 10 - 11-ig ismét Just tanul-
tam, annakutána pedig Idrányi Jancsi hozzám jöven, nékie holmi bará-
taimnak írott leveleimet s a következő még husvét után írott verseimet
olvastam :

I.

Ha te tudnád szép angyalkám
Fekete szemü K--kám
Éretted mint dobog szívem
Örökre maradnál hívem --

Meg ah bizonynyval megszánnál
S fájdalmimnak írt nyujtanál
Sőt tudom könnyet is ejtnél
Ha látnál s rám tekintenél.

Hó szín kebled tej tengere
Alatt rezgő szivedere
Megesne egy érte hívem
Epedő más rokon sziven.

Vélem kéréd az egeket
Oszlassák a fellegeket
Éltem felett, -- s buba merült
Napom legyen végre derült.

Szép szemed égő szikrája
Fényt lövellne homályára
Keblemnek, -- s ajkad rózsája
Hajnalt deritene rája.

Meglágyulna keménységed
Megenyhülne hidegséged
S szívemnek ajkad hajnala
Boldogságot mosolygana.

Ha tudnád! mennyi éjjelem
Virraszt álom nélkül velem?
S látnád megáradt könnyemet!
Mellyet nyugvó párnám temet:

De így a messze távolban
Szíved keményszik mind jobban
S jéggé vált hideg kebeled
Engem végképen megféleled.

Igy nyilai a bánatnak
Hegedt sebeimbe hatnak
S sirom szomorú fűzfája
Nyujt csak enyh balzsamot rája.

II.

Amott a bércz oldalában
Hol langy szellő lengedez
S lábainál hűs árnyékban
Tiszta forrás csörgedez.

Ott ah! ott pillanthatám meg
Egy nyári est enyhében
Utóljára szép Katimat
Nyugalmam édenében!

Hol a messze kéklő hegyek
Aljáig nyúló téren
A hanyatló nap sugári
Fénylenek egy kis éren --

Ott láttam az esti szellő
Kellemes fuvalmával
Lengve miként jázdodozott
Éjjszin sötét hajával; --

Hol az elmc ábrándozik
A száz színbe öltözött
Búza virág, sárga gyopár
Pipacs, s szarkaláb között; --

Ott láttam mint csókolgatta
Piros ajkát s kebelét
S leplével mint haboztatta
Mejjének téj tengerét.

Hol a szemek andalognak
A láthatár körében
Tempeként elnyúló halmok
S völgyek báltengerében?

Ott láttam mint inogtatta.
Kezében a most vágott,
Álhatatosság színébe
Burkolt búza virágot? --

Hol? a Lélek magán kívül
Ragadtatva elmerül
S fohászival a teremő
Színe elibe terül; --

Ott láttam s hajh' reményeim
Az ott csergő patakknak
Habjai közt elsimulván
Örökre elhagytanak! --

4—7-ig correpetitiónk volt, Zsarnay Imre is idejött s említette, hogy Radvánszky Feri itt van Pesten s köszönt bennünket, — ők elmenvén, Sárközy Jósi jött hozzám, s a medikusok báljába akarván menni egy-nehány frtot kért tőlem, de magamnak is nagyon gyengén állván a financiáim, egy huszasnál többet nem adhattam, ő elmenvén, lementem egy kevés időre a gróf Laczihoz, a ki a nála levő gróf Dégenfelddel és Döbrenteyvel a náluk adandó bálba készülvén, nála nem sokáig mulattam, hanem pipára gyujtván, bár engemet is meghítt, a fehér hajóba mentem, s ott eleinte ismét Demetrovicsot censeálgattam a Jusból, annakutána pedig a Casirernével megismerkedvén, véle beszélgettem, 9-kor haza jövéen 10-ig Idrányi Jancsival tanácskoztunk jövődő állapotunk felől, 10-kor pedig lefeküdvén 11-ig Decisiókat olvasgattam. Egész nap esett az eső.

CZÉKUS LÁSZLÓ.

ISMERTETÉSEK. BÍRALATOK.

Szájrul szájra. A magyarság szálló igéi. Gyűjtötte és magyarázza Tóth Béla. Budapest, Athenaeum. 1895. Ára kötve 3 forint = 6 korona.

Tóth Béla könyve megérdemli, hogy olyan kedvességben részesüljön, a milyennel Szirmay Antal, Hungaria in parabolis-sa dicsekedhetett — csaknem a legújabb időig. Litteratus öregeink, e század közepéig gyönyörködtek abban; egyért-másért pedig ma is gyakran előveszszük. Ezt 1804. és 1807. (nem 1806)-dik évi kiadásai után, mint 90 éves fénikszet most látjuk megújulni Tóth B. könyvében s olyan az örömmel szemlélhetjük, a milyennel — a legenda szerint — sz. Ferencz nézte az erdőről, mezőről hozzá sereglett madarak nagy sokaságát, »kik az ő éneklésekvel és mívelkedésekvel mutaták, hogy sokképpen örvendeznek vala.« E közt a pár ezerig való, szájrul szájra szálló ige között, majd hogy a Bornemisza Péter madárnyelvet értő egykori emberének nem gondoljuk magunkat: köszöntjük az ismerősöket, keressük, a melyek még nem tűntek szemünkbe, a ritkán vagy alig hallottakkal ismeretséget kötünk, a melyeknek addig csak hangjában, színében, rhythmusában gyönyörködtünk, — eredetéről, hazájáról, vándorlásáról, vedléséről, újhodásáról kívánunk értesülni. — Szerzőnk mindezekről alaposan tájékoz bennünket. Mindenik szálló ígéről elmondja, a mit — igen sok esetben saját fáradságos és lelkiismeretes kutatása után — megtudhatott; forrásait megnevezi, rájuk útal; tévedéseket, helytelen magyarázatokat, hibás fordításokat, értelmezéseket helyre igazít. Nyelvtudása széles körű és alapos; kritikája éles de sohasem éleskedő. Nem tartozik azok közé, a kik az acta-csomózásban lelik kedvöket s ha nem mondják is, a nem nagyon régi orátorok »dixi«-ére emlékeztetnek: ellenkezőleg az általa fel nem deríthetett hézagok pótlását kéri, kiegészítésekre vár s kutatásai folytatását ígéri. Tanulmányai és módszere, iránya és szeleme egyaránt ahhoz a tisztas csoportjához csatolja őt hirlapíróinknak, a melyből — hogy a már nem élőket említsük — egykor Szalay, Csengery, Salamon váltak tudományos irodalmunk első rendű munkásaivá.

Irodalmi Dolgozatok. Baráth Ferencznek egy negyedfélszáz lapnyi kötetben kiadott művei viselik e címet. A kötet tartalmát tanulmányok, könyvismertetések, nekrologok s néhány napi érdekű kisebb czikk teszik, legnagyobb részt tartalmas és értékes dolgozatok, melyek nem valami termékeny essay-irodalmunknak diszére válnak. Az első két czikk két régi íróval: Mikessel és Kármánnal foglalkozik. Kármánról tudvalevőleg Baráth szerezte be mint egy 20 évvel ezelőtt azon adatokat, melyek ez író családjától és rokonságától még beszerezhetők voltak. Ezekről egy a könyv-végéhez csatolt jegyzet számol be. Máskülönből új anyag nincs e tanulmányokban, de e szak minden munkását érdekelheti az a módszer, melyet Baráth az irdalomtörténet eme két érdekes alakjának tárgyalásában követ. A módszer ez: az illető írók műveiből a legjellemzőbb és leglényegesebb részletek megismertetése s ezek által és ezek alapján egyéniségöknek oly hű ábrázolása, a minőt az olvasó csak ez írók összes műveinek fáradságos áttanulmányozása után nyerhetne. Különösen Mikesnél sikerült ez eljárás, kinek vonzó egyéniségéről s műveiről e tanulmány nyomán igazi plastikus kép marad az olvasó lelkében. Irodalomtörténetünk népszerűsítése érdekében csak sajnálunk lehet, hogy a szerző e szak egyes fejezeteinek feldolgozásában csak ezt a két mutatványt adja. — A kötet további tartalmából kiemelendők a könyvismertetések, többnyire önálló tanulmányok azon tárgyakról, melyekről az illető könyvek szólnak. Így pl. Szana Tamás könyvét (Magyar költők szerelme) ismertetvén, ebben a Balassa Bálintról szóló rész sokkal alaposabb és szélesebb körű tanulmány, mint az ismertett könyvnek ide vonatkozó fejezete. A könyvismertetések egy némelyikéről azonban nem hallgathatunk el egypár megjegyzést. A Tolnai L. elbeszéléseiről és a Délibábok hősről szóló bírálatokat kívánatos lett volna részben újra átdolgozni és világosabbá tenni. Az illető író kívánatára és magán okulására készült megjegyzésekben talán megállhat, de a közönség elé szánt műben kissé furcsa és szokatlan a bírálatnak az a módja, a mit itt találunk Pl. Tolnai elbeszéléseiről írván, így magyaráz a többek közt: »53. lap, utolsó két sor: jellemző. «Vagy!» 57. l. 10. első sor: jólvan.« Ismét: »58. l. utolsó kikezdés: szintén szerencsés vonás« stb. Ez annyival inkább kifogásolható, mert ha személyes használatra készült is e bírálat eredetileg (erre mutat az, hogy »kézirat«-nak van jelölve), oly találó megjegyzéseket tartalmaz Tolnai tehetségéről és dolgozómódjáról, melyek ma, több mint 20 év múlva is megállhatnak. — A könyvnek jeles és nagy alapossággal készült darabjai még a Tackerrayről szóló tanulmány, egy angolból fordított czikk Aristophanesről, továbbá egy igen talpraesett rövidebb dolgozat. »Az ember fejlődéséről« s ebben főleg az a rész, mely az iskolának az emberre gyakorolt hatását fejtegeti, s mely, bár 12 évvel ezelőtt íratott, ma sem veszítette el az aktualitást, s megérdemli, hogy gondolkozva olvassa el mindenki, a ki iskolai ügyekkel foglalkozik. — Baráth Ferencz könyve a Franklin-társulat kiadásában jelent meg. Ára 2 ft.

MAGYAR IRODALOMTÖRTÉNETI ÉRTEKEZÉSEK AZ
1893—4-IKI KÖZÉPISKOLAI ÉRTESÍTŐKBEN.

— Első közlemény —

1. *Bethlen Miklós élete és művei.* 3—25 lap. (A szentesi községi főgymn.) Írta V. Szöcs Géza. A XVII. század második felében nevezetes szerepet játszott, sokat tanult s világlátott erdélyi főúrnak, utóbb főcanczellárnak életét vázolja, saját rendkívül becses emlékiratai alapján. Csak *vázolja*, s nem írja meg, helyenkint egy-egy idézettel tévén változatosabbá a dolgot. Van még benne egy-két idegen idézet Toldy Ferencz és Szilágyi Sándor munkáiból, s egy kölcsönként példa Demusian román történetíróból. Az értekezésnek, mint az elő- és végszó ismételve kifejezi, csak az volt a célja, hogy a szerző »az olvasóközönség figyelmét újlag felhívja a jeles államférfiú érdekes alakjára.« De az irodalomismerő közönségnek nem szükséges e felhívás, mert Bethlen és emlékirata nagyrabecsült régi ismerőse, s nem ismeretlen a gymnasiumi ifjuság előtt sem, legalább azok előtt, kik a görög-pótló tanulmányokat végzik s irodalomtörténetet tanulnak, bizonyára nem. Mintha maga is érezné a szerző, hogy e töredékben, mely hőse életének csak első, jelentéktelenebb felére (1689-ig) terjed, nem végzett irodalmi munkát, kétszer is megmondja, hogy ez »csak részlet egy bővebb tanulmányból, melynek ajánlását gr. Bethlen András ő excellja volt kegyes elfogadni.« Talán a »bővebb tanulmányban« meglesz, a mi a részletben hiányzik: az önálló kutatás és ítélet eredménye.

2. *Pállya István élete.* 1—79 lap. (A kegyesrendiek budapesti főgymn.) Írta dr. Takáts Sándor. A szerző neve már előnyösen ismert csupán azokból a tanulmányokból is, melyeket időnkint a gymn. Értesítőben közlött. Dolgozatainak irodalmi érdekét ad mindig, hogy a saját lábán jár: szorgalmas kutató, ki irodalmunk s közmívelődésünk egy-egy elfelejtett, kisebb rangú, de érdemes munkásának emlékét támasztja fel. Most is úgy tesz. Pállya István (1740—1802.) a múlt század második felében egyik szerény, de tehetséges munkása volt irodalmunknak, s mint a piarista-szerzet tagja, tanári, igazgatói, majd rendfőnöki tisztségeiben egyik legbuzgóbb harczosa a közmívelődésnek: tudományával, reformjaival az iskolában, tüzes magyarságával, a vallási türelem és szabadság lelkes hirdetésével a társadalomban hatva, mert korában nevezetes szónok is volt. Mária Terézia, József, II. Lipót kitüntetőleg érintkeztek vele. Pár évig igazgatta a váci Teréziánomot is, majd nevelője lett gr. Dessewffy Józsefnek, a Kazinczy barátjának, s benső barátja a múzeum-alapító gr. Széchenyi Ferencznek. Irodalmunkban iskolai drámáiért emlékezetes, minőket ifjúkorában, veszprémi tanárkodása idején írt. Eredeti darabja három van: a *Dárius* cz. latin nyelvű, mely Curtius Rufus pár sornyi elbeszéléséből készült s az iskolai színpadon 1767-ben került előadásra. A másik kettő magyar nyelvű: a *Pazarlay és Szükmarkosy* s a *Ravasz és Szerencsés* (ez tulajdonképp cím nélkül.) Az utóbbit az alakoskodásokból, félreértésekből leleményesen szőtt cselekvénye, komikus alakjai (főszemélyei: *Deák* Mátyás, tudakos és

hóbortos iskolamester, meg *Csörgő* János, amolyan Hári János-féle alak), mulatságos jelenetei és a közlött mutatóványokból is kitetsző élénk, könnyen folyó, jó magyaros ízű párbeszédei kora legjobb darabjai közé emelik. Másért is nevezetes e két darab. Az előbbi a magyar nemzetiség, szokások és erkölcsök védelmére készült, az utóbbi a magyar nyelv művelése és terjesztése érdekében; ezenfelül ostromozza kora ferdeségeit, kikel az elfajúlt, elidegenedett magyarság ellen stb. E hazafias kifakadások, melyekből Takáts többet közöl, érdekesek kortörténelmi szempontból is. Pálya példaadása- és buzdításának köszönhető, hogy a piarista iskolákban ezentúl teljesen meghonosult a magyar nyelvű színelőadás. Takáts tanulmánya, mely Pályának egész életpályáját felöleli, minden tekintetben figyelemreméltó dolgozat.

3. *Kazinczy és a nyelvújítási harc*. 3—23 lap. (A rimaszombati egyes. prot. főgymn.) Irta *Szathmáry József*. Az értekezés tulajdonképp a nyelvújítás actáinak ismertetése, időrendi egymásutánban. A címnek megfelelően csak épen a harcczal foglalkozik, s nemcsak mások korábbi kísérleteit, hanem Kazinczyét is teljesen mellőzi; pedig ezekről, legalább a bevezetésben, mindenesetre jó lett volna némi áttekintést adni. Kazinczy álláspontjának rövid jelzése után szintén röviden megemlítvén a *Busongó Ámort*, részletesen ismerteti Kazinczy *Tövisek és Virágok* cz. epigrammagyűjteményét meg a *Vitkovicshoz* írt epistoláját, majd *Dayka* és *Báróczi* életrajzát. Következnek a *Mondolat* és az erre írt *Felelet*; majd Beregszászi *Dissertációja* és Sipos *Ó és ujj magyarja*, Kazinczy bírálata, Teleki József pályamunkája. Egy-két kisebb jelentőségű értekezés bemutatása után ismét Kazinczy tanulmányait, az *Orthologus* és *Neologus* végül Ercsey Dániel cikkét ismerteti. A kérdést nem viszi előbbre, de mint forrástanulmánya ifjusági olvasmánynak nem érdektelen, mert lelkiismeretes munka. Kár, hogy nyelve nem elég gondos; a sajtóhibákat nem is említve, ilyenek fordulnak elő benne: *kész van, kérdésbe teszi, létezzon* stb.

4. *A két szomszédvár*. 3—36 lap. (A zilahi ev. ref. kollégium.) Irta *Petri Mór*. A dolgozat első fejezetében ismerteti a költeményről megjelent kritikákat, czáfolgatva Berzsenyit (kinek kritikája azonban *nem »a legelső irodalomtörténetileg nevezetes és becses bírálat«*), s röviden szólva Erdélyi, Kemény, Gyulai és Beöthy véleményéről. Ezután részletesen elmondja a költemény tartalmát, s hozzáfog ennek beható aesthetikai fejtegetéséhez. Vizsgálja a költemény tárgyát, szerkesztését, a fontosabb jeleneteket, a szereplő személyek jellemét, Tihamér és Enikő tragikumát, végül a költemény nyelvét. A dolgozat irodalmi ízléssel, s a költeményről eddig megjelent tartalmas fejtegetések mellett is önállóan gondolkodó fővel készült. Nyelve azonban nem elég stilszerű; túlságosan virágos, helyenkint dagályos. Aztán van egy-két különlegessége, pl. inkább (mindvégig egy *b*-vel), *nem marad, csak szó* (a francia *ne que*-nek a hírlapírásban felkapott szolgai fordítása) stb.

B. F.

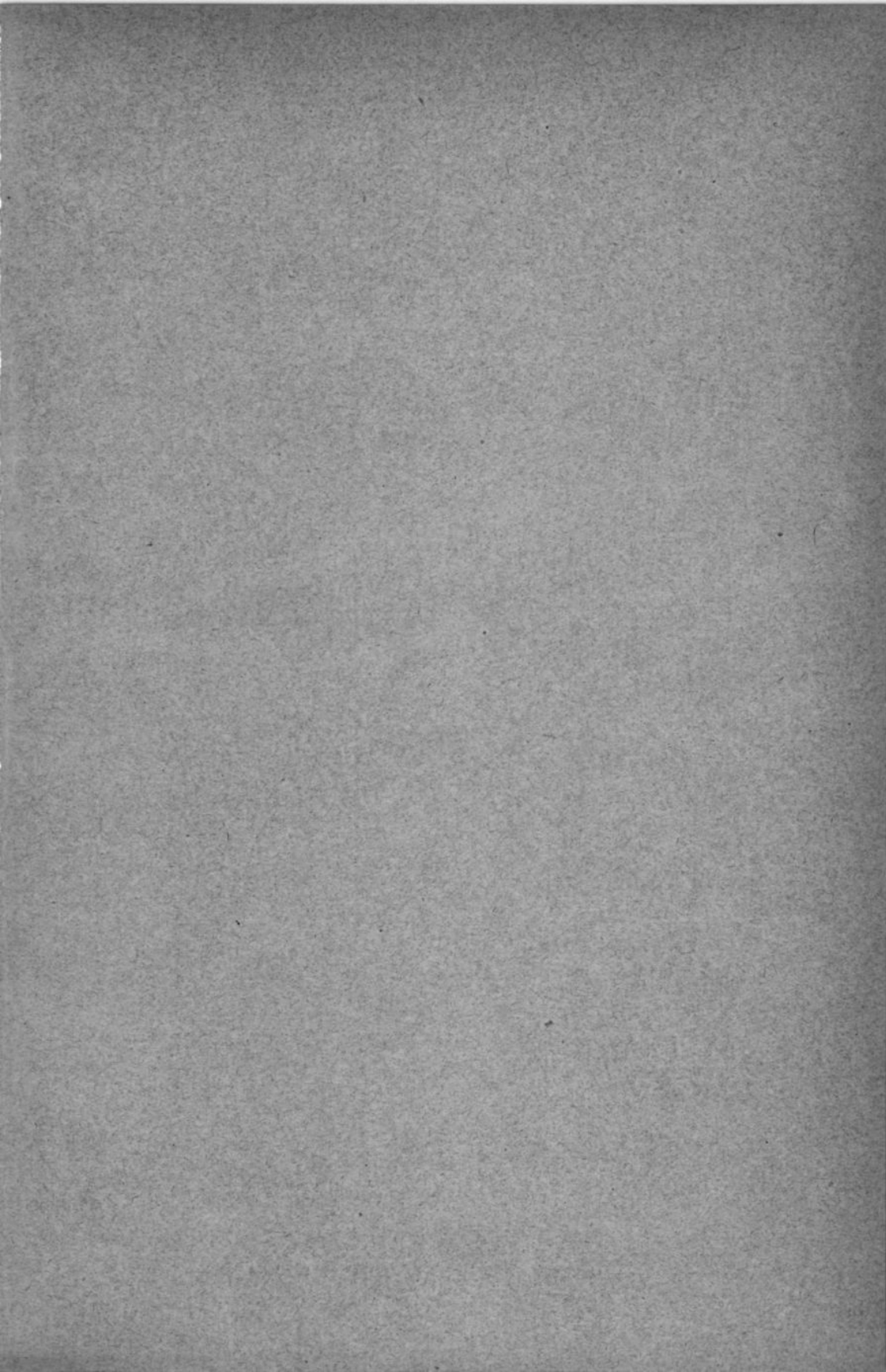

REPERTORIUM.

- Abonyi Árpád* novellái 2 köt. Ism. Lázár Béla. Nemzet 30. sz.
Abrányiné-Katona Clementin. Magyar nő-írók. Nemz. Ujs. 24. sz.
Adamik János. Petőfi utolsó napjai. Szarvasi Lap. 11. 12. sz.
Alfa. Régi könyvek, új könyvek. Bud. Hirl. 4. sz.
Ambrus Zoltán. Hol a »fenséges«? Magy. Hirl. 58. sz.
Ambrus Zoltán. A színházi kritika. Magy. Hirl. 64. sz.
Bársony István. Négy szem közt. Ism. Prém. J. Főv. Lap. 8. sz.
Bartók Lajos. Az örvény. Vigj. 3 felv. Első előadása a nemz. színházban jan. 11. Ism. Bródy Sándor. Magy. Hirl. 12. sz. — *Alfa*. Bud. Hirl. 12. sz. — E. P. Hazánk 12. sz. — Kozma Andor. Nemzet 12. sz. — Janus. Nemz. Ujs. 12. sz. — (Ab.) Főv. Lap. 12. sz.
Bayer József dr. A nemzeti színház története. (1837—1867). Főv. Lap. 41. sz.
Bedőházi János. Költemények. Ism. Lázár Béla. Nemzet 55. sz. — Vasár. Ujs. 3. sz.
Békássy Helén. Újabb költemények. Ism. Lázár Béla. Nemzet 55. sz. — Vasár. Ujs. 2. sz.
Beöthy László. Két leány és egy legény. Ism. Bud. Hirl. 72. sz.
Beöthy Zsolt. Színházi esték. Ism. dr. Esztegar László. Nemz. Ujs. 46. sz. — E. P. Hazánk 53. sz.
Bodrogi Lajos. Emberek, árnyékok. Ism. Lázár Béla. Nemzet 30. sz. — Magy. Génius. 2. sz.
Deák Gyula. Pedagógiai eszmék Petőfi költeményeiben. Máramar. Tanügy X. évf. 6. sz.
Décsi Lajos. Bogádi Fazekas Miklós élete és költői működése. Könyvszemle. 1895. 29—39. l.
Décsi Lajos. Bogáti Fazekas Miklós ismeretlen históriás éneke. 1598-ból U. o. 49—61. l.
Dömötör Pál. Őszi rózsák. Ism. Vasár. Ujs. 10. sz.
E. P. Lirikusok. Hazánk 38. sz.
Emerson. Az emberi szellem képviselői. Ism. Hegedüs Loránt. Nemzet 33. sz.
Erdélyi Károly. Madách és fordítói. Magy. Szemle 7. s. köv. sz.
F. S. Jakab Ödön. Magy. Génius 5. sz.
Felekezeti irodalom. *Zeph.* Magy. Szemle 3. sz.
Földváry L. Szegedi Kis István élete. Ism. Révész Kálmán. Prot. egyh. és isk. lap. 10. sz.
Gáspár Imre. Komjáthy Jenő hagyatékából. Otthon. V. évf. I. köt. 438—452. l.
Gyöngyössy László. Arany életéből. Egyetértés 9. sz.
Gyöngyössy László. Arany János geszti nevelősége. Egyetértés 15. sz.
Gyulai Pál. Az irodalom és hírlapjaink. Bud. Szemle 81. köt. 458—464. l.
Gyulai Pál. X. Otthon. V. évf. I. köt. 418. l.
Horváth Cyrill. Nemzeti irodalom. Magy. Szemle 4. sz.
Ignotus. Versek. Ism. E. P. Hazánk 50. sz. — Vasár. Ujs. 1. sz.
Ignotus. Vallomások. Ism. Hungarus. Hazánk 42. sz. — Omega. Nemz. Iskola 2. sz. — Bud. Szemle 82. köt. 152—156. l.
Illésy János. A Nádor-kódex kiadásának története. Könyvszemle 1895. 39—48. l.
Iványi Ödön. (Visszaemlékezés). Alföld 23. sz.
Jakab Ödön. Argirus. Ism. Dengi János. Egyetértés 20. sz. — Hamvas József. Erd. Híradó. 15. sz.
Jankovics Marcell. Buzavirágok. Ism. Prém József. Főv. Lap. 16. sz. — Vasár. Ujs. 9. sz.

- Justh Béla.* Szonettek. Ism. Vasár. Ujs. 3. sz.
Justh Zsigmond. Fuius. Ism. Koroda Pál. Magyarorsz. 30. sz.
K. I. Szinészetünk régibb időkben. Somogy 12. sz.
Kalmár Alajos. Hirlapírás a mult században. Magy. Tengerpart 2. sz.
Kazinczy Ferencz levelezése. Közzéteszi Váczy János. V. köt. Ism. Egyetértés 75. sz.
Komjáthy Jenő. A homályból. Ism. Otthon. V. évf. I. köt. 458. 1. — Vasár. Ujs. 8. sz.
Kovács Zsigmond. Tompa Mihály és Herkő Péter. Rozsnyói Híradó 5. sz.
Lázár Béla. Gyulai Pál. Nemzet 41. sz.
Lázár Béla. Reviczky Gyula. Nemzet 9. sz.
Lenkei Henrik. Ujabb költemények. Ism. Lázár Béla. Nemzet 55. sz. — Prém Józ. Föv. Lap. 16. sz.
Lévay Mihály. Dalok a magányból. Ism. Lázár Béla. Nemzet 55. sz.
Luby Sándor. Álmod az üdvről. Ism. E. P. Hazánk. 50. sz.
Ludovicus. A mai napisajtó. Magy. Szemle 1—5. sz.
*Lukács Móríc*z munkái. Ism. E. P. Hazánk 9. sz.
Malonyai Dezső. Vergődés. Rövid ism. Magy. Hirl. 6. sz.
Mikler Gyula. Éjjel-nappal. Költemények. Ism. Lázár Béla. Nemzet 55. sz. — Vasár. Ujs. 11. sz.
Móra István. Földszint. Ism. Prém József. Föv. Lap. 16. sz. — E. P. Hazánk 58. sz.
Müntz Bugéne. A nagy magyar királyról. P. Napló 87. sz.
P. L. Komjáthy Jenő. Magy. Szemle. 5 7. sz.
Pázmány Péter összes munkái. Magyar sorozat. I. köt. Ism. Gyürky Ödön. Magy. Állam 24. sz.
Polczner Árpád. Vasárnap. Ism. Lázár Béla. Nemzet 55. sz.
Reviczky Gyula költeményei. Ism. Prém József. Torontál 5. sz.
Róna Béla. A mult év irodalma. Egyetértés 13. 20. 61. sz.
Sas Ede. Házasságok. Ism. Hrabovszky Lajos. Aradi közl. 46. sz. — Lázár Béla. Nemzet 30. sz.
Silberstein Adolf. Dramaturgiai dolgozatok. II. köt. Aristoteles a költészetéről. Ism. Lázár Béla. Nemzet 75. sz.
Somló Sándor. Szigeti József. Hazánk 31. sz.
Szalai Emil. Gyulai Pál. Magy. Génusz 7. sz.
Szigeti József. (Képpel). Magy. Génusz 6. sz. — Bud. Hirl. 24. sz.
Szomaházy István. Huszonnégy óra. Ism. Ábrányi Emil. P. Napló 30. sz. — Prém Józ. Föv. Lap. 37. sz.
Takács Ádám. A szinpadról. A csók morálja. P. Napló 75. sz.
Tót Béla. Szájról-szájra. Ism. Hazánk 44. sz. — Nemzet 44. sz. — Nemz. Ujság 52. sz. — Nemz. Iskola 8. sz.
Váczy János. A régi rossz idők. P. Napló 42. sz.
Vadnai Károly. Két régibb írónkról. Föv. Lap. 52. sz. (Pompéry János és Császár Ferenczről).
Vadnai Károly. A magyar Shakespere-kiadás pártfogójáról. Bud. Szemle 82. köt. 34—48. l. (Tomori Anasztáz-ról).
Vajda János. Petőfi napja. Vasár. Ujs. 11. sz.
Váli Béla. 1. Szinészetünk jövője. Zene és színműv. Lap. márcz. 15. — 2. Szinészetünk politikai jelentőségéről. U. o.
Várady Ferencz. Panasz. Rövid ism. Egyetértés 13. sz.
Veres Samu. Madách »Évája« Gömör-Kishont 7. sz.
Vizváry Gyula. Az apósom. Otthon. V. évf. I. köt. 369—372. l. (Szigeti Józsefről).
Wahlner Géza. Az én virágaim. Költemények. Ism. Gaál Lajos. Magy. Állam 64. sz.
Zolnai Gyula. Nyelvemlékeink a könyvnyomatás koráig. Ism. Laukó Albert. Aradi közl. 3. sz.

Összeállította: HELLEBRANT ÁRPÁD.

ELŐFIZETÉSI FELHÍVÁS
AZ
IRODALOMTÖRTÉNETI KÖZLEMÉNYEK
ÖTÖDIK ÉVFOLYAMÁRA.

E negyedévenként megjelenő folyóirat előfizetési ára egész évre 5 frt, egyes füzet ára 1 frt 50 kr. A pénzütalványok, reclamatiók a Magyar Tud. Akadémia kiadóhivatalához (M. Tud. Akadémia palotája) küldendők.

„ATHENAEUM“

Szerkeszti: PAUER IMRE.

A Magyar Tud. Akadémia II. osztálya a fentebbi czimen. **philosophiai és államtudományi** folyóiratot indított. Ára 5 frt. Egyes füzeté 1 frt 50 kr.

A pénzütalványok, reclamatiók a Magyar Tud. Akadémia könyvkiadó hivatalának (Magyar tud. Akadémia palotája), a folyóirat szellemi részét illető küldemények **Pauer Imre** osztálytitkárnak czimzendők.

Megjelent!!

Szegedi Gergely énekeskönyve 1569-ből.

Szilády Áron tanulmányával Sz. Gergelyről s énekeskönyvéről.

4-rét. 224 és XVI lap.

Ára 2 frt 50 kr.

Gróf Széchenyi István hirlapi cikkei.

I. kötet: 1828—1843-ig.

Összeállította: ZICHY ANTAL.

N. 8°-rét LXIV. és 564 lap.

Ára 5 forint.

MŰVÉSZET ÉS TERMÉSZET.

Irta: CHERBULIEZ VIKTOR.

Fordította: GEÖCZE SAROLTA.

N. 8°-rét. 243 lap.

Ára füzve 1.50, egész vászonkötésben 1.90.

Megrendelések intézendők

Magyar Tudományos Akadémia könyvkiadó-hivatalához

Budapesten.